

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ETNOLOGIJO IN KULTURNO ANTROPOLOGIJO

ŠPELA VIDMAR

**Podobe Južne Afrike
ob svetovnem nogometnem prvenstvu
v očeh slovenskih medijev in javnosti**

Diplomsko delo

Študijski program:

Etnologija in kulturna antropologija

Mentor: Prof. dr. Rajko Muršič

Ljubljana, 2011

Zahvala

Pisati zahvalo sploh ni enostavna naloga. Zahvaliti se seveda ni težko, a strniti občutke hvaležnosti do vseh, ki ste mi v tem času stali ob strani, je velik zalogaj. Čas pisanja diplomske naloge v mojem življenju ni le dokazal, da sem si izbrala pravi študij, ob katerem sem resnično uživala, temveč da sem ponovno spoznala, koliko ljudi mi je ves čas stalo ob strani takrat, ko sem jih res potrebovala. Iskreno se zahvaljujem svojim domačim, ki so me podpirali pri vseh idejah in ob mojem delu nikoli niso gledali na uro. Hvala vsem mojim najljubšim 'škratkom' pomagačem (Boštjanu, Jasmini, Katji, Katarini, Tjaši, Nini... ; spisek je precej dolg...ga povem ob snidenju), ki so mi z ogromno truda in potrpežljivosti najbolj pomagali takrat, ko je bilo to res potrebno. Brez vas mi zagotovo ne bi uspelo; vsaj ne tako kot bi želela. Hvala tudi kolegoma, Rajku Muršiču, za vse koristne komentarje v nalogi in pozitivno energijo, ki mi je služila za nadaljno motivacijo, ter Marku Frelihu za vzpodbudne besede ob kavicah, izmenjavo mnenj in usmerjanje na pravo pot. Bi bil pa res že čas, da se pričnemo tikati...

Še enkrat hvala vsem, sploh zato, ker ste!

Izvleček

Podobe Južne Afrike ob svetovnem nogometnem prvenstvu v očeh slovenskih medijev in javnosti

Z diplomskim delom skuša avtorica predstaviti podobe Južne Afrike, ki si jih je, ob svetovnem nogometnem prvenstvu, oblikovala slovenska javnost. Ta je bila v času največjega globalnega (in popularnega) nogometnega fenomena izpostavljena močnemu vplivu medijev, ki so o Južni Afriki posredovali večinoma stereotipne predstave. Avtorica predpostavlja, da so mediji, ki veljajo tudi za ogledalo naše družbe, izkrivljene podobe ustvarjali na podlagi neznanja ali pa površnega povzemanja novic prek tujih medijskih hiš; slednje je tudi posledica neprisotnosti slovenskih novinarjev na afriškem kontinentu.

Diplomsko delo se torej, poleg zgodovinske, športne in glasbene podobe Južne Afrike, navezuje na dokaj aktualni dogodek. Ne opisuje le, kaj je svetovno nogometno prvenstvo 2010 prineslo Južni Afriki, temveč, ali smo kaj, preko nogometa, ki je lahko orodje za širjenje novih informacij, simbolično odnesli tudi Slovenci. Temeljno vprašanje, ki ga avtorica v nalogi večkrat izpostavi je: ali je svetovno nogometno prvenstvo res priložnost, da slovenska javnost spremeni oziroma sprejme nove podobe Južne Afrike od že obstoječih; te večinoma govorijo o kriminalu, aidsu in revščini.

KLJUČNE BESEDE: Južna Afrika, slovenska javnost, svetovno nogometno prvenstvo, mediji, podobe

Abstract

Images of South Africa in the eyes of the Slovene media and public during the Football World Cup

With the following dissertation the author tried to present the images of South Africa formed by the Slovene public during the Football World Cup. The Slovene public was exposed to a strong influence of media during the largest global (and popular) football phenomenon which mainly showed stereotypical images. The author presumes that media, commonly believed to be the mirror of our society, created the distorted images due to the lack of knowledge and by negligent news' summaries already presented by foreign media. The latter is the result of the fact there are no Slovene correspondents on the African continent.

The dissertation, apart from historical, sports and music images of South Africa, talks about a fairly topical event. It does not describe only the influence of the World Cup 2010 on South Africa but it also presents what Slovenes gained symbolically through football; it being also the means of spreading new information. The key question, pointed out several times, is whether the World Cup really is an opportunity for Slovene public to change the existing images or to replace them with the new ones, contrary to the belief that Africa is a synonym for crime, AIDS and poverty.

KEY WORDS: South Africa, Slovene public, Football World Cup, media, images

KAZALO

1 UVOD: »Zajemite sapo, pred nami je športno leto 2010!« (Pavčnik 2010)	7
2 JUŽNA AFRIKA V OKOVIH PRETEKLOSTI	11
2.1 Zgodovina se prične pri staroselcih!	11
2.2 Postojanka s sadjem in zelenjavo postane kolonija	13
2.3 Trk angleškega in burskega sveta	15
2.3.1 Prvi bursko-angleški spopad in rojstvo Južnoafriške republike	19
2.3.2 Diamanti in zlato – novo rivalstvo za kos zemlje.....	21
2.4 Prvi zametki apartheida	22
2.4.1 Boj med kmečko sužnjelastniško in industrijsko kapitalistično družbo ali drugače - druga bursko-angleška vojna	23
2.4.2 Kako so Britanci obrnili hrbet temnopoltim prebivalcem.....	24
2.5 Čas uradnega apartheida	26
2.5.1 Namibija in enklave v Južni Afriki.....	32
2.5.2 Apartheid se je bližal koncu	33
2.6 »What can we learn from history?«	38
2.6.1 Južna Afrika po letu 1994, čas Nelsona Mandele.....	38
2.6.2 Čas predsednika Thaba Mbekija	40
2.6.3 O novodobni kolonizaciji ali: je starega zamenjal novi, t. i. ekonomski apartheid?	40
3 GLAS(BA) JUŽNE AFRIKE	44
3.1 »Amandla!«, »Moč« pesmi.....	44
3.1.1 Samocenzura in satira kot 'kamuflačno sredstvo'	50
3.1.2 Izgnanstvo nekaterih južnoafriških glasbenikov	52
3.2 Ko se združita glasba in šport	55
3.3 Kakšna je seznanjenost z južnoafriško glasbo pri nas?	57
4 IMA ŠPORT MOČ, DA SPREMENI SVET?.....	62
4.1 SVETOVNO NOGOMETNO PRVENSTVO V JUŽNI AFRIKI 2010	62
4.1.1 Najpopularnejša in najbolj globalna igra na svetu.....	68
5 PODOBA JUŽNE AFRIKE OB SVETOVNEM PRVENSTVU.....	72
5.1 Lahko svetovno prvenstvo reši ekonomski apartheid?	72
5.2 Svetovno prvenstvo je 'biznis'	73

6 JUŽNA AFRIKA S SLOVENSKE PERSPEKTIVE.....	74
6.1 I FEEL SOUTH AFRICA?.....	74
6.1.1 Slovenko – južnoafriški stiki v preteklosti.....	81
6.1.2 V turistične programe je bil vključen tudi ‘ <i>človeški safari</i> ’.....	83
6.1.3 Južnoafriški odsev v slovenskih medijih – zrcalo naše družbe?	86
6.1.4 Kako pa je glede interpretacije določenih predstav o Južni Afriki?	91
6.2 Nekaj besed na terenu: o <i>usidranju</i> izkrivljenih podob Južne Afrike na dno kolektivne zavesti.	94
7 EPILOG 'NOGOMETNE PRAVLJICE': JUŽNA AFRIKA PO SVETOVNEM PRVENSTVU	105
7.1 Kaj je Južni Afriki prineslo svetovno nogometno prvenstvo?	105
7.2 Pri nas pa je zpihala le še južnoafriška 'sapica'	107
8 ZA KONEC: PODOBE, PODOBE, PODOBE....	110
9 Abstract	114
VIRI IN LITERATURA	115

1 UVOD: »Zajemite sapo, pred nami je športno leto 2010!« (Pavčnik 2010)

Res je, lansko leto je bilo v športnem smislu res pestro; odvijale so se olimpijske igre, svetovno prvenstvo v košarki in, za mojo nalogo najpomembnejše, svetovno nogometno prvenstvo. Ob koncu vsakega tekočega leta se včasih vprašamo, kaj nam je prineslo in kaj nam bo prineslo prihodnje. Ob prelomu v leto 2011 smo v medijih lahko nemalokrat zasledili različne teme, kaj je najbolj zaznamovalo iztekajoče se leto. Najbolj se spominjamo tistih dogodkov, ki so jih pogosto izpostavljala različna občila. Svoje osebne, individualne spomine lahko kaj hitro prepletemo in zamenjamo z družbenimi oziroma s kolektivnimi,¹ ki, po besedah Halbwachsa, magično na novo sestavljajo preteklost (Duvignaud v Halbwachs 2001: 12).

V 'magično' preteklost, ki niti ni tako oddaljena, sodi tudi svetovno nogometno prvenstvo v Južni Afriki, ki se je uradno odvijalo med 11. junijem in 11. julijem 2010. Svetovno nogometno prvenstvo je na 'prvo žogo' tema, ki naj bi navduševala predvsem ljubitelje nogometa, a temu seveda ni tako. V nalogi bom poskusila prikazati, da ta aktualni pojav oziroma dogodek, poleg športa prinaša ljudem še veliko več: prepoznavnost v svetu, mednarodne gospodarske in kulturne izmenjave, utrjevanje nacionalne identitete in še bi lahko naštevala.

Južni Afriki je, po mnenju mnogih, prvenstvo prineslo boljšo prepoznavnost in dokaz, da je to država, ki je, kljub težki zgodovini in njenim posledicam, sposobna prirediti takšen dogodek globalne razsežnosti in to brez večjih 'nevarnosti' ter organizacijskih 'pomanjkljivosti', kot so ji nekateri pred prvenstvom očitali.

V nalogi se bom, zaradi lažjega razumevanja glavne teme, dotaknila in na grobo opisala različne podobe, ki jih je Južna Afrika s svetom delila že pred svetovnim prvenstvom. V prvem delu bom poskušala zajeti njeno bogato zgodovino, vse od poselitve z različnimi etničnimi skupinami, prihoda evropskih priseljencev in njihove transformacije od postojanke za trgovske ladje do izvora kolonializma. Pot preteklosti sledi prihodu Britancev, medsebojnih

¹ Maurice Halbwachs, francoski filozof in sociolog v *Kolektivnem spominu*, pravi, da se individualni spomin posameznika vedno opira na kolektivni spomin. Slednjega ustvarjamo, obnavljamo in preoblikujemo skupaj s člani skupin, ki jim pripadamo. Pomnjeni dogodki člane združujejo skupaj, oblikujejo njihov posebni značaj in jih ločijo od drugih skupin, ki imajo drugačne spomine (35-36).

sporov in dvojnih spopadov z drugimi – prej naseljenimi – nizozemskimi Afrikanerji, odkritja diamantov in zlata ter prvimi zametki rasnega razlikovanja oziroma sistema apartheida. Ta je, zaradi nečloveških odnosov do vseh, ki niso bili evropski priseljenci, dolga leta oziroma desetletja sprožal ogorčenje in proteste doma ter po svetu. Zatiranje, predvsem temnopoltnih Južnoafričanov, se je po izpustu ljudskega heroja, Nelsona Mandele, in prvih demokratičnih volitev, končalo brez prelivanja krvi in večjih uporov, kar predstavlja model sprave, ki je lahko zgled marsikateri družbi na svetu. Na vprašanje, kakšno je današnje stanje v Južni Afriki, sem poskušala odgovoriti na koncu poglavja.

Temu sledi prikaz še enega popularno kulturnega fenomena, in sicer glasbe, ki je v času apartheida v Južni Afriki igrala pomembno vlogo. Kakšen je bil glas Južne Afrike in moč protestnih pesmi, ki so jih množice temnopoltnih domačinov, namesto orožja, uporabljale zoper belo manjšino, sem poskušala prikazati preko konkretnih primerov aktivizma posameznih glasbenikov, kulturnih bojkotov in podobnih uporniških orodij.

Naslednje poglavje pa je prikaz druge vrste orodja, ki je in še vedno služi za vzpostavitev nekih družbenih, ali nasprotnih ali povezovalnih, vezi; govora je o športu, in sicer o nogometu ter svetovnem nogometnem prvenstvu. O tem, ali ima šport moč spremeniti svet (ki so, mimogrede, besede prej omenjenega Nelsona Mandele), najbolje povzame misel o nogometu, da so se zaradi njega začenjale vojne, sklepala premirja, razdirali zakoni (Plešec 2002: 16). Nogomet ni le igra z žogo in dvaindvajsetimi igralci, temveč je pomemben mehanizem skupinske identitete, kar pride v ospredje še posebej ob svetovnem prvenstvu. Nogomet, ki je v Južni Afriki med temnopoltnim prebivalstvom šport številka ena, je po dolgem času spet združila južnoafriško in slovensko državo.

Njuni stiki so se pričeli ponovno prepletati v trenutku, ko se je slovenska nogometna reprezentanca uvrstila na svetovno nogometno prvenstvo. Kljub temu da gre v osnovi za športni dogodek, je ta, na simbolni ravni, pomemben iz različnih vidikov. Pokaže nam, kako lahko vpliva na medsebojno (ne)sodelovanje in še več, kakšne so posledice takšnega (ne)sodelovanja. V nadaljevanju naloge torej prikažem kaj je Slovencem, v ideološkem smislu, svetovno prvenstvo prineslo. Ali smo pridobili le na večji prepoznavnosti naše države, občutku medsebojne povezanosti, ki se je na domačem terenu (zaradi vsesplošne nogometne) evforije čutila ali pa smo dobili priložnost za 'učno uro' za boljše spoznavanje Južne Afrike. Znanja nam, sodeč po terenski raziskavi in prebiranju slovenskih medijskih novic, še

primanjkuje. Poglavje Južna Afrika s slovenske perspektive je namenjeno prikazu stereotipov, izkrivljenih podob, asociacijam in drugim površinskim predsodkom o Južni Afriki.

V tej glavni temi naloge me zanima predvsem podoba, ki si jo je slovenska javnost ustvarila o gostiteljici nogometnega prvenstva, in sicer preko medijev, turističnih agencij, oglasov, različnih športnih in kulturnih oddaj, dokumentarnih prispevkov, filmov, glasbenih spotov, forumov in podobno. Na eni strani je moja naloga analizirati gradivo na to temo in analiza ideologije, ki je prisotna pri nas. Zato bom nalogo razvila do te točke, da z etnografskim delom² pridobim čim boljši vpogled dogajanja ob svetovnem nogometnem prvenstvu, tako v Južni Afriki, kot tudi pri nas, in na nastanek takšnih in drugačnih podob obeh držav. O tem, kakšno podobo imamo o t. i. 'drugih', nam pokaže tudi podobo nas samih; v času pisanja diplomske naloge sem ugotovila, da je naša podoba, v odnosu do ostalih, večkrat superiorna.

Podoba, ki jo v nalogi, in tudi v naslovu diplome, omenjam, je lahko zunanja in notranja. Lahko je samo ena, lahko jih je več. Torej, kakšna je podoba Južne Afrike v času

² Na terenu sem opravila polstrukturirane intervjuje z nekaj navijači, ki so se udeležili svetovnega prvenstva v Južni Afriki (z nekaterimi sem se pogovarjala pred in po dogodku); dvema športnima novinarjema in komentatorjema; voditeljico oddaje Čez planke; častnim konzulom za Južno Afriko v Ljubljani; dvema sogovornicama, ki imata tesnejši stik z Južno Afriko; dvema študentoma arhitekture, ki sta sodelovala v projektu »Šola za prihodnost«; kontaktirala sem predsednika društva Afriški center za morebitne možne informacije o Južnoafričanih, živelih pri nas. V Osnovni šoli Nove Jarše sem anketirala učence od petega do osmega razreda. Ankete (pol-odprtega) tipa sem pošiljala tudi po elektronski pošti.

Udeležila sem se različnih dogodkov, ki so se navezovali na svetovno prvenstvo, Južno Afriko, Afriko. Udeležila sem se: koncerta na Gospodarskem razstavišču, prireditve za zbiranje sredstev za slovenske navijače; okrogle mize o zadnjih petdesetih letih v Afriki, ki je potekala v knjižnici Otona Župančiča; odprtja manjše razstave v Slovenskem etnografskem muzeju o južnoafriškem nakitu dr. Marka Freliha; s pomočjo OŠ Nove Jarše sem imela priložnost v studiu RTV Slovenija v živo spremljati komentiranje slovenskih nogometnih strokovnjakov ob prvi tekmi svetovnega nogometnega prvenstva; v središču Ljubljane pa sem v času svetovnega prvenstva, med samim prenosom tekem, z udeležbo opazovala vzdušje navijačev, kar sem tudi fotografsko dokumentirala. Po svetovnem prvenstvu sem se v Ljubljani udeležila (srbsko-južnoafriškega) gostujočega kulturnega dogodka 'Africa Village', kjer sem prišla v stik s soorganizatorji dogodka (ki obenem redno sodelujejo z Muzejem afriških umetnosti v Beogradu) in z nekaterimi Južnoafričani.

svetovnega nogometnega prvenstva, ki se odvija vsake štiri leta, v slovenskem prostoru? Ali je polna stereotipnih predstav, posploševanj in evropocentrične konotacije ali pa smo se naučili razlikovati to državo od ostalih afriških držav in jih ne *'mečemo vse v isti koš'*? Takšna in podobna vprašanja, ki si jih v nalogi postavljam, se lepo harmonično prepletajo s fenomenom športa, nogometa in svetovnega prvenstva v Južni Afriki 2010.

2 JUŽNA AFRIKA V OKOVIH PRETEKLOSTI

“Takrat, ko je bila kolonija ustanovljena, bi bilo veliko bolje pripeljati sem toliko belcev, da bi jih lakota in življenjske zahteve prisilile k delu. Toda čim uvozi sužnje, se vsak navaden Evropejec čuti gospodarja in si raje pusti streči, kot pa da bi sam delal.” (Generalni guverner Indije, baron van Imhoff; v Jaenecke 1979: 42)

Da bi lažje razumeli podobo Južne Afrike in kasneje pomen svetovnega nogometnega prvenstva za državo, jo je potrebno postaviti v zgodovinski kontekst.

2.1 Zgodovina se prične pri staroselcih!

V času 'brskanja' po južnoafriški preteklosti sem pogosto naletela na literaturo, ki zgodovino Južne Afrike (napačno) prične *s prihodom prvega Evropejca, Portugalca Bartolomeja Diaza, ki je leta 1487 na svoji poti proti vzhodu odkril Rt dobrega upanja.*³ A prav je, da se zgodovino prične z ljudstvi, ki so na južnem delu afriške celine 'pisali zgodovino' (Sani celo dobesedno, z jamskimi poslikavami) že tisoče let nazaj. Naj vsaj okvirno opišem ljudstva, ki so območje celotne Južne Afrike poseljevala več kot 100.000 let nazaj (Shales 2003: 25).

Ozemlje današnje Južne Afrike, Namibije, Bocvane, Lesota in Svazija, deloma pa tudi Angole, Zambije in Zimbabveja, naj bi poseljevalo ljudstvo San, ki velja za najstarejše med etničnimi skupinami (Vilfan 1980: 418). O staroselcih San se je veliko pisalo zaradi jamskih poslikav;⁴ takšne poslikane jame naj bi po arheoloških ocenah segale do 25.000 let nazaj (po

³ Bartolomeo Diaz je to najjužnejšo točko afriške celine preimenoval v Rtič dobrega upanja, ker se je njegovo potovanje dobro izteklo (Savnik 1962: 40-41). Poznamo pa ga tudi pod imenom Rt viharjev (Jaenecke 1979: 18). Zgodbo Bartolomea Diaza najdemo skoraj v vsakem delu, ki opisuje burno zgodovino te dežele. Kljub temu bi bilo prav, če bi morda v literaturi našli še ostala pomembna zgodovinska dejstva, ki segajo do 100.000 let pred našim štetjem in še dlje; po zadnjih podatkih naj bi poselitev segala celo več kot 120.000 let nazaj.

⁴ Z umetnostjo Sanov se je dolgo ukvarjal David Lewis- Williams, rojen v Cape Townu, ki je odkril, da so bile poslikave v bistvu šamanistične. Šamanizem je bil med Sani razširjen pojav. Avtor opisuje, kako si mlad San, ki bi rad postal šaman, izbere za skrbnika izkušenega šamana, s katerim pleše, dokler ne vsrka vodnikove moči in vstopi v svet duhov (Clothes in Lewis- Williams 2003: 22). Dandanes je šamanska umetnost z juga Afrike ena najbolj razumljenih oblik skalne umetnosti na svetu, hkrati pa predmet številnih raziskav z nevropsihološkega zornega kota (29). Poleg človeških figur, so bile velikokrat narisane živalske podobe (jeleni, antilopa, čebele,

nekaterih ocenah celo do 28.000 let).⁵ V njih naj bi našli predvsem poslikave živali (Salza 2001: 25).

Sani so bili lovci in nabiralci, za razliko od etnične skupine Khoikhoi,⁶ ki so bili živinorejci; pasli so predvsem govedo in ovce (Vilfan 1980: 414). Oboji, ki so živeli v istem obdobju (t. i. železne dobe) na južnem delu Afrike, so zaradi izolacije razvili edinstven jezik s klikajočim zvokom (Salza 2001: 23-25) oziroma s tleskavimi glasovi (Vilfan 1980: 414). Poleg njih so bile v železni dobi, na jugu Afrike, ki je precej pestro območje z različnimi etničnimi skupinami, naseljene še '*bantujsko*' govoreče skupine. Te naj bi se iz ekvatorialnih deževnih gozdov centralne Afrike širile proti vzhodu in jugu celine. V '*bantujsko*' družino naj bi spadalo več sto etničnih skupin.⁷ V nekem viru piše, da je ljudstvu '*Bantujcem*' uspelo pregnati Sane in dobiti oblast nad Južno Afriko s svojo močnejšo tehnologijo in bolj razvito politično ureditvijo (Vilfan 1980: 418). Morda bi to tezo lahko potrdila s primerom Zulujev,⁸ ki, poleg skupin *Xhosa* (Ksosi), *Ndebele* in *Swazi* (Svazi), sodi v družino *Ngunov*; druga večja družina pa so *Sotho-Tswana* (Soto-Cvani) z jezikovnimi skupinami *Tswana* (Cvana), *Pedi* in *Basoto* (Murray in Williams 2000: 15).

ribe, želve itd.) in t. i. pozitivni odtisi rok, ki naj bi predstavljale nekakšno vez med človekom, skalnim platnom in svetom duhov (31).

⁵ Najbolj znana takšna jama je v Namibiji, ki so jo poimenovali Apollo 11, ki naj bi bila stara okoli 25.000 let (Salza 2001: 25).

⁶ V poslovenjeni inačici bi se še najbolj pravilno pisalo Kojkoj, a takšnega pravopisnega termina nisem našla. Večje pa so težave s terminom *Bantu*, *Bantujci*, *Bantuji*, *bantujsko* in podobno, tudi ni najbolj primeren, a žal drugega nisem našla. Pisala jih bom v narekovajih.

⁷ V *Ljudstvih sveta* so omenjeni Pondi, Tembuji, Ambi, Batongi, Čopi, Čokvi, Hereri, Ili, Kimbundi, Karangi, Korekori, Laki, Lozi, Lueni, Luimbi, Lundi, Lovedi, Lučazi, Manali, Ndavi, Ndembuji, Ngvati, Njaneka-Nkhumbi, Tembuji, Thongi, Tongi, Zezuri (Vilfan 1980: 420-431), ti pa še zdaleč niso vsi.

⁸ Zuluji (za katere nihče natanko ne ve natanko, koliko časa že živijo na jugu Afrike; najdbe železnega orodja v Svaziju so iz 5. stoletja. To je ljudstvo, ki danes živi pretežno v provinci KwaZulu Natal (Murray in Williams 2000: 15). V 19. stoletju so postali močan narod, znani po svoji vojaški moči (Vilfan 1980: 431). Dušan Savnik opisuje, da so se okoli leta 1800 na ozemlju med Natalom in jugovzhodnim Transvaalom zedinile etnične skupine Ngoni, Mbo in Lala in prevzele skupen naziv Zulu. Zedinil jih je *Shaka* (ali Čaka/ Šaka), ki je podjarmil sosednja ljudstva, njihovi pripadniki pa so morali stopiti v njegovo vojaško organizacijo in prevzeti zulujski jezik. Šaka je vpeljal tudi žensko vojaško obveznost in jim zapovedal strog celibat (Savnik 1962: 37).

2.2 Postojanka s sadjem in zelenjavo postane kolonija

Prihod Evropejcev na afriška tla res predstavlja začetek kolonializma in vrsto uporov, ki so mu sledili, vendar mi tema naloge ne dopušča zaiti predaleč v (bogato) zgodovino, navsezadnje to ni glavni namen naloge. Bralcu želim približati novejšo zgodovino, s katero bi bolje osvetlila zgodbo, ki se je pred kratkim odvijala pred našimi očmi (oziroma bolje rečeno, na naših ekranih, v revijah, časopisih): spektakel svetovnega nogometnega prvenstva.

Torej, če preskočim naključni brodolomski (in odrešitveni) Diazov Rt dobrega upanja, najugodnejšo pot do Indije, v katero se je po začimbe, dišave in svilo odpravil tudi Vasco da Gama (1498), in, nasprotno, menda nič kaj domačo in gostoljubno deželo, pa ne le zaradi mrzlih vetrov, ki so gnali manjše ladje proti čerem, temveč tudi zaradi pomorščakom »nevarnih domačinov«, ki so tujim obiskovalcem kmalu pokazali, da so nezaželeni⁹ (Jaenecke 1979: 17), hitro pridemo do - po mnenju večine zgodovinskih virov - usodnega dogodka, ki je zaznamoval preteklost Južne Afrike.

Aprila leta 1652 je nizozemski mornar in trgovec Jaan van Riebeeck skupaj s peščico Nizozemcev¹⁰ (večinoma so bili kalvinistični duhovniki) dosegel južnoafriško obalo (Jaenecke 1979: 18-20). Na tej točki se prične saga dolgoletnega osvajanja in izkoriščanja južnoafriškega ozemlja. Nizozemci so hitro spoznali, kako koristno je imeti stalno preskrbovališče za vse ladje, ki se peljejo na Javo in »Dišavske otoke«.

Postavili so ladijsko oporišče za nizozemsko vzhodnoindijsko družbo – VOC (Vereenigde Oostindische Companie). Oporišče je bila sprva postojanka s svežim sadjem, zelenjavo ter vodo, šele kasneje pa naj bi služilo kot investicija, katere edini namen je bilo zmanjševanje prevoznih stroškov iz Amsterdama v današnjo Džakarto, saj je bil Kaapstad (danes Cape Town) na pol poti med njima (Jaenecke 1979: 18-20). Lahko pa bi enostavno povzela Južničeve besede, da so na tem ozemlju ustanovili nekakšne "morske krčme", kjer naj

⁹ Leta 1510 je prišlo celo do uboja portugalskega admirala in "podkralja vzhodnega morja" Francisca d'Almeide, ki se je vračal iz Indije proti domu. Domačini so ga nedaleč od Rta ubili skupaj s sinom in 150 vojaki; od takrat dalje so se Portugalci izogibali južnoafriške obale (Jaenecke 1979: 17).

¹⁰ Republika združene Nizozemske je namreč vzela Portugalski monopol v vzhodni Aziji in tako postala vodilna trgovska sila od reke Hudson do Jave (Jaenecke 1978: 18).

bi skrbeli za ladje in mornarje, ki naj bi imeli na voljo svežo vodo, hrano, zelenjavo, alkohol in po potrebi še kakšno žensko (Južnič 1980: 115).

Tri leta po ustanovitvi postaje je Riebeeck predlagal, da bi Kaplandijo poselilo večje število kmetov iz Holandije oziroma Nizozemske, ki bi pridelovali kulture pod budnim očesom VOCa (Jaenecke 1979: 29). Kasneje se jim je pridružilo še 150 francoskih hugenotov, kalvinistov oziroma "krivovercv", ki so iz Francije zbežali na Nizozemsko. Z obljubami o "svobodnem življenju" so jih zvabili v daljno deželo. Pomešali so se z nizozemskimi kmeti (*boeri*, od tod ime Buri¹¹) in pozabili na svoj materni jezik (Savnik 1962: 40-42). Domačinov takrat še niso zaslužnjevali.

Tem odločilnim dogodkom je sledilo suženjstvo, saj se je zaradi izrednega bogastva zemlje pojavila potreba po novi delovni sili. Ker bi po izračunih VOCa vzdrževanje evropskih nameščencev stalo trikrat več kot vzdrževanje sužnjev, so te pričeli uvažati z Madagaskarja, Cejlona (danes Šrilanka), Indonezije in ekvatorialne Afrike (Jaenecke 1979: 29).

Prvi, ki je svaril pred demografskimi kot tudi socialnimi posledicami, je bil generalni guverner Indije, baron van Imhoff, ki je dejal, da bi bilo v času, ko je bila kolonija ustanovljena, v Južno Afriko veliko bolje pripeljati evropske priseljence, saj se ob uvozu sužnjev vsak Evropejec čuti gospodarja, ki mu ni treba ničesar delati (Jaenecke 1979: 42).

Zaradi številnih nepravilnosti (korupcije in medsebojnih konfliktov med svobodnimi kmeti in uslužbenci VOCa) je nizozemska vlada v Amsterdamu do začetka 19. stoletja prepovedala nadaljnje naseljevanje, kar je obsodilo Kaplandijo na stragnacijo. Medtem ko sta Evropa in Amerika v tem času že doživljali družbeno-gospodarske spremembe, je družba v Južni Afriki še vedno temeljila na sužnjelastniškem sistemu, ki je vse do začetka 19. stoletja dopuščal trgovino s sužnji kot zakonito prakso (Jaenecke 1979: 42).

Mnogo Burov se je že takrat iz Kaplandije odpravilo v notranjost celine. Andimistracijo VOC so zavračali – bila je namreč edina ekonomska in politična avtoriteta, medtem ko so Buri prisegali le na eno – Biblijo¹² (43). S tem so se ločili ne le od temnopoltega prebivalstva, temveč tudi od Angležev, ki so to ozemlje osvojili malo kasneje.

¹¹ To so bili nizozemski, francoski in nemški priseljenci.

¹² Bistvena značilnost Burov je bila veja protestantizma, imenovana kalvinizem.

2.3 Trk angleškega in burskega sveta

Piše se leto 1795 in v kapsko kolonijo pripluje britanska ladja. V tekmi s Francozi za odlično strateško točko, Rt dobrega upanja, so zmagali Angleži in namesto nizozemske zastave je v osvojenem Cape Townu zaplapolala angleška. Ko so prišleki z lahkoto zlomili upor Burov, se je v Južni Afriki pričelo novo obdobje, a poskus, da bi v Kaaplandu vpeljali svoje t. i. *civilizirane* običaje in iz Burov napraviti lojalne državljane britanskega kraljestva, se je izjalovil (Jaenecke 1979: 54-59). Med seboj sta namreč trčila dva svetova.

Buri angleške nadvlade niso nikoli trpeli. Že v zgodnjem 18. stoletju so se začeli imenovati Afrikaanerji, s čimer so hoteli poudariti razliko z Angleži in tudi z nizozemskimi uradniki v Cape Townu¹³ (Jaenecke 1979: 44). Kljub temu da so bile Burom zagotovljene nekatere samoupravne pravice, med njimi tudi pravica do uporabe svojega jezika (Savnik 1960: 87), so Angleži razveljavili monopol kalvinistične cerkve in uvedli versko svobodo, uradni jezik je postala angleščina, deželo pa so naselili angleški naseljenci.

Burom je bila britanska liberalna politika do temnopoltih domačinov,¹⁴ ki suženjstvu ni bila naklonjena, tuja. Leta 1807¹⁵ je Anglija prepovedala trgovanje s sužnji z Madagaskarja in iz Azije. Buri so se znašli po svoje. Leta 1809 so dosegli soglasje z britansko kolonialno vlado, ki je uvedla dovolilnice za bivanje in potovanje domačinov Khoikhoi.¹⁶ Tovrstni angleški ukrepi so poznani kot t. i. "Hotentotski zakoni" (*the Hottentot Codes*; Jaenecke 1979: 60-62). Te zakone je potrebno omeniti, saj so tovrstne dovolilnice postale vzorec južnoafriškega apartheida stoletje in pol kasneje.

Vendar se je s pomočjo angleških misijonarjev počasi, a vztrajno začel rušiti burski suznjelastniški sistem. Višek napetosti med Buri in Angleži je bilo poročilo angleški vladi, kjer je misijonar dr. John Philip nasprotoval krutemu ravnanju s Khoikhoi. Angleži so v

¹³ Tam se je družba tedaj ločila na Bure in metropolitansko prebivalstvo – Kaplandsko oblast.

¹⁴ V knjigi *Beli gospodarji* avtor uporablja izraz 'domorodci' (Jaenecke 1979: 60), čemur se bom jaz v nalogi seveda (praviloma) izogibala in namesto tega raje uporabljala termin domačini.

¹⁵ Dušan Savnik v svoji knjigi *Afrika včeraj in danes* omenja letnico 1811 – takrat naj bi britanski guverner na Kapu izdal odlok o prepovedi suženjstva (Savnik 1960: 87).

¹⁶ Jaenecke je za etnično skupino Khoikhoi še uporabljal izraz 'Hotentoti'. Sama bom v nadaljnjem besedilu uporabljala izraz, izjema so le 'Hotentotski zakoni', ki so zapisani v prvotni različici.

začetku 19. stoletja razveljavili zakone, ki so zagovarjali diskriminacijo. Eden najbolj razvpitih ukrepov burske zgodovine je bila t. i. 50. odredba (50th Ordinance). Z njo so leta 1928 temnopolti domačini s strani Britancev dobili enake državljske pravice kot evropski priseljenci, s čimer so lahko v last dobili tudi zemljo (Jaenecke 1979: 64).

Zaradi (sprva še) zaščitniške politike Angležev do temnopoltega prebivalstva, želje po posedovanju več zemlje in strahu pred tem, da bodo izgubili svoje sužnje, so se Buri v 30. letih 19. stoletja odločili, da bodo za vselej zapustili kaplandsko kolonijo. Odpravili so se na t. i. "Veliko potovanje" (od tod torej ime *Voortrekkerji/Voortrekerji* oziroma zaradi potovanja z vozovi v notranjost celine tudi *Trekkboeri* oziroma *Trekburi*). Ta pohod velja za zgodovinsko prelomnico Burov – iz njega je namreč zrasel burski nacionalizem. Zaradi selitve so razvili zavest o ločeni naselbinski skupini (Jaenecke 1979: 71-72). Izolacija je pripomogla, da so sčasoma spremenili tudi jezik, ki je danes znan kot afrikanščina (*Afrikaans*).

Leta 1835 (do 1837) se je torej velika skupina (okoli 15.000) Burov z volovsko vprego in vozovi odpravila na prvi burski "trek" v notranjost celine z namenom, da ustanovijo svojo državo (Jaenecke 1979: 72). Selile so se cele družine, ki so imele več kot en vagon oziroma voz, s katerim so prevažali vse svoje premoženje. Vozovi, ki so predstavljali ves njihov mali svet, so bili polni pohištva, posteljnine, oblek, hrane, orodja za kmetovanje, orožja in streliva, vozili so celo sadna drevja. Ker so bili vozovi precej ozki, so morali biti narejeni po meri. Zvečer so jih Buri postavili v zaščiten krog (imenovan *laager*), na njegovi sredi je bila postavljena čreda živine. Takšen *laager* je postal značilna utrdba *Voortrekerjev*, ki so se želeli skriti za vagone in iz zaščitnih skrivališč streljati na možne napadalce; prostor pri kolesih je bil v ta namen pokrit z bodičevjem. Ljudje so se ponavadi zbirali okrog ognja, kjer so si čas krajšali s petjem, molitvijo, pogovori, včasih pa celo s plesom (Shales 2003: 32).

Fotografija 1: Burska družina na poti

Med selitvijo v notranjost so naleteli na temnopolta nomadska ljudstva in spori med njimi so bili neizbežni. Menda naj bi Buri na kaplandskem ozemlju v stotih letih skoraj popolnoma iztrebili etnično skupino Sanov (mnogim so znani kot '*Grmičarji*' ali z enako negativno konotacijo poimenovani '*Bušmani*', Buri pa so jih, tako kot vse ostale temnopolte prebivalce, poimenovali kar *kafri*), medtem ko so ljudi iz skupine Khoikhoi kot sužnje zaposlili na kmetijah. Bursko miselnost o najboljši »rasi«¹⁷ je še dodatno podkrepila Stara zaveza, 3. Mojzesova knjiga, poglavje 25: *»Kar zadeva tvojega sužnja in tvojo sužnjo, ki jih morete imeti, smete kupovati sužnja in sužnjo izmed poganskih rodov, ki so okoli vas«*¹⁸

¹⁷ Izraz »rasa« je (bil) v družboslovnih diskusijah večkrat tarča polemike. Vedno se sprašujemo, kako ga korektno zapisati, ali tako kot vse druge besede, morda z ali brez navednic, v kurzivi ali kako drugače? Baskar v svojem članku '*Rasizem, neorasizem, antirasizem*' pravi, da jih razni pisci pogosto postavljajo v narekovaje. Osebnostno je mnenja, da če mislimo, da rasa ne obstaja, seveda še ni razlog, da bi izraz morali postavljati v narekovaje (Baskar 2004: 4). Po II. svetovni vojni se v Nemčiji in Avstriji o rasah ni smelo govoriti, medtem ko so se drugod (tudi pri nas) v šolah še vedno učili o treh ali štirih človeških rasah (3).

Do neke mere je k opustitvi termina pripomoglo povojno uradno stališče biologije, da pojem o človeških rasah nima vsebine in zato tudi ne pravega temelja. Veliko piscev je izraz rasa zamenjalo z kulturo, kar je zopet sprožilo val novih polemik. Sama bom v nalogi uporabljala običajen zapis izraza – brez navednic ali kako drugače. To velja tudi za izraze, kot so rasno razlikovanje in podobno (pustila bom tako, kot je pisalo v prvotnih besedilih).

¹⁸ V Jaeneckovi knjigi najdemo precej nespreten prevod: *»In kar se tiče sužnjev in sužnjic, ki jih boš imel: izmed narodov, ki bodo okoli vas, smete kupovati sužnje in sužnjice.«* (Jaenecke 1979: 43) Zato raje navajam citat slovenskega prevoda ekumenske izdaje Svetega pisma iz leta 1974; kasnejši prevod, leta 1997, tega citata ne vsebuje več.

(Mojzes 3,25) Le atletske grajeni »Bantujci«¹⁹ so bili Burom resni nasprotniki, zato je kolonialna uprava v Cape Townu Burom, v izogib medsebojnim obračunavanjem, prepovedala naseljevanje izven meja kolonije (za Veliko ribjo reko), na kar pa se, zaradi kljubovanja kaplanski vladi, niso ozirali (Jaenecke 1979: 65-66).

Veliko Burov je prečkalo reko Oranje (Orange River), mejo Kapske kolonije in visoke planote severno in južno od reke Vaal, spet drugi so šli severneje do reke Limpopo ali zahodneje do puščave Kalahari (Cubitt in Helfet 1975: 13). Nekaj se jih je napotilo k pokrajini Natal, današnji provinci KwaZulu-Natal, kjer so se naselili na ozemlje ljudstva Zulujev z vodjo Shako Zulu na čelu (13), in to ravno v obdobju, ko so na tem ozemlju med različnimi temnopoltimi ljudstvi divjali krvavi spopadi za ozemlja. Desetletja kaotičnih morilskih osvajanj so dobila ime *mfecane* ('drobljenje') ali *difaquane* (Jaenecke 1979: 79). S Shakovo tehniko obkoljevanja, t. i. »bikovimi rogovi«, in strogo vojaško vzgojo (moških in žensk) so bili Zulujci namreč najmočnejša temnopolta vojska, ki je štela okoli 40.000 vojakov (79).

V času, ko je Shaka kljub svojemu slovesu doživel poraz (ubil ga je namreč njegov polbrat Dingaan) (81), so imeli Zulujci v lasti ogromno ozemlje, po katerem so med drugimi hlepel tudi Buri. Dingaan je, vedoč, da si ti želijo njegovega kraljestva, 4. februarja 1838 s križcem podpisal pogodbo, v kateri je ozemlje Burom enostavno podaril (81). A to je bila le past, saj jih je že dan za tem povabil na poslovilno svečanost, kjer je s tehniko obkoljevanja burskemu voditelju Retiefu in njegovim sedemdesetim Burom priredil pravi pokol. Čez nekaj dni so Zulujci pobili še vse svetlopolte²⁰ prebivalce po deželi (vključno z ženami in otroki)

¹⁹ Termin 'Bantujci' ni primeren, vendar ga večina virov še vedno uporablja. O pravilnejših izrazih v učbenikih slovenskih osnovnih in srednjih šol so skupaj z društvom Afriški center razpravljali Janez Pirc, Rajko Muršič, Max Zimani, Ibrahim Nouhoum, Rene Suša, Ajda Radinja, Samo Košnik, Tanja Uršič, Maja Lamberger Khatib, Katja Mrak...(Društvo Afriški center 2010).

²⁰ Za poimenovanje temnopolnih Afričanov uporabljam politično korekten izraz temnopol, namesto črn oziroma temnopolti Afričani namesto *črnci* ali *nebelci*, kot z negativno konotacijo pišejo nekateri viri. A pri izrazu za *belce* se nekoliko zatakne. Če naj bi bil termin *belec* protipomenka *črncu*, bi rekli, da gre spet za uporabo poimenovanja z negativno konotacijo in prikrito potrjujemo besedo *črnc*? Kljub temu da mi izrazi *svetlopolti* ali *belopolti* prebivalci ne zdijo najbolj priročni, bom v nalogi vseeno uporabljala enega od njiju, ker primernejšega žal ne najdem. Treba je seveda poudariti, da obstajajo razlike med biološkim (na osnovi barve kože, gensko pogojeno) in kulturnim (družbeno pogojenim) poimenovanjem ljudi. V družboslovju (tudi v javnem govoru in drugod) naj bi se izrazov, kot so *črnci*, *rdečekožci*, *rumenokožci* zaradi negativne konotacije izogibali in raje o

(Jaenecke 1979: 81-84). A Buri jim niso ostali dolžni. Čez deset mesecev so se jim okrepljeni maščevali in tako 16. decembra 1838 pri Krvavi reki²¹ pobili 3.000 Zulujcev (85). Prepričanje Burov o izbranem ljudstvu se je tako le še bolj okrepilo. Dingaan je kapituliral in Andrias Wilhelmus Pretorius je leta 1840 razglasil prvo bursko republiko, in sicer Natalsko Republiko (Jaenecke 1979: 91).

15.000 Burov je dobilo svojo prvo državo in prve burske voditelje (Savnik 1960: 88). Ustanovili so mesto Pietermaritzburg,²² ponovno uvedli 'hotentotske zakone' za temnopolto prebivalstvo. Tega so leta 1841, zaradi prevelikega števila, enostavno deportirali na jug republike. Prebivalstvo so na podlagi barve kože prvič ločili, s čimer so uporabili prvi temelj apartheida. Pretorius je o temnopoltih izseljencih dejal, da bodo smeli tam živeti, dokler se bodo pravilno obnašali in dokler bodo priznavali bursko vrhovno oblast ter bodo pokorni njihovim zakonom in predpisom (Jaenecke 1979: 91). Prav takšna samovolja na novo ustanovljene burske republike angleški nadvladi ni bila po volji, ne glede na to, da so Buri z »velikim trekom« zapustili angleško ozemlje. Zgodovina Južne Afrike je tako bogatejša še za en spopad, ki je bil po mnenju Burov in Angležev neizogiben.

2.3.1 Prvi bursko-angleški spopad in rojstvo Južnoafriške republike

Britanska vlada novoustanovljene države ni hotela priznati kot neodvisne. Natalijo oziroma Natal je enostavno priključila k svojemu ozemlju. Buri so se temu uprli in prišlo je do prve vojne z Britanci, v kateri je vrhovni burski poveljnik Pretorius 15. julija 1842 kapituliral. Buri so morali priznati britansko nadvlado, ki jim je v zameno ponudila avtonomijo. Burov pridobitev ni zadovoljila. Britanci so namreč zahtevali ukinitve razlikovanj na osnovi barve kože, jezika ali vere, prepovedali so agresivno ravnanje z domačini in nezakonito suženjstvo. S tem se Buri niso želeli strinjati in kamen spotike med Angleži in Buri je postajal vse večji (Jaenecke 1979: 94-95). Po treh letih se je 8. avgusta

neki osebi, ljudstvu pisali – če se le da – tako da je razvidno od kod prihaja, ime etnične skupine, jezikovna bližina oz. kategorija itd. in ne v prvi vrsti, kakšna je njihova barva kože.

²¹ Bitka pri Krvavi reki velja za junaški ep iz burske zgodovine.

²² Imenovano v počastitev dveh burskih voditeljev: Pietra Retiefa in Gavrieta Maritza.

1843 končala prva burska republika. Provinca Natal je prešla v angleške roke kot britanski dominion in Buri so se z vozovi zopet odpravili na pot; v Natalu jih je ostalo le še nekaj sto (Jaenecke 1979: 99).

Na »novem treku« so se pričeli na obeh straneh Vaala pojavljati zametki nove burske republike. Andrias Potgieter je postal novi voditelj skoraj 10.000 Burom. Angleži so jim sledili in jim leta 1848 prekrižali načrte. Priključili so si ozemlje med reko Oranje in Vaalom ter ga poimenovali »Vladavina Oranje« oziroma Oranjska oblast. Pretorius angleške nadvlade ni trpel, zato je organiziral upor, s katerim je še istega leta pregnal Britance. Ti so jim tudi v Transvaalu, onkraj Vaala, zagotovili neodvisnost in Buri so dobili dve republiki, Transvaal in Oranje. Leta 1858²³ so republiki združili pod imenom Južnoafriška republika, ki je še bolj kot poprej poudarjala rasno neenakost (Jaenecke 1979: 104). Vendar so Britanci Burom za priznanje neodvisnosti postavili pogoje. Priznavati bi morali britansko suverenost, suženjstva pa niso smeli uveljaviti. Temu so Buri kljubovali. Ponovno so vzpostavili suženjski red, ki je bil viden predvsem pri trgovanju s temnopoltimi otroci (Jaenecke 1979: 104-106). Angleška vlada je zato grozila z odpovedjo pogodbe o neodvisnosti obeh republik Oranje in Transvaal ter s tem tudi Južnoafriške republike.

Eden večjih konfliktov med Angleži in Buri se je zgodil leta 1854, ko je v severnem Transvaalu ljudstvo poglavarja Makapana pobilo skupino burskih lovcev. Takratni burski poveljnik Paul Kruger je dal v odgovor v mesecu dni pobiti 3.000 njihovih ljudi. Medtem je država Oranje širila svoje ozemlje na račun kneževine Basuto, današnjega Lesota, ki ji je poveljeval poglavar Mošeš. Ta je prosil Veliko Britanijo za pomoč, ki je potem Basuto razglasila za britanski protektorat in tako prisilila bursko Oranjsko oblast da je podpisala novo pogodbo o mejah. Buri so si tako za sosedo nakopali angleško Kaplandijo,²⁴ kjer so veljale za vse državljane enake pravice, ne glede na barvo kože (Jaenecke 1979: 107-109).

²³ Po nekaterih podatkih leta 1860 (Shales 2003: 33).

²⁴ Konec 60. let 19. stoletja sta bili na območju današnje Južne Afrike dve angleški koloniji, Kaplandija (Cape) in Natal, ter dve burski republiki, Transvaal in Oranje.

2.3.2 Diamanti in zlato – novo rivalstvo za kos zemlje

“Ta, ki nadzira zlato, nadzira državo” (Shales 2003: 37)

V zadnji četrtini 19. stoletja sta spremenila pokrajino, prebivalstvo in zgodovino Južne Afrike odkritje diamantov v Kimberleyu in izkopavanje zlata v Witwatersrandu. Skoraj čez noč je prej revna in manj poznana dežela postala bogata in precej zaželena destinacija (Shales 2003: 36). Odkritje diamantov leta 1861²⁵ v državi Oranje je prineslo velik preobrat v južnoafriški zgodovini. Pričela se je prava invazija iskalcev diamantov in kmalu je bilo tu več kapitala kot v katerikoli drugi afriški državi. Med iskalci so bili tudi Slovenci.²⁶

Torej, imeli so diamante, imeli so kapital, vprašanje je bilo le, kdo so ti, ki so to imeli? Seveda mimo sporne politične pripadnosti diamantnega območja v tem primeru ne gre. Res da je ozemlje pripadalo burski republiki, a ker je odkrito nahajališče postalo močna investicijska točka, je Angležem močno zadišalo. Zato je 4. novembra 1871 v taborišče kopačev prijezdil oddelek kaplanske policije in ozemlje priključil britanskemu imperiju. Angleži so svobodni državi Oranje plačali odškodnino, s katero so se Buri očitno zadovoljili, in taborišče krstili za Kimberley, ki je medtem postalo največje diamantno središče na svetu (Jaenecke 1979: 116).

Da je bila mera polna, je po odkritju diamantov sledilo novo odkritje, ki je povzročilo pravo zlato mrzlico. V drugi burski državi (Transvaalu), natančneje v Witwatersrandu, so leta 1886 našli zlato jamo. Tako kot prvič, je tudi sedaj Anglija brez kakšnega boja že naslednje leto dodelila Transvaal svojemu ozemlju. Buri so tako ostali brez lastništva in dobička od najdišča, ki je kasneje postalo največja gospodarska metropola – Johannesburg (od tod tudi ime Zlato mesto).

²⁵ Prve diamante naj bi našli po naključju leta 1867, ko so se z njimi igrali otroci nekega burskega kmeta Jakobsa. Nekoč naj bi ga obiskal kmet Schalk van Niekerk, ki je hotel kamen odkupiti, pa mu ga je gospa Jacobs smeje kar podarila. Schalk je nesel kamen do nekega trgovca, ki je kmalu ugotovil, da gre za 21-karatni diamant (Jaenecke: 1979: 115).

²⁶ Šmitek v knjigi *Klic daljnih svetov* omenja poročila slovenskega misijonarja Drevenška, iz katerih je razvidno, da je leta 1896 Južna Afrika s svojimi zlatimi rudniki pritegnila tudi posamezne slovenske naseljence (Šmitek 1986: 67).

2.4 Prvi zametki apartheida

Angleži so morali Burom podleči v odločitvi, da na priključenem ozemlju niso veljali enaki zakoni kot v britanski Kaplandiji. Z zakonom so jim namreč dovolili, da t. i. *divjaki* (kakor so jih poimenovali) nimajo enakih volilnih ali drugih državljanskih privilegijev, kljub temu da je še vedno obstajal zakon o enakih zakonih za temnopolte prebivalce in evropske priseljence (Jaenecke 1979: 117). Temu je sledil še večji in odločilnejši korak za temnopolte množice. Leta 1872 so namreč z novim zakonom prišle v veljavo prepustnice, t. i. "*pass-law*". Od takrat dalje so morali vsi temnopolti delavci s seboj nositi prepustnice, s katerimi so dokazovali, da legitimno delajo v mestu. Na ta način so *beli gospodarji* nadzorovali gibanje imigrantskih delavcev; zato so začeli nastajati geti (Shales 2003: 37).

Prvi znak zakonite diskriminacije, ki je bil nekakšen začetni prehod k apartheidu, se je zgodil, ko so Angleži temnopolnim rudarjem odvzeli pravico oziroma upravičenost do diamantov, ob tem pa je bilo lastništvo dodeljeno beli eliti, ki je ostale prisilno premestila na najdišče kot poceni delovno silo (Shales 2003: 37). Potem ko so Buri izgubili nadzor nad diamantnimi polji in rudniki zlata, se je pričelo rivalstvo s temnopolnimi delavci za delovna mesta. Zrasli so novi razredi – nekoč afrikanerski kmetovalci so sedaj postali novi proletariat. Visoki *beli gospodarji* so temnopolnim prebivalcem zaplenili zemljo, uvedli so davke in za nameček so za njih uvedli prisilno delo. Posledica je bil nastanek ekonomskega rasizma; v družbi je prihajalo do dvojnih meril pri upoštevanju zakonov, pojavljati so se začeli geti oziroma barakarska naselja in tako se je iz ekonomskega razvil še socialni rasizem (37). Bilo je le vprašanje časa, kdaj bodo zatirani udarili nazaj.

Medtem so se Buri v Transvaalu pod vodstvom Paula Krugerja uprli Angležem. Tokrat je bila zmaga na njihovi strani. 3.000 Burov je razglasilo neodvisnost, Paul Kruger pa je postal predsednik novoustanovljene Južnoafriške republike. Zmaga nad Angleži je utrdila njihovo (že tako močno) nacionalno zavest ter povezanost (tudi tistih Burov, ki so še vedno živeli pod kaplandsko kolonijo, kjer se je rodilo bursko gibanje proti anglizaciji). Uveljavili so se pojmi "*Afrikaanse Nasie*", "*Die Afrikaanse Patriot*", afrikanščina kot burski jezik, bursko politično gibanje (Afrikanerska Zveza) in prvi politični časopis.

Paul Kruger, zagovornik fevdalizma, se ni bojeval le proti britanskemu imperializmu, temveč tudi proti Angležu Cecilu Rhodesu, ki je bil znan kot zagovornik kapitalizma, tehnike in industrije (imel je monopol nad celotno produkcijo diamantov). Skupna sta jima bila le prezir do temnopolnih domačinov in vera v superiornost lastnega naroda (Jaenecke 1979:

126). Res, da je imel Rhodes visoki cilj. Želel je namreč zgraditi železnico Cape Town - Kairo in na ta način povezati ozemlje od Rta dobrega upanja do Sredozemlja. Ni pa računal, da bo nasprotnim Burom pomagala tretja kolonialna sila, Nemčija.²⁷ Na potezi je bil Rhodes in v prid svojih 'igralcev' je hitro osvojil ozemlje današnje Bocvane (tedanja Bočvanaland), saj sta s tem osvojenim poljem v angleško last padli tudi burski Stelleland in Goshen²⁸ (Jaenecke 1979: 128-129).

2.4.1 Boj med kmečko sužnjelastniško in industrijsko kapitalistično družbo ali drugače - druga bursko-angleška vojna

Po medsebojnem rivalstvu, 'kaj in koliko komu' in kdo naj vlada Južni Afriki, je prišlo do druge bursko-angleške vojne. Ta je trajala od leta 1899 do 1902. Vprašanje je bilo, ali naj v državi prevlada burska kmečka sužnjelastniška družba, ki je bila sovražna industriji in napredku, ali angleška kapitalistična družba, ki je izkoriščala temnopolte domačine zavoljo večje produktivnosti in s tem začrtala socialne razlike (Jaenecke 1979: 145).

Dve leti je trajal neuspešen pogovor med Rhodesovim nadomestnikom Alfredom Milnerjem in Krugerjem, ki si je oktobra 1899 končal z napovedjo vojne. Južnoafriška republika naj bi skupaj s Svobodno državo Oranje napovedala boj britanskemu imperiju; kljub slabši strateški poziciji so Buri verjeli v zmago, saj je pomembno vlogo igrala prav njihova ideologija o izbranem ljudstvu. Ta mit pa burskim vojakom ni pomagal. Padla so burska mesta Bloemfontein, Johannesburg in Pretorius. Krugerjev odhod po nemško pomoč v Evropo se ni izkazal za uspešnega. Celo nasprotno, v Londonu so razglasili priključitev obeh burskih republik k britanskemu imperiju, kar je sprožilo prvo bursko gverilsko vojno, ki ji britanska vojska kar nekaj časa ni bila kos. Partizansko vojno so vodili trije možje, kasneje ministri Južnoafriške unije, Luis Botha, James Hertzog in Jan Christian Smuts (Jaenecke 1979: 151).

²⁷ Nemci in Buri so se imeli za "krvne sorodnike", saj so bili Afrikanerji, kot sem že omenila, potomci tudi nemških priseljencev na južnoafriška tla. Ko je leta 1884 Kruger obiskal Berlin, je nastala nemško-burska zveza in Buri so dobili močno podporo. Za razliko od matične Nizozemske, ki jim doslej ob večjih konfliktih nikoli ni stala ob strani.

²⁸ Poleg tega je imel v načrtu še 'šah-matovsko' potezo – Angliji dokončno priključiti Južnoafriško republiko (Shales 2003: 33).

V odgovor gverilski vojski je Anglija posegla po še hujšem orožju. Opustošili in požigali so burske kmetije, preganjali živino, otroke in ženske pa izgnali v ogromna taborišča v bližini železnice in bojne linije (Shales 2003: 39). Med drugo bursko-angleško vojno je bilo tako med največjimi žrtvami ravno civilno prebivalstvo. S pomočjo Horatia Herberta Kitchenerja so Angleži izumili prvo koncentracijsko taborišče na svetu²⁹ (Thompson 2001: 143). Menil je namreč, da je treba nasprotnike, ki se upirajo aretaciji, *segnati v kletke kot divje živali*, saj bi jih lahko le tako ujeli (Jaenecke 1979: 152).

Do konca vojne (1902) je bilo v petdesetih taboriščih zaprtih 136 tisoč Afrikanerjev, in čeprav taborišča niso bila *uničevalske* vrste, kot na primer med drugo svetovno vojno, je zaradi slabih razmer in različnih bolezni umrlo 26.000 žensk in otrok. Grozote v taboriščih je javnosti razkrila angleška borka za človekove pravice Emily Hobhouse. Njena razkritja javnosti o slabih higienskih razmerah, stradanju ljudi in zato veliki umrljivosti so pripomogla k podpisu mirovnega sporazuma (31. 5. 1902) med Južnoafriško Republiko in Republiko Oranje ter Britanci na drugi strani. V spomin na žrtve v Bloemfonteinu še danes stoji spomenik (Shales 2003: 39).

2.4.2 Kako so Britanci obrnili hrbet temnopoltim prebivalcem

Ko so Angleži Burom ponudili kompromis v točki rasne neenakosti, so se ti na koncu vendarle predali. Izjema je bila le Svobodna država Oranje, ki kapitulacije ni želela podpisati (Jaenecke 1979: 165). Zaradi te angleške obljube se je za temnopolte prebivalce pričelo obdobje zatiranja, saj so Buri dobili prosto pot do neprikritega rasizma.

Velika Britanija je leta 1910 ustanovila Južnoafriško unijo kot dominion britanskega imperija. Nekdanje države so postale province, glavna mesta pa prestolnice (Pretoria je dobila sedež vlade, Cape Town sedež parlamenta). Angleščina in nizozemščina sta postala enakopravna jezika (Jaenecke 1979: 172). Predsednik štirih milijonov Afričanov, 500.000 t. i. *mešanih* (v angleščini *coloured*, obarvanim), 150.000 Indijcev in 1.275.000 evropskih priseljencev je postal Louis Botha, njegov namestnik pa Jan Smuts (Thompson 2001: 153).

²⁹ Čeprav naj bi bila po nekaterih podatkih prva koncentracijska taborišča vezana na ameriške rezervate za severnoameriške staroselce (1838), kasneje pa v času kubanskega boja za neodvisnost proti Španiji (1868-1898) (glej internetno stran: http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Concentration_camp#History)

O volilni pravici temnopoltnih prebivalcev so štiri države Južnoafriške unije odločale vsaka posebej. Neevropski prebivalci na burskem severu niso imeli nikakršnih političnih pravic. Prepovedano je bilo svobodno iskanje dela, prebivališča in kupovanja zemlje. V Transvaalu temnopoltni od leta 1896 niso smeli hoditi po pločnikih, saj so ločili prebivalce tudi v prometu. Milner, ministrski predsednik kaplanske kolonije, je leta 1904 dejal, da je popolnoma neizvedljivo in v načelu napačno, da bi poskusili v Južni Afriki postaviti temnopolte na isto raven kot prebivalce evropskega rodu (Jaenecke 1979: 170).

Velika Britanija, ki je nekoč še zagovarjala pravice temnopoltnih domačinov in s tem kljubovala burskim muham, je sedaj zaradi strategije v lastno dobrobit – da bi si pridobila poslušnost Afrikanerjev, prvim obrnila hrbet (Jaenecke 1979: 170-171). Buri so tako končno dosegli svoje. Kljub temu da sta padli burski republiki, so osem let po izgubljeni vojni dobili oblast celotne Južne Afrike v svoje roke. V parlamentu Južnoafriške unije so sedeli izključno le belci in ti so bili tudi edini, ki so imeli volilno pravico.

V obdobju med 1910 in 1948 se je pojavilo vprašanje o razmerju med dvema skupinama belcev – Afrikanerjev in angleško govorečih prebivalcev. Ali naj pozabijo preteklost, sprejmejo medsebojne razlike in sodelujejo pri oblikovanju enotnega belega južnoafriškega 'naroda' ali naj se vsaka etnična skupnost bojuje za politični nadzor, ki ima ločene interese? Pri tem vprašanju je šlo tudi za razredno delitev, saj so Afrikanerji spadali med nižji razred, ker so bili šteti med 'revne belce', s katerimi so Britanci kot močna urbana ekonomska sila radi manipulirali. V praksi pa nobena oblast ni smela ignorirati potreb Afrikanerjev, odkar so na volitvah šteli več kot 55 % volilcev. Po letu 1948 so tako nekateri Afrikanerji pristali na samem vrhu ekonomije (Thompson 2001: 155).

Ves ta čas so se samo še bolj širile rasistične ideje in ideje segregacije. Belci so imeli v rokah vsak sektor kapitalistične ekonomije, pri čemer so izkoriščali temnopolte delavce, ki so opravljali vsa težka fizična dela. Z zakonom so jih naselili v rezervate, od koder so hodili služiti belcem, ti pa v njihove rezervate nikoli niso stopili (Thompson 2001: 155). Zmaga Narodne stranke z dr. Malanom na čelu, ki je med II. svetovno vojno simpatizirala z nacisti, je pomenila konec dominacije Angležev nad Afrikanerji. Kampanja stranke se je osredotočila na 'črno nevarnost' (*»swart gvaar«*). Na volitvah je nastopila s sloganoma 'zamorca na njegovo mesto' (*»Die kaffer op sy plek«*) in 'kulije ven iz dežele' (*»Die kolist uit die land«*). *Coolies* je bilo posmešno ime za Indijce (Mandela v Gorta 1994: 17).

2.5 Čas uradnega apartheida

»Če se omejimo na najpreprostejšo obliko problema, je ta nič drugega kot to: mi hočemo Južno Afriko obdržati belo... 'Obdržati jo belo' lahko pomeni samo eno, to je bela oblast – ne 'nadzorstvo' ali 'vodstvo', temveč 'kontrola' in 'nadoblast',« je leta 1963 v skupščinskem domu rekel *biološki oče* sistema apartheida in bivši južnoafriški ministrski predsednik Hendrik F. Verwoerd (Zločin proti človeštvu 4).

Za apartheid smo lahko pogosto slišali v slovenskih medijih v času svetovnega nogometnega prvenstva. A kaj izraz pravzaprav pomeni?

Apartheid, kar v angleščini in afrikanščini pomeni ločenost, je naziv, s katerim je južnoafriška vlada pod vodstvom dr. Malana imenovala svoj sistem rasne segregacije, zatiranja in izkoriščanja (od leta 1948 do 1994; Zločin proti človeštvu 1973: 3-4). Šlo je za nov izraz, a staro idejo. Predstavljal je zapis zakonov v zatiralnem sistemu vseh zakonov in uredb, ki so postavile temnopolte Južnoafričane v podrejen položaj, kar je v resnici trajalo že več stoletij. Kar je bilo prej bolj ali manj *de facto* (dejstvo), naj bi sedaj brez kakršnega pomisleka postalo *de jure* (pravno stališče). Pogosto nevarno ločevanje je bilo uradno 'prečiščeno' v enoten sistem, ki pa je bil krut do potankosti in neustavljiv v svojih razsežnostih (Mandela v Makky 2007: 4). Ta sistem je omogočal beli manjšini, da je vodila politiko Južnoafriške republike. Pod apartheidom so bile svoboda gibanja ter pravice temnopoltega prebivalstva, Azijcev in ostalih, ki niso imeli evropskih korenin, omejene na političnem, socialno ekonomskem, kulturnem in celo na rekreacijskem področju. Nova vlada je vzela apartheid kot narodno politično shemo in tako prinesla veliko novih zakonov (Zločin proti človeštvu 1973: 3-4).

Prvi steber apartheida je bil Zakon o registraciji prebivalstva (leta 1950), ki je uvedel rasno klasificiranje v družbi (Shales 2003: 40). Na ta način je vlada glede na zakonodajo razdelila prebivalstvo na štiri ločene rasne skupine: belce – sem so spadale osebe, ki so imele korenine v Evropi; skupino Bantu ali Afričane – sem so spadali temnopolti domačini; skupino Azijcev – to skupino so predstavljali prebivalci, ki so prišli iz Azije, predvsem iz Indije in Pakistana; ter zadnja skupina t. i. *obarvanih* – v to skupino so bili spet na podlagi fizičnega videza uvrščeni prebivalci t. i. 'mešane rase', med katere so na primer uvrščali tudi Malajce.

Na podlagi takšne kvalifikacije so leta 1970 zabeležili 15.057.952 Afričanov,³⁰ 3.751.328 belcev, 2.018.453 'obarvanih' in 620.436 Azijcev (Zločin proti človeštvu 1973: 5). Skupine so bile določene na podlagi absurdno izmerjenih fizičnih lastnosti. Če je na primer uradnik zabodel svinčnik v lase in če je ta hitro ostal pokonci, je bila oseba kvalificirana kot temnopolta in ne mešane rase (Shales 2003: 40). Takšna klasifikacijska oznaka je bila potem pri vsakem državljanu zapisana v osebnih dokumentih.

Naslednji je bil Zakon o skupinskih območjih ('*Group Areas*', iz leta 1950), ki je fizično popolnoma ločil temnopolte od mešanih in belih. Določal je namreč, da mora vsaka rasa živeti na točno določenem območju. S tem jih med seboj niso le izolirali, temveč so jim hkrati določili lastništvo zemlje, delo, izobraževanje in tudi religijo, socialne odnose, poroke ter celo šport, s katerim so se smeli ukvarjati. Živel si, kjer ti je zapovedala država, tako in nič drugače. Če si se upiral, si bil fizično preganjan (Shales 2003: 40). Voditelji južnoafriške vladajoče stranke so trdili, da morajo biti medsebojni stiki omejeni na najmanjšo možno mero, da se na ta način izognejo konfliktom ter nadaljujejo beli nadzor in oblast nad temnopoltimi, ki so bili po njihovem mnenju 'na nižji razvojni stopnji civilizacije' (Zločin proti človeštvu 1973: 4).

Na tisoče temnopoltnih Južnoafričanov³¹ je bilo tako preseljenih iz mest v oddaljene rezervate (8). Simbol nasilnega preseljevanja v rezervate je postal vlak; vlak in nekateri rezervati, kot je na primer Meadowlands, so omenjeni tudi pesmih v času protesta proti apartheidu. Pomen rezervatov ni bil izključno v ločevanju med rasami, temveč so predstavljali 'domovino' ali 'bantustan' za vsako od etničnih skupin afriškega prebivalstva, ki jih je določila vlada. Te so bile Zulu, Xhosa, Tswana, Sepedi, Seshoeshoe, Shingaan, Swazi, Venda, Ndebele in druge. Skupščina je dejala, da je pravi namen bantustanov razdeliti Afričane ter

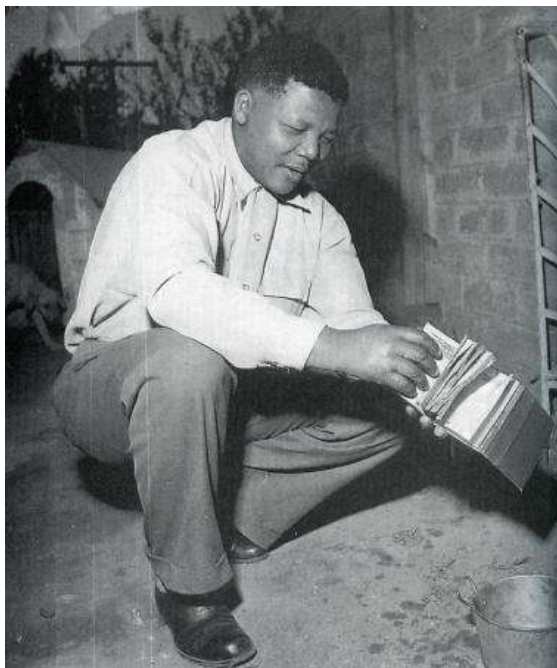
³⁰ Ti so bili prisilno naseljeni v rezervatih, ki so predstavljali manj kot 13 % državnega ozemlja, čeprav so bili številčnejše precej močnejši od belega prebivalstva.

³¹ Prisilno so se morale seliti tudi družine. Do leta 1961 je bilo prisilno preseljenih okoli 100.000 družin (Zločin proti človeštvu 1973: 10). Ljudje so se morali izseliti tudi z območja Šestega okrožja ('*District 6*') v Cape Townu. Prvotno je bil to ustanovljen center, kjer so živele mešanih skupnosti trgovcev, obrtnikov, delavcev in priseljencev z drugih delov Afrike, Azije... Z zakonom o skupnih področjih je bilo 60.000 ljudi s tega območja prisiljenih oditi v rezervate, njihove hiše pa so do tal uničili z buldožerji. Danes na tem mestu stoji muzej District 6 (glej <http://www.districtsix.co.za/frames.htm>).

oddaljiti eno etnično skupino od druge, da bi jih oslabili v njihovi borbi za zakonite pravice (Zločin proti človeštvu 1973: 8-9). Vendar bantustani niso imeli nobene gospodarske prihodnosti, ker belci vanje niso smeli vlagati kapitala. Tovarne so zrasle na obrobju, vendar samo na ozemlju belcev, ki so dobro izkoristili poceni delovno silo iz bantustana (Ki-Zerbo 1977: 539-540).

Več kot 40 odstotkov dela sposobnih mož ni živel v rezervatih, saj so bile tam možnosti zaposlovanja slabe, gospodarstvo Južne Afrike pa je slonelo na njihovi delovni moči zunaj rezervatov - v rudnikih, pristaniščih, tovarnah, trgovinah, na posestvih in po domovih belcev kot pomoč v gospodinjstvih (Zločin proti človeštvu 1973: 9-10). Ker je to delo potekalo v mestih, se je vlada odločila, da velja ločitev izven delovnega časa. Stanovati so morali vsak na svojem koncu mesta. Temnopoliti, ki so se stiskali v priljubljenih četrtih Johannesburga (domačini mu rečejo *Goli*; beseda prihaja iz angleške besede za zlato (*gold*) in pomeni Zlato mesto), Sophiatownu, so se spreselili in nagnetli v prej omenjeni Meadowlands. V tej četrti so bila stanovanja bolj moderna kot številne barake iz valovite pločevine, zabojev in škatel v Sophiatownu, vendar so imeli prebivalci zelo dolgo pot do delovnega mesta (Ki-Zerbo 1977: 537). Na drugi strani pa so v rezervatih ostajale družine. Tam se je čutilo periodično pomanjkanje moških članov. Ženske so morale skrbeti za lastno gospodinjstvo in vzgojo otrok (Thompson 2001: 155).

Država zopet ni varčevala z novim zakonom, tokrat (zaradi temnopolnih delavcev v mestih) zakon o prepustnicah oziroma »*pass-laws*« (leta 1952; ideja sama pa sega že v leto 1923 z zakonom o urbanih območjih). Z njimi so nadzorovali premikanje temnopolnih Južnoafričanov v urbanih območjih. Kadar so šli v območja izven tistih, ki so jim bila določena, so s seboj morali vedno imeti prepustnice oziroma dovolilnice za bivanje v 'beli Južni Afriki' z vsemi potrebnimi podatki (Shales 2003: 40). Dokument, ki je obsegal približno 90 strani podatkov s prstnimi odtisi, je vseboval fotografijo, osebne podatke o zaposlitvi, potrdilo o plačanih davkih in dovoljenje, da se oseba lahko giblje na določenem območju ali da lahko službeno potuje (Zločin proti človeštvu 1973: 6). Brez tega dokumenta je temnopolta oseba storila prekršek in lahko so jo zaprli. S tem so se počutili kot tujci v svoji lastni državi, kar je bil tudi eden glavnih vodil takratne Južne Afrike. Zato ni nič presenetljivega, da je postal dogodek, ko je Nelson Mandela prvi javno zažgal svojo knjižico podatkov, tako velik verižni sprožilec upora, da ga ni bilo mogoče več ustaviti.

Fotografija 2: Nelson Mandela zažiga prepustnico

Temnopolti Južnoafričani (gre za moške - ženske so namreč ostajale v rezervatih) v mestu niso smeli ostati več kot 72 ur, razen če so imeli dovoljenje za delo. Če je bil moški zaposlen za dalj časa, ga je žena lahko obiskala v mestu, amapak je smela ostati 72 ur. Da je lahko prišla, je morala imeti dovoljenje, v katerem je bil naveden razlog obiska, na primer zato, ker si želi spočeti otroka (Zločin proti človeštvu 1973: 11). V mestih je veljala policijska ura, ki so jim prepovedovala izhod po 21. uri. Za posameznike je bilo težko najti prijatelja zunaj svoje določene kategorije, saj pripadniki različnih 'rasnih skupin' niso smeli skupaj obiskovati zabav, kulturnih ali športnih prireditev. V športu so bila prepovedana mešana moštva ali mešana publika, razen če je bilo to dovoljeno s posebnim dovoljenjem (11). Sistem je v veliki meri vplival tudi na svobodo njihovega zakonskega in spolnega življenja. Zakon in spolni odnosi med ljudmi različne barve kože so bili namreč z zakoni prepovedani iz leta 1949 (Zakon o mešanih zakonih) in leta 1950 (prepoved medrasne spolnosti) kar je sodilo k malemu (*petty*) apartheidu, ki je ločil vsa področja javnega življenja različnih rasnih skupin (11).

Da bi se temnopolti prebivalci počutili kar se da nezaželene, ponižane in prikrajšane osnovnih človekovih pravic, je država določila celo morje zapovedi in prepovedi. Če tvoja koža ni bila t. i. bele barve, si moral živeti na ločenem območju, potovati v različnem avtobusu in vlaku, obiskovati si moral ločene šole, cerkve, restavracije, kinematografe, društva, plaže, športne prireditve, uporabiti si moral različen vhod (kjer je z napisom pisalo, kateri vhod je za *belce* in kateri za *nebelce*, ločena javna dvigala, sedeti si moral na ločenih

klopek v parkih, uporabljati ločena stranišča, telefonske govornice in postajališča za takse, zdraviti si se moral v ločenih bolnišnicah, pokopan si bil na različnih pokopališčih. Celo za obisk živalskega vrta, galerije, muzeja ali parka si imel določeno različno uro (Zločin proti človeštvu 1973: 6-7). Različno, ločeno, drugačno - so pojmi, ki jih je temnopolti Južnoafričan poslušal, bral, občutil na vsakem koraku svojega življenja. In to kar petdeset let.

Fotografiji 3 in 4: Ločevanje je bilo prisotno tudi v javnem prostoru.

V izobraževalnem sistemu so beli in 'obarvani' učenci v šolah dobivali zastonj šolske knjige na vseh stopnjah šolanja, afriški pa so jih v celoti kupovali sami; plačevali so šolnino, medtem ko je bila za belce zastonj. V Unescovem poročilu je bilo zabeleženo, da je v južnoafriških šolskih knjigah za Afričane pisalo, da ti zavzemajo nižji družbeni položaj. Otroke evropskih priseljencev so tako učili o superiornosti Evropejcev ter da so Afričani 'primitivni in barbari' (23).

Na področju tiska je prišlo do zajetnega sistema cenzure. S številnimi ukrepi pri oddajanju po radiu, predvajanju filmov in pri mednarodnih poročilih je oblast preprečevala temnopoltemu južnoafriškemu prebivalstvu, da bi se seznanilo z gradivom, ki je razglašalo rasno združitev ali kritiziralo apartheid. To so še uradno storili z novim zakonom o publikacijah in prireditvah iz leta 1963. Prepovedovali so "izdajo, izdelavo, uvoz ali razširjanje katerekoli 'nezaželene' publikacije ali predmeta". Po zakonu določena nezaželjena publikacija je bila tista, ki je ogrožala odnose med skupinami v republiki, smešila prebivalstvo ali pa je bila dvomljivega značaja za blagostanje ali varnost in države (Zločin proti človeštvu 1973: 13-14).

Tudi politične pravice za temnopolte praktično niso obstajale. Obsojenih je bilo mnogo nasprotnikov apartheida, temnopolnih voditeljev in drugih, ki so se borili za svoje

osnovne pravice. Te so na podlagi zakonov o 'varnosti' aretirali,³² jih mučili, obsojali na smrt (7) ali pa enostavno ustrelili v hrbet, medtem ko so ti bežali (poboj v Sharpevillu³³).

Nasprotnike apartheida so lahko izselili z določenega območja, pridržali v hišnem priporu ali pa jim prepovedali običajne stike z družbo; lahko so jim prepovedali izdajo potnega lista in jih priprli ali zaprli na podlagi številnih zakonov o apartheidu. "180-dnevni zakon" je dovoljeval pripor posameznika brez kakršne koli obtožbe in sojenja za dobo šestih mesecev (Zločin proti človeštvu 1973: 13). 1. maja leta 1963 je Južnoafriški parlament izglasoval nov zakon, ki je dovoljeval mučenje zapornikov. Proti zakonu je glasovala samo Helen Suzman iz Napredne stranke, a njenih ugovorov niso upoštevali. Kmalu so našli veliko obešenih zapornikov, vendar so na policiji zagotavljali, da so naredili samomore. Nekaj kaznjencev so vrgli s strehe stavbe, kjer so jih zasliševali (Ki-Zerbo 1977: 540-541).

Apartheid so obsodile skoraj vse članice in telesa Združenih narodov, ki imajo na skrbi vprašanja človekovih pravic, rasne diskriminacije ter dekolonizacije. Generalna skupščina Združenih narodov je apartheid obsodila kot 'zločin proti človeštvu' (Zločin proti človeštvu 1973: 4). Ker je Južna Afrika razširila sistem apartheida čez svoje meje, v Namibijo (takrat imenovano Jugoahodno Afriko) in Južno Rodezijo (danes Zimbabwe), so jo telesa Združenih narodov obsodila, da ogroža varnost sosednjih afriških držav, ki podpirajo osvobodilna gibanja (26).

³² Razmere v zaporih, kjer je bilo visoko število zaprtih temnopoltih prebivalcev, so bile zelo slabe; prehrambeni in higienski pogoji, oblačila in pogoji za spanje so bili posebno nehumani (Zločin proti človeštvu 1973: 19). Ugotovljeno je bilo, da policija in uprave zaporov zapornike pretepajo in mučijo z različnimi psihičnimi metodami, z električnim šokom, veliko jih je umrlo v sumljivih okoliščinah v t. i. "nezgodah" na policijskih postajah ali v zaporih (20).

³³ O Sharpevillskem incidentu: 21. marca 1960 so bile v nekaterih mestih po pozivu NAC demonstracije v znak protesta proti obveznemu nošenju 'knjižic o podatkih'. Odzvalo naj bi se 50.000 demonstrantov. Mnogo se jih je miroljubno zbralo pred policijskimi postajami, da bi se dali prostovoljno zapreti, ker so pustili doma svoje knjižice o podatkih. Na policijski postaji v afriškem delu Sharpevilla so oboroženi policisti iz strahu pred množico začeli streljati, medtem ko so reaktivni lovci preletavali mesto, da bi prestrašili demonstrante. Po poročilih naj bi jih bilo 69 ubitih (večinoma v hrbet) in skoraj 200 ranjenih, med njimi tudi ženske in otroci (Zločin proti človeštvu 1973: 24).

2.5.1 Namibija in enklave v Južni Afriki

Na tem mestu naj omenim, da si je takratna Južnoafriška republika veliko prizadevala za prilastitev Jugozahodne Afrike in ozemelj britanske Visoke komisije. Kljub temu da je poseben odbor za Jugozahodno Afriko pri OZN sprejel resolucijo, da Južnoafriška republika ni pristojna za upravljanje Jugozahodne Afrike in jo je prosila, naj umakne svoje čete, se ta za deklaracijo enostavno ni zmenila (Ki-Zerbo 1977: 543).

Današnja Namibija se je imenovala Jugozahodna Afrika, med ozemlji Visoke komisije pa sta bili enklavi Basutoland in Svaziland. Leta 1966 je Basutoland dosegel neodvisnost in si nadel ime Lesoto (543). Bocvanaland (danes imenovana Bocvana), ki je bila največja od treh enklav, je bila strateško zelo pomembna, saj se je širila daleč na sever proti notranjosti celine. Z ustavo leta 1960 je Bocvanaland dobila zakonodajni in izvršni svet, nastala je Ljudska stranka Bocvanalanda, ki jo je ustanovil učitelj K. Motsete, da bi ljudstvo politično osvestili (543).

Politična elita Južne Afrike - James Herzog, Daniel Malan in Jan Smuts - je imela velik apetit tudi do ozemlja Rodezije. Želeli so zasesti britanske protektorate na jugozahodu in v centralni Afriki kot tudi kolonije Mozambika in Angole. Verjeli so, da bo šlo njihovo osvajanje vse do Tanzanije, Kenije in vse do Bližnjega vzhoda (Pečar 1965: 261).

Tudi Nemci kot zadnji osvajalci afriškega kontinenta so ustanovili svojo kolonijo na na njeni južni polovici. Pusto zemljo ob puščavi Namib v jugozahodni Afriki naj bi od domačinov za 600 funtov šterlingov in 260 pušk kupil pustolovec Adolf Lüderitz, ki je razvil željo po koloniji in germanizaciji ozemlja z naselitvijo izključno Nemcev (Jaenecke 1979: 243-244). Leta 1890 so s sporazumom z Anglijo Nemci razširili svoje ozemlje v Jugozahodni Afriki. Vzhodno mejo so z ravnilom potegnili naravnost čez Kalahari, na severu pa do reke Zambezi. Nemci so si podjarmili ljudstva, kot so Ovambi, Hereri in ljudstva Khoikhoi, vendar so se ti večkrat uprli (leta 1904 je prišlo do vstaje Hererov³⁴). Nobena kolonialna sila ni v modernem času zagospodarila v Afriki tako brutalno kot Nemčija. Menili so, da kolonizacija Jugozahodne Afrike pomeni, da morajo temnopolti domačini izginiti z ozemlja, kjer so doslej

³⁴ Prišlo je do vsesplošne vstaje, kjer je poglavar Hererov Samuel Maharero nemškemu Reichu napovedal vojno, v kateri so tudi zmagali. A v maščevanju okrepljene nemške vojske je po dveh dneh boja padlo neznano število Hererov, tudi žensk in otrok, preživele pa so načrtno izgnali v puščavo Omaheke (Jaenecke 1979: 251-255).

pasli živino. Komisar za naseljevanje dr. Paul Rohrbach je v svoji knjigi *Nemško kolonialno gospodarstvo* zapisal, da bo nato na tej zemlji pasel živino 'belec' (Jaenecke 1979: 245-249).

S prvo svetovno vojno se je nemška kolonialna vladavina končala. Britanci so južnoafriški armadi ukazali zasesti Nemško jugozahodno Afriko. Po versajski mirovni pogodbi so Jugozahodno Afriko podredili kot C-mandat Južnoafriški uniji. Naziv C pomeni, da je Pretorija ozemlje upravljala kot sestavni del Unije (Jaenecke 1979: 259). Za prebivalce Jugozahodne Afrike se ni prav nič spremenilo, saj so jim namesto Nemcev zdaj vladali Buri. Tako kot v Južnoafriški uniji so jim vzeli pravico do samoodločbe (259-260). Leta 1974 je Varnostni svet zahteval od Južne Afrike, da v enem letu zapusti Namibijo, kot je bila leta 1968 uradno poimenovana. Pretorija se za te pozive ni zmenila. V Jugozahodni Afriki je uvedla apartheid in rezervate. V Namibiji se je rodil '*črni upor*'. Vodstvo so prevzeli Ovambi, najštevilnejše ljudstvo v Jugozahodni Afriki. V začetku 60. let je nastala prva politična organizacija temnopoltih prebivalcev Jugozahodne Afrike SWAPO (Jugozahodnoafriška narodna organizacija). Prvotno je bilo to liberalno gibanje močno prežeto z luteranskim krščanstvom, nato pa se je zaradi nepopustljivosti Pretorije radikaliziralo v gverilsko gibanje (260-261).

Tudi Mozambik in Angola sta postala neodvisna. V obeh deželah so prevzela oblast revolucionarna marksistična gibanja. Ko so v Južni Afriki menili, da lahko še enkrat uveljavijo poliko moči po načinu Cecila Rhodesa v bivši portugalski koloniji Angoli, je tja poslala Kuba cele divizije. Južna Afrika se je naenkrat znašla zapuščena od vseh, tudi od ZDA, ki niso hotele afriškega Vietnama (Jaenecke 1979: 261).

2.5.2 Apartheid se je bližal koncu

Država je v času apartheida večkrat doživela številne protestne shode, upor temnopoltih (in tudi mešanih) domačinov. Ti shodi so bili sprva miroljubni, a želenih rezultatov niso dosegli.

Tako sta Afriški nacionalni kongres (ANC) in Vseafriški/ Panafriški kongres (PAC)³⁵ začela organiziran boj proti ločevalni politiki vlade. Medtem ko je ANC prisegal na nenasilen

³⁵ Afriški nacionalni kongres je bil ustanovljen leta 1910, takrat ko je nastala Južnoafriška Unija. V Afriškem nacionalnem kongresu sta se razvili dve krili: eno, ki se zavzema za zmerno politiko in iskanje možnosti za sodelovanje z belopolti, in drugo, ki zagovarja »enotno fronto vseh temnopoltih«, torej skupen nastop temnopoltih, 'mešancev' in Indijcev. Svoje čase med temi rasnimi skupinami ni bilo povezave; nasprotno,

upor, je mlajša generacija, izključno temnopolta organizacija PAC, posegla po bolj radikalnih metodah. Sprva je sledilo veliko neoboroženih demonstracij, kjer so imeli temnopolti prebivalci za orožje ljudske in duhovne pesmi ter glasne vzklike. Na enem od množično obiskanih kongresov so (leta 1955) sprejeli listino svobode, katere pobudnik je bil odvetnik Nelson Mandela: *“Mi, ljudstvo Južne Afrike, izjavljamo vsem v naši deželi in celemu svetu, da Južna Afrika pripada vsem, ki v njej živijo, črncem in belcem. Nobena vlada ne more zahtevati prevlade enih ali drugih, če to ni tudi volja ljudstva. Vladati mora ljudstvo. Vse rasne skupine imajo enake pravice. Zemljo bomo razdelili tistim, ki jo obdelujejo. Rudarji, služabniki, uradniki in poljski delavci bodo imeli enake pravice. Država bo skrbela za stare in sirote. Rudniki, banke in težka industrija bodo skupna last ljudstva.”* Na koncu sta najlepše zazveneli pesem o svobodi in krik “Afika!” (Ki-Zerbo 1977: 538).

Dobro leto po Sharpevillskemu incidentu, ki sem ga že omenila, so (aprila 1961) z zakonom o protizakonitih organizacijah, ki je bil sprejet leta 1961 (Zločin proti človeštvu 1973: 13), prepovedali dve vodilni afriški politični stranki, in sicer Afriški nacionalni kongres (ANC) ter Vseafriški/Panafriški kongres (PAC). Istega leta so zaprli in izgnali veliko zmernih voditeljev ANC, ki so se zavzemali za pasivne upore. Ker takšne nenasilne sabotaze niso rodile nobenih sadov, sta leta 1961 nastala Poko v PAC in Unkonto v ANC,³⁶ tako da je morala stranka na koncu pristati na možnost “nadziranja nasilja”. Ustanovili so gverilsko krilo

večkrat je prišlo celo do krvavih spopadov. Toda prav politika nacionalistov je pripomogla, da so se zatirani znašli na skupnih položajih in o začeli sodelovati (Savnik 1960: 464).

Levičarki ANC se je bojeval za sodelovanje temnopoltnih Afričanov v vladi, a vedno na nenasilen način. Vodili so ga R. P. John K. Dube, profesor Moroka, Albert Lutuli in kristjani srednjega družbenega sloja. Organizacija ni bila najboljša, ker so mnoge mlade voditelje obsodili na dosmrtno ječo, med njimi Nelsona Mandelo, Walterja Sisulija, Govana Mbekija, na izgnanstvo pa Oliverja Tamba, Dumo Nokveja, Mojzesa Kotaneja (Ki-Zerbo 1977: 535).

Panafriški kongres (PAC) je nastal iz ANC, ko so bile razmere že brezupne. Sporazumeli so se za ustavo večrasnega naroda, ki bi ščitila pravice vseh. Zavzemali so se bolj za pravice posameznikov kot za pravice rasnih skupnosti (Ki-Zerbo 1977: 536).

³⁶ Poko pomeni »čisto sam«. PAC je bil resnično osamljen; ANC so imeli PAC za rasistično organizacijo, ta pa se s komunisti ni hotela povezati, kot se je ANC (Ki-Zerbo 1977: 536). Slednja je namreč pristala na sodelovanje s komunistično stranko Južne Afrike (CAPS), ki se je, zaradi prepovedi delovanja, leta 1950 preimenovala v SACP (Južnoafriška komunistična partija). Ti so se – kot 'rasno mešana' stranka – zavzemali za padec apartheida (Nugent 2004: 299).

stranke, *Unkonto Ve Sizve* (Umkhonto we Sizwe; *Nacionalne elite čete*) (Ki-Zerbo 1977: 535-536).

Leta 1962 je bilo nasilje že vsakdanjost. Unkonto je želel s sabotажami prikleniti nase pozornost vlade. Zahtevali so svobodo in več zemlje za Afričane ter vse pripadnike temnejših ras. Belopoliti naj bi se umaknili proti morju. Bojevali so se proti revščini in ločevanju na domačine in državljane evropskega rodu. ANC je predlagala nacionalni sporazum, da bi ustanovili novo Južnoafriško unijo. V odboru so se zbrali voditelji razpuščenih strank, Nelsona Mandelo pa so izbrali za voditelja Unkonta (Ki-Zerbo 1977: 540).

Mandela je na odboru končal govor z nekakšnimi litanijami, v katerih je izrazil vso kalvarijo črnega ljudstva: *“Živeti hočemo tam, kjer imamo delo, ne pa da nas preganjajo iz krajev, kjer smo se rodili. Imeti hočemo kos zemlje tam, kjer imamo tudi službo. Hočemo, da bi po enajsti uri zvečer lahko stopili iz hiše. Naše žene hočejo imeti može. Predvsem pa hočemo enake pravice kot beli.”* (Ki-Zerbo 1977: 541)

Kaj pa se je ta čas dogajalo zunaj žarišča? Združeni narodi so pozvali vse države, naj prenehajo s prodajo in pošiljanjem vojaške opreme in orožja Južni Afriki, saj so jo hoteli vojaško, ekonomsko in diplomatsko osamiti. Kljub temu se nekatere države (med njimi Združeno kraljestvo, Združene države Amerike, Zvezna republika Nemčija in Japonska; glej Zločin proti človeštvu 1973: 27-28; ter Francija in Belgija (Ki-Zerbo 1977: 542) tega niso držale, zato jih je Generalna skupščina Združenih narodov obsodila, da podpirajo sistem apartheida (Zločin proti človeštvu 1973: 27-28). Na zasedanju leta 1972 je skupščina pozvala tudi vse organizacije, ustanove in sredstva javnega obveščanja, naj prenehajo z vsemi aktivnostmi s strani tujih ekonomskih interesov, ki podpirajo južnoafriški režim³⁷ in bojkotirajo Južno Afriko v športu,³⁸ kulturi in na drugih področjih (30-31).

³⁷ K bojkotom je pozival tudi Desmond Tutu, anglikanski nadškof Cape Towna, v svetu najbolj znan zaradi svojega boja proti oblasti apartheida, za katerega je leta 1984 (tako kot Nelson Mandela) prejel Nobelovo nagrado za mir. Mednarodno priznanje mu je dalo nov zagon v zagovarjanju pravic zatiranih sodržavljanov in mu hkrati odprlo vrata do svetovnih mogočnejšev, ki jih je pozival k ekonomski blokadi z besedami, naj tisti, ki bodo investirali v Južno Afriko, ne mislijo, da jim delajo uslugo, temveč, nasprotno, podpirajo enega najbolj izprijenih sistemov. Ko je začel javno podpirati ekonomski bojkot, se je v Sowetu istočasno (1976) začel upor šolarjev. Ti so vrgli svoje učbenike v jeziku Afrikans pred ravnateljeva vrata, zapustili pedagoški proces ter odkorakali proti stadionu, kjer so miroljubno protestirali zoper uporabo afrikanščine v šolskem sistemu. Ko je pes napadel enega od študentov in so ga ti ubili, so začeli policisti streljati na množico. Tutu in svet so bili zgroženi, da je streljanje na temnopolte otroke v Južni Afriki neproblematično, vendar ni pozabil miriti tudi

Ne le, da so leta 1964 Južno Afriko izključili iz tekmovanja na olimpijskih igrah, prepovedali so tudi prvenstvo v ragbiju, ki je bil in je za Afrikanerje v Južni Afriki še vedno šport številka ena. V delu Johna Carlina *Invictus* oziroma *Nepremagljiv* je zapisana izjava, da je bila »politika ANC o mednarodni športni izolaciji, posebno ragbijski izolaciji, za nas Afrikance zelo boleča. Psihološko je bil krut udarec, ker je bil ragbi svet, v katerem smo kot majhen narod čutili, da lahko visoko dvignemo glave. Ko so nam preprečili, da bi igrali ragbi s preostankom sveta, se je to pokazalo kot zelo uspešen vzvod političnega vpliva.« (Carlin 2009: 93)

Ker se situacija v Južni Afriki kljub zunanjim pritiskom ni izboljšala, celo nasprotno – separacijski ukrepi so se samo še bolj zaostрили, je leta 1971 Generalna skupščina Združenih narodov potrdila 'upravičenost boja zatiranih ljudi z vsemi razpoložljivimi sredstvi, proti apartheidu, rasni diskriminaciji in podobnim ideologijam' (Zločin proti človeštvu 1973: 32).

Sledili so močni pritiski mednarodne javnosti, ki so jih sprožila številna antirasistična gibanja. Protestniki po svetu so med drugim zahtevali tudi izpustitev Nelsona Mandele,³⁹ ki je leta 1961, ko je bil ustanovljen Unkonto, nezakonito zapustil državo ter nagovoril svetovno

druge strani z besedami, da morajo pomagati belopoltemu prebivalstvu ponovno odkriti njihovo človečnost, ki so jo izgubili. Med drugim je vodil tudi kampanjo *Osvoboditev Mandele* in redno odhajal na prizorišča protestov, kjer je po jasni opredelitvi njihovih zahtev poskrbel, da se je množica razšla brez izgrediv ali nasilja. (Kuralt 2010: 1-5)

³⁸ Država je bila izključena z olimpijskih iger in drugih mednarodnih športnih dogodkov (Cubitt in Helfet 1978: 22).

³⁹ Nelson Rolihlahla Mandela, član stranke ANC in kasneje še Unkonta, je svojo politično pot začel leta 1942. Vseskozi je opozarjal, da se morajo izogibati vsakršnemu nasilju. Ko pa se je pridružil gvarilski stranki Unkonto, so ga zaradi boja proti apartheidu zaprli. Na otoku Robben je preživel osemnajst let, do njegove izpustitve, 11. februarja 1990 pa jih je za rešetkami preštel sedemindvajset. Leta 1991 je bil izvoljen za predsednika ANC in na prvih demokratičnih volitvah, leta 1994, za prvega temnopoltega predsednika države, v kateri je po padcu apartheida obdržal mir in združil stare sovražnike. Predsedniško funkcijo je opravljal do leta 1999. Mandela velja za junaka mirnega prehoda iz apartheida v demokratično sestavo Južne Afrike, za kar je dobil tudi Nobelovo nagrado za mir. (Klemen 2010)

Sogovornica Nina Špiler, ki je kot arhitektka delala v Južni Afriki devet mesecev, tja pa se zaradi svojega partnerja še vedno redno vrača, je dejala, da je Nelson Mandela »super, vendar mislim, da bi šlo njegovo glorificiranje večini Evropejcev na živce. Mi teh čustev po mojem ne poznamo in bi jih ocenili za malo nazadnjaške / čredne. Seveda imajo enak odnos do svojih herojev na primer tudi Afrikanerji! O teh čustvih se učiš v šoli pri zgodovini, naša generacija pa jih po mojem mnenju ni nikoli občutila.« (Nina Špiler)

javnost in jo seznanil z dogajanjem v Južni Afriki. Kmalu po povratku v domovino je bil aretiran in obtožen nezakonitega prehoda državne meje ter spodbujanja nasilja. Obsojen je bil na dosmrtno ječo in bil, kot zapornik številka 46664, odpeljan v najstrožje varovan zapor na otoku Robben.⁴⁰

Njegova izpustitev v začetku devetdesetih ni bila v ničemer naključna, meni Stepišnik. Bila je premišljena poteza belopolnih gospodarjev pod vodstvom tedanjega predsednika Pietra W. Bothe (Stepišnik 2010), ki so od Mandele za menjavo za njegovo izpustitev želeli nenasilne upore nezadovoljnih množic, na drugi strani pa je Mandela tudi premišljeno načrtoval, kako bi počasi z mirnimi pogajanjmi dosegel padec apartheida. To mu je nazadnje tudi uspelo.

Do zloma aparthaida je prišlo na podlagi dogovora med njegovim Afriškim nacionalnim kongresom in rasistično svetlopolto vlado, ki je temnopoltemu prebivalstvu končno priznala enakopravne človekove in državljsanske pravice, ki naj bi jih ti odslej uživali na lastni zemlji (Valenčič 2004).⁴¹ Da je leta 1990 predsednik F. W. de Klerk naznanil, da bo razveljavil diskriminacijske zakone, je bila posledica tudi teže mednarodnih diplomatskih pritiskov in učinkov ekonomskih sankcij. Svoje podpornike je presenetil tudi s tem, da ni prepovedal Afriškega nacionalnega kongresa (ANC), Panafriškega kongresa (PAC) in Komunistične partije ter najbolj s tem, da je iz zapora izpustil Nelsona Mandelo, ki je medtem že postal popularen ljudski heroj. Vlada je dejala, da je bil apartheid eksperiment, ki ni deloval (Shales 2003: 41). Leta 1994 se je tako dokončno sesul apartheidski režim v Južni Afriki.

⁴⁰ Danes je *Robben Island Prison* turistična destinacija, ki si jo vsako leto ogleda več tisoč turistov. Svoj sloves je bolj kot zaradi temačne zgodovine zaslužil, ker je poznan kot dolgoletni »dom« Nelsona Mandele. In če preštejemo mostove, vrtove in spomenike, ki nosijo Mandelino ime, bi lahko rekli, da se vse, česar se dotakne, spremeni v zlato in niti zaporniška celica ni izjema, meni Luka Klemen, študent etnologije in kulturne antropologije, in doda, da je njegova tragična zgodba, ki skriva veliko veselja, upanja in osebnosti, zaznamovala prejšnje stoletje na mnogih področjih. (Klemen 2010)

⁴¹ Toda dogovor je bil gnil in je dolgoročno gledano zagotovil le nadaljevanje aparthaida, tokrat z drugačnimi sredstvi (Valenčič 2004).

2.6 »What can we learn from history?«⁴²

2.6.1 Južna Afrika po letu 1994, čas Nelsona Mandele

10. maja 1994, 342 let po ustanovitvi kolonije nizozemske Vzhodnoindijske družbe na Rtu dobrega upanja, je Nelson Mandela postal predsednik Južne Afrike. Glavna tema njegovega govora ob zaprisegi je bila sprava. Dejal je, da se mora iz izkušnje tragedije roditi nova družba, v kateri bodo vsi ljudje ponosni in v kateri ne bo več zatiranja. Vizije nove in svobodne Južne Afrike so bile glavne poteze Mandelove vladne politike (Thompson 2001: 264).

Južni Afriki je pod Mandelo uspel čudež: mirni, nenasilni, evlucijski prehod iz »tiranije v demokracijo«. Iz apartheida v »nerasno demokracijo«, brez krvi, terorja, maščevanja, brez razlastitev, revolucije, državljsanske vojne (Štefančič po Carlin 2009: 327). A po predsedniški evforiji je kmalu postalo jasno, da bo pot k novi demokratični družbi težka in dolga (Thompson 2001: 265). Naloge nove vlade so bile enormne. Dežela je bila izmučena od posledic kolonializma, apartheida in urbanizacije. Sodstvo, birokracija, vojska, policija in mestne uprave so vodili ljudje, ki so bili vzgojeni v rasistični dobi in vajeni služiti apartheidni državi (Thompson 2001: 265). Dežela je imela največji prepad med revnimi in bogatimi. Čeprav so se oblikovali novi večrasni sistemi, je prepad predvsem označeval delitev med rasami. Mandelova vlada je podedovala posebno neugodno situacijo šolstva: 19 ločenih šolskih sistemov (vsaka »rasa« je imela svoj sistem, vsak *bantustan* oziroma rezervat spet svojega in tako naprej); velike neenakosti med stavbami in opremo šol za belopolte in temnopolte Južnoafričane; pomanjkanje kvalificiranih učiteljev; veljavni učni načrt in učbeniki⁴³ so bili še iz apartheidnega režima, 24 % odraslih Afričanov sploh ni imelo nobene

⁴² »Kaj se lahko naučimo iz zgodovine?« (Nelson Mandela)

⁴³ V zadnjih nekaj desetletjih apartheida je bilo veliko zgodovinskih dejstev o represiji enostavno izbrisanih. Nacionalna stranka je namenoma poskušala prezreti pretekle afriške dosežke kot tudi dolgotrajno okupacijo Južne Afrike. Šolski učbeniki so vsebovali mnogo nevarnih izmišljotin in še danes predstavljajo veliko oviro pri ponovnem rekonstruiranju in zapisovanju južnoafriške zgodovine. Situacija je še bolj zapletena zaradi vrste arheoloških metod, ki so jih spodbujali, in sicer tiste, ki so se ukvarjale z vprašanji izpred milijon let, o človekovih prednikih in poreklu. Spregledali pa so zadnja stoletja, čas naselitev prvotnih ljudstev Južne Afrike in njihovega načina življenja (Esterhuysen, Smith, Wits, Shepherd v Meskell in Weiss 2006: 93).

izobrazbe, 37 % le osnovnošolsko in le 6 % visokošolsko izobrazbo. Južna Afrika je imela veliko število marginaliziranih posameznikov in nasilja (Thompson 2001: 267).

Država bi potrebovala močno ekonomijo, da bi se lahko spopadla s takšno družbeno situacijo. A Mandelova vlada ni podedovala dobrega ekonomskega stanja. Recesija, ki se je začela leta 1988, se je nadeljevala še leta 1992. Južna Afrika je sicer imela izvrsten ekonomski potencial: dragocene rudninske vire, dobro razvito infrastrukturo, zdrave finančne institucije, veščine in izkušnje iz inženirstva, pravnega in zdravstvenega poklica in poslovnega managementa, ki pa ga je sistem apartheida ogrozil in načel (Thompson 2001: 268).

Mandela je zasnoval večrasni vladni kabinet – vlado, ki bi svojim naslednikom predala stabilen, demokratični politični sistem. Prva naloga vlade je bila izničiti rasizem znotraj samih državnih institucij (birokratskega sistema, policije, vojske...) in tako vzpostaviti temelje združene nacije, kjer bi se spoštovalo vse kulture in njihove različne rasne ter etnične elemente (274). Mandela si je strastno prizadeval, da bi se Južnoafričani pomirili s preteklostjo – z apartheidom. Parlament je tako ustanovil *TRC – Truth and Reconciliation Commission* (Komisija za resnico in spravo), ki se je ukvarjala s kršitvijo človekovih pravic od 1. 3. 1960 (incident v Sharpervillu) (Thompson 2001: 274). Proces Komisije za resnico in spravo, ki ji je predsedoval nadškof Desmond Tutu, je skušal očistiti dušo Južne Afrike. Bistvo procesa ni bilo iskanje krivca, ampak iskanje sprave med vpletenimi, razumevanje druge strani in pisanje enotne zgodovine (Kuralt 2010).

Mandela je imel poleg sprave še dva pomembna cilja: ustvariti rast in izboljšati kvaliteto življenja večini državljanov – žrtvam apartheida. Vlada je tako odprla Južno Afriko svetovni ekonomiji, znižala trgovske tarife in olajšala tečajno konvertibilnost za tujce in podjetja. Vlada je tudi povečala svoj ugled z uničenjem jedrskega orožja, ki ga je skrivoma ustvarila prejšnja vlada. Združeni narodi so obnovili sodelovanje: Varnostni svet, ZDA in druge države so umaknile svoje sankcije. Južna Afrika se je zopet pridružila Commonwealthu in južnoafriška moštva ragbija in kriketa so se zopet lahko udeležila mednarodnih tekmovanj (Thompson 2001: 278-279).

Kombinacija številčne nezaposlenosti črncev in neizobražene delovne sile je Južni Afriki predstavljala velik ekonomski izziv. Bilo je očitno, da nikakršno dejanje ne more na hitro popraviti trpljenja žrtev apartheida. Pod Mandelovo vlado se je sicer začela večati nove, temnopolta elita, a večinsko prebivalstvo je še vedno živelo v revščini (283). Leta 1999 se je

Mandelovo predsedovanje bližalo koncu. Njegova vlada je postavila trde temelje za prihodnost. Nad zakonom ni bil nihče. »Enakost, pravica voliti na svobodnih in pravičnih volitvah ter svoboda govora« so bile zdaj samoumevne (287). Vlada ni uspela znižati visokega števila zločinov niti korupcije (286). A v mnoga mesta in domove je napeljala tekočo vodo, elektriko in telefonske linije. Zgradili ali popravili so mnoge šolske učilnice. Večati se je začelo število izobraženih, a pot je bila še vedno dolga. Rasizem je preživel tudi v novi Južni Afriki, popolna sprava je mogoča šele takrat, ko bodo odstranjeni ostanki apartheidnih navad in praks (287).

2.6.2 Čas predsednika Thaba Mbekija

Upanje je ostalo in se nadaljevalo tudi v novi vladi, ki jo je od volitev junija leta 1999 dalje vodil energični Thabo Mbeki. Njegova politika je vodila vse bolj v centralizacijo, zato so ga nekateri označili za diktatorja. Ekonomija je ostala slaba tudi v prvih letih njegovega predsedovanja. Razlike med peščico bogatih in večinskim revnim prebivalstvom so se še vedno večale. Temnopolto prebivalstvo je bilo prvič po letu 1994 pesimistično, samozavest se je krhala tudi vsem ostalim rasnim in premoženjskim skupinam (Thompson 2001: 291). Stopnja kriminalnih dejanj se ni znižala, zdravstveno stanje je postalo resnično zaskrbljujoče leta 2000, ko je pandemija aidsa skorajda postala nacionalna katastrofa (294). Revščina, kriminal, šibka ekonomija in zmeda v izobraževalnem sistemu so se medsebojno krepili in imeli globoke korenine v preteklosti, česar ni bilo mogoče odpraviti v šestih letih. A vendarle je bila Južna Afrika leta 2000 bolj stabilna, bolj mirna in bolj humana kot katerakoli druga dežela v celinski tropski Afriki (296).

2.6.3 O novodobni kolonizaciji ali: je starega zamenjal novi, t. i. ekonomski apartheid?

Državo, kjer živi približno 48 milijonov ljudi (od tega jih je 75 % temnopolnih),⁴⁴ je od maja 2009 začel voditi nov temnopolni južnoafriški predsednik, in sicer Jacob Zuma (iz stranke ANC). Kljub temu da Južno Afriko uradno vodijo temnopolni voditelji, je belopolta elita še vedno tista, ki ima v družbi vodilni položaj. Po besedah Stepišnika danes državo razjeda korupcija; na višjih položajih je veliko nesposobnih posameznikov, kar je tudi

⁴⁴ S kategorijo belopolnih se danes identificira 9,6 % prebivalcev, Indijcev naj bi bilo 2,5 %, t. i. 'obarvanih' pa 8,9 % prebivalcev.

posledica dolga leta uveljavljenega »bantujskega« izobraževalnega sistema, zaradi česar so temnopolti veliko slabše izobraženi. Rasne razlike so zgolj nadomestile razredne delitve, ki so danes ključni vir konfliktov (Stepišnik 2010).

Naj navedem primer o posledici razredne delitve, ki danes vse pogostejše vpliva tudi na svetlopolte Južnoafričane, ki so primorani iskati celo socialno pomoč. Nezakonito barakarsko naselje v parku Coronation, zahodno od Johannesburga, ima okoli 400 prebivalcev, med katerimi so le trije temnopolti, še piše Stepišnik. To je le eno izmed številnih naselij, ki so se razrasla v zadnjem desetletju in pol in v katera so se zatekli obubožani svetlopolti prebivalci. *»Naša barva kože zdaj ni več prava barva v Južni Afriki,« je razlagala 60-letna Burinja Ann Le Roux, ker ji, zaradi političnih razmer, niso hoteli dati službe* (Stepišnik 2010).

Kljub razrednemu razlikovanju pa sogovornica Mojca Mavec, novinarka in voditeljica oddaje Čez planke, pravi, da je v Južni Afriki še zelo globoko vsidrana medsebojna razlika na podlagi barve kože. Situacija je še zelo daleč od *'rainbow nation'* oziroma *'mavrične nacije'*. Po koncu apartheida se močno pozna množično odhajanje svetlopoltih in izobraženih ljudi. Danes namreč ljudi zaposlujejo po nekih določenih odstotkih, po katerih bo temnopolti iskalec službe hitreje dobil zaposlitev kot svetlopolti in t. i. *'obarvani'*, pa čeprav bi imel slednji višjo stopnjo izobrazbe kot prvi,⁴⁵ zaradi česar gospodarstvo tudi peša, meni Mojca.

Namesto člankov pa naj o dodatnem pogledu (sicer subjektivnem) na današnjo situacijo raje govori komentar moje sogovornice, Nine Špiler, ki je imela neposreden vpogled v trenutno situacijo v Južni Afriki:

»Veliko je govora o "black economic empowerment". To je zakon (že nekaj časa v veljavi), ki predpisuje zaposlovanje temnopoltih, ne pa tudi najboljših ljudi po referencah in izobrazbi. Isto se dogaja na univerzah, kjer morajo imeti belopolti veliko več točk za sprejem na isto fakulteto. Vse to po eni strani vodi v ekonomski polom države, saj je dejstvo, da

⁴⁵ Trenutno se vlada osredotoča na agrarne reforme, s katerimi želijo redistribuirati zemljo in naravne vire, katerih lastniki so trenutno večinoma svetlopolti Južnoafričani. Ti redistribuciji seveda nasprotujejo in ugovarjajo, da temnopolti ne bodo znali obdelovati zemlje, kar bi imelo posledice na državni ravni, kot se je zgodilo v sosednjem Zimbabveju. Politiki se pravzaprav zgledujejo po Zimbabveju, kjer so reformo že izvedli, pri čemer dejstvu, da je po redistribuciji zemlje v Zimbabveju prišlo do hude ekonomske krize, ne posvečajo veliko pozornosti (Aladeojebi 2010: 6).

domačini ne znajo voditi države (kje naj bi se pa naučili, še par generacij nazaj so pasli krave in bili srečni v čisto drugačnem načinu življenja). Po drugi strani pa se upa, da bodo tako počasi postali bolj izobraženi. Kruta realnost pa je, da dobre šole pošteno plačaš (od osnovne šole naprej), kar je popoln temelj za družbeno stratifikacijo že od pleníc naprej. Pri nas je samoumevno, da je (brezplačna) izobrazba temelj družbe. Tu vlada na to sploh ne pomisli. Domačine (v javnih brezplačnih šolah) učijo učitelji, ki nič ne znajo, samo da so temnopolti pa je v redu. In tu se sklene začaran krog - kako naj država funkcionira na ljudeh brez znanja?»

Kar zadeva vlado pa je dejala, da je ta nenormalno skorumpirana in da je na primer predsednik države, zaradi svojih *neumnih* izjav (Nina meni, da mu Bush ml. ni kos), tarča posmeha.

V težki situaciji so, po mnenju Urške Aladeojebi, študentke etnologije in kulturne antropologije, zagotovo tudi migranti in begunci v Južni Afriki, ki naj bi jih bilo (ilegalnih) po uradnih ocenah pet milijonov. Ti naj bi prišli predvsem iz Zimbabveja (okoli tri milijone), Burundija, Konga, Somalije, Mozambika in Angole. Zaposleni so večinoma v neformalnem sektorju, na nižje plačanih delovnih mestih, zaradi česar je med revnejšimi Južnoafričani prišlo do porasti ksenofobije proti migrantom iz drugih afriških držav. Menijo namreč, da jim ti kradejo njihova delovna mesta. Leta 2008 so bili ksenofobni napadi tako hudi, da so se ljudje vračali v svoje države, pa čeprav so bile tam vojne razmere (Aladeojebi 2010). Do konca leta 2008 je južnoafriški oblasti uspelo zapreti vsa begunska taborišča, kjer so živeli migranti. Ti so si bili primorani poiskati druga začasna bivališča; država je s terminom *začasno zavetišče* začela uporabljati z namenom, da bi se ti tabori postopoma ukinili. Druge sankcije države so bile tudi te, da so morali migranti državo prostovoljno zapustiti ali pa so jih enostavno kar deportirali v njihove matične države (Robins 2009: 640).

Južna Afrika ima poleg ekonomskih problemov tudi krizo javnega zdravstva, Erik Valenčič v članku za Radio Študent piše, da zdravstvenemu sistemu stiskata zanko okoli vratu kronično pomanjkanje denarja ter brezkompromisna privatizacija. Zaradi vse manjšega dostopa do pitne vode se po državi širijo številne bolezni, kot so tuberkuloza, AIDS, kolera, malarija in tako dalje. Samo zaradi driske na leto umre 43.000 otrok, torej skoraj 120 na dan. Erik meni, da situacija prej nikoli ni bila tako slaba, niti med rasističnim apartheidom ne.

O tem govori tudi kratek dokumentarni film »*Dear Mandela*« (dostopen na <http://www.dearmandela.com/> ali Youtube; post produkcija se bo na tujem trgu predvajala v

letošnjem letu),⁴⁶ ki predstavlja stališče revnih ljudi, ki živijo v nemogočih življenjskih razmerah kot kdajkoli prej. Bivajo namreč v lopah, brez elektrike, vodovoda in drugih osnovnih potreb. 16-letni Mazwi Nzimande pravi, da je že res, da je obdobja apartheida konec, vendar je sedaj v Južni Afriki nastopil sistem novega apartheida, in sicer med revnimi in bogatimi. Prvič v demokratični državi so morali iti ljudje zaradi slabih razmer na ulice protestirat.

Neki domačin v uvodnem filmu pove, da če bi kdaj srečal legendarnega Mandelo, bi ga najprej vprašal, če je srečen z državo, kakršna je danes, nato pa bi ga lepo prosil, naj gre z njim na 'Kennedy Road' (v eno izmed barakarskih naselij). Meni, da Nelson Mandela ne bi bil srečen, ko bi videl Kennedy Road in ljudi, ki tam živijo pod nemogočimi pogoji.

Mojca Mavec meni, da glavna težava Južne Afrike šele prihaja, ko Mandele ne bo več. Že sedaj čutiš socialne napetosti med temnopoltim prebivalstvom, ogromno je priseljevanja, pomanjkanja delovnih mest. Doda še, da je sedaj čas, ko bo nastopil socialni apartheid. Ta čas pa je, kolikor vem, že davno nastopil. Kaže se v življenjskem stilu prebivalcev, medijskem svetu in v kulturnih proizvodih, pa naj bo to knjiga ali nova pesem, katere besedilo kritizira obstoječi politični sistem.

⁴⁶ Dostopno na: <http://www.dearmandela.com/> ali na http://www.youtube.com/watch?v=fZWIZX_8ub8

3 GLAS(BA) JUŽNE AFRIKE

3.1 »Amandla!«, »Moč« pesmi

Čas apartheida je, kot sem omenila, imel posledice tudi na kulturnem področju. Omejene so bile pravice v glasbenem življenju posameznika in skupnosti. Bilo je prepovedano petje pesmi, ki so napadale diskriminatorni režim, in poslušanje radijskih postaj, ki so takšne pesmi predvajale ilegalno. S pomočjo glasbe so se temnopolti Južnoafričani med seboj povezali in skupaj, kot velika množica demonstrantov, stopili na ceste, da bi se uprli separatističnemu sistemu. Namesto orožja so imeli glasbo. Pesmi so postale moč ljudstva.

Tako lahko vidimo, da glasba kot družbeno kulturni fenomen ni le sredstvo za zabavo, obredne, duhovne in druge praznične ali vsakdanje priložnosti. Glasba lahko igra pomembno vlogo tudi v političnem življenju. Lahko postane bojno sredstvo tistih, ki se ne upajo neposredno izpostaviti vladajočemu režimu. Glasba lahko postane močan glas upora in orožje (če pravega že nimajo) oziroma orodje za izražanje svojih mnenj in zavzemanja za osnovne pravice. Govorim namreč o glasbi v Južni Afriki, predvsem o njenem pomenu v času apartheida.

Kurt Blaukopf v svojem delu *Glasba v družbenih spremembah* pravi, da obstajajo raznovrstne glasbe, ki se med seboj ne razlikujejo le po rabi tonskega gradiva, po svoji obliki in strukturi, temveč tudi po vlogi v družbenem življenju. Sociologija glasbe⁴⁷ si prizadeva izslediti dejavnike, ki določajo glasbeno delovanje in vedenje: med te sodijo snovne, duhovne, gospodarske in politične (Blaukopf 1993: 145).

Peter Rummenhöller opozarja na nujnost vzajemnega prepletanja glasbenosocioloških in glasbenoanalitičnih miselnih poti. Pravi da »*fenomen trajajočega (in zvečine tudi spremenljivega) učinkovanja ustvarjene glasbene umetnine lahko resno raziščemo le tedaj, če skrbno preverimo oba kompleksa, ki stopata v to učinkovito povezavo: strukturo samega glasbenega sporočila in značilnost tistih, ki to sporočilo sprejemajo*« (Rummenhöller v Blaukopf 1993: 145) To, kaj ljudje v časovno in prostorsko zamejenem odseku zaznavajo v

⁴⁷ Sociologija glasbe ni edina disciplina, ki bi se ukvarjala z medsebojnim odnosom glasbenega in družbenega. Kot bom v nadaljevanju pokazala, gre za povezovanje glasbenopolitičnih dogajanj z družbenoanalitičnimi (Blaukopf 1993: 144), katerim se posvečajo tudi etnomuzikologija, antropologija, komunikologija in še mnoge druge discipline (7).

določenem glasbenem sporočilu in kako ga razumejo, je odvisno od pričakovanj in navad, a še bolj od narave samega sporočila (145).

Glasbeni komunikacijski proces določajo trije glavni elementi – lastnosti glasbenega sporočila, lastnosti sprejemnikov in naposled ustroj komunikacijskega kanala (»izvedbene prakse«). Že zgolj iz tega izhaja notranja prepletenost analize del, preučevanja občinstva in raziskovanje izvedbene prakse. O vsem tem pa se, po mnenju Petra Rummenhölletja, dandanašnje marsikatero sociologiziranje ne meni (145).

Da ni vse tako črnogledo in da bi vsaj deloma ovrгла to mnenje, bi rada prikazala pomembnost prenosa glasbenih sporočil na občinstvo v času apartheida v Južni Afriki, kjer je poleg običajnih komunikacijskih občil (radio, televizija...) v ospredju posebna vrsta »izvedbene prakse«, in sicer množica demonstrantov. Ti so v času boja proti rasnemu razlikovanju in kršenju človekovih osnovnih pravic stopili skupaj kot veliko družbeno telo, ki se je bojevalo s pomočjo glasbe, saj pušk, za razliko od nasprotnikov, niso imeli. Gre torej za vrsto psihološkega (pasivnega) upora, kjer lahko orožje predstavlja ogromna množica ljudi (tudi do 12.000 ljudi ali več (Amandla! 2002)), rezilo oziroma naboji pa niso nič drugega kot glasni vzkliki, sočasno korakanje in v en glas pete ljudske⁴⁸ pesmi.

Fotografija 5: Protesti za osnovne pravice

⁴⁸ V času apartheida niso bile vse pesmi ljudske. Tudi če se je na začetku še vedelo, kdo je napisal pesem, se te ni nikoli lastilo, bila je namreč od vseh (povzeto po Amandla 2002).

Politično konotacijo glasbe nam bližje predstavi prvi dokumentarni film o moči pesmi v boju proti apartheidu – *Amandla! A Revolution in Four-Part Harmony* (2002).⁴⁹ Eden prvih, ki se je moči glasbe zelo dobro zavedal, je bil politični aktivist in največji skladatelj pesmi o svobodi Vuyisile Mini, ki je zaradi svojih političnih udejstvanj svojo politično dejavnost v smislu »svoboda ali smrt«, občutil vrv okoli svojega vratu (obešen je bil leta 1964⁵⁰). Mlajši politični aktivist Sifiso Ntuli je pripomnil, da je bil Vuyisile fizično obešen, oni (ljudje) pa so se čutili duhovno obešene (*Amandla!* 2002). Kljub temu so za Minijem ostale pesmi, ki so veliko pripomogle pri utrjevanju nacionalne zavesti. Ostale so pesmi, ki so jih kasneje v en glas prepevale razočarane in jezne množice. Med temi pesmimi zaseda posebno mesto »Beware Verwoerd/ *Naants' Indod' Emnyama*«, ki govori o tem, naj se Verwoerd (oče apartheida) pazi, saj prihaja 'črni' mož/človek (*Watch out, Verwoerd, here comes the black man*).⁵¹

Glasba je postala močno orodje, ki je povezalo Afričane skupaj v nasprotovanju proti nepravilni južnoafriški oblasti. Bojne pesmi, kot so *Senzeni Na*⁵² in *Meadowlands* so opisovale boj vsakdanjega življenja v meadowlandovskih 'townshipih' oziroma lokalnih skupnostih, kamor so bili temnopolti prebivalci prisilno naseljeni (Makky 2007: 6). Čeprav so bila besedila prežeta z zamerami in negativnimi konotacijami, pa so tista bolj neprizanesljiva in nasilna prišla kasneje, v letih bojevitejših uporov proti rasnemu režimu, ki so bili neizbežni (7).

V Južni Afriki rojeni glasbenik Dave Matthews navaja, da je petje nekaj, kar je težko prepovedati (*Amandla!* 2002). Alton Pollard III v svojem eseu dodaja oziroma navaja, da

⁴⁹ *Amandla* v jeziku Xhosa in Zulu pomeni moč, silo, nadzor, oblast, krepkost. Slovenski prevod: *Amandla! Revolucija v štiridelni harmoniji*.

⁵⁰ Ko je v zaporu stopal proti vislicam, je ponosno pel svojo pesem *Pazi se Verwoerd*, z njim pa so peli tudi ostali zaporniki. V letih vsakodnevne obošanja so se zaporniki med seboj bodrili s petjem in tako pospremili sojetnike na njihovi zadnji poti.

⁵¹ Zasledila sem tudi priredbo v 'old school' hip hop izvedbah iz leta 1990: Afrika Bambaataa, Brother Jay, Professor X, Lakim Shabazz, Afrika Baby Bam of Jungle Brothers, Mike G of Jungle Brothers, UTFO, Master Rob of Ultimate Force, Grand Puba of Brand Nubian, Kings Of Swing, Queen Latifah, Solo, Revolucion, Lin Que, Arthur X (<http://www.youtube.com/watch?v=WMwWBbyZRJQ>).

⁵² Pri pesmi 'Senzeni Na' gre za večkratno ponovitev tega stavka, ki v zuluščini pomeni 'Kaj smo storili?' Nadaljuje se s tem, da so *Buri psi* in da je njihov greh le to, da so temne polti.

dejansko nobena oblast ne bi mogla zatreti uporne moči pesmi (v Makky 2007: 8). Glasba je bila enostavno povsod v protiapartheidski Južni Afriki: na protestih, družabnih dogodkih, religiji, na slovesnostih (Makky 2007: 11), tudi v šolah in na pogrebih. Lindiwe Zulu (nekdanja mlada vojakinja) se spominja, ko so v gverilski vojni pokopavali svoje vojaške kolege, niso nikoli jokali, ampak peli. Če bi jokali in predolgo žalovali, bi jih oslabilo, pesmi pa so jih krepile (Amandla! 2002).

Upor je bil ves čas tesno povezan z glasbo, ta pa je vedno ohranjala ritem miroljubnih shodov in združila množico v eno veliko celoto. Kot sem že omenila, so tako združeni korakali tudi 21. marca 1960 proti policijski postaji v Sharpevilleu, a so policisti in vojaki začeli na neoboroženo množico streljati vsepovprek. Prestrašili so jih kriki in petje, čeprav je bilo razpoloženje ljudi bolj slavnostno kot agresivno (History 1960; Sharpeville Massacre v Makky 2007: 9). Ob ustanovitvi nove (mlajše) stranke ob ANC-ju, radikalnejšega gibanja Umkhonto we Sizwe (MK), so prevzeli pesem *The Toyi Toyi*, ki jo je aktivist Vincen Vena imenoval vojno orožje. Pesem je namreč spremljal bojni ples (s poskakovanjem z ene na drugo nogo in visoko dvignjenimi koleni) (Makky 2007:10). *Toyi Toyi* so plesali tudi v sodni dvorani v primeru »Upington 14«, ko so štirinajstim obtožencem sodili za umor policista Lucasa Sethwala.⁵³ Ko je bila sodba o obešanju izrečena, so ljudje v dvorani jokali in planili v pesem; peti so začeli protestne pesmi, kakršne je bilo slišati po vsej Južni Afriki na pogrebih, demonstracijah ali političnih shodih. Neki najstnik se je iztrgal iz množice in začel plesati *toyi toyi*, bojni ples, ki je simboliral besen odpor proti apartheidu (Carlin 2009: 98-99).

Kombinacije bučne pesmi z vzkliki, podobnimi streljanju, in grozečega plesa so se mladi oboroženi afrikanerski vojaki vedno bali.⁵⁴ O tem so v dokumentarnem filmu

⁵³ 13.novembra 1985 je aktivist Justice Bekebeke med vsesplošnim policijskim napadom na množico ljudi iz maščevanja in blaznosti ubil temnopoltega policista, ki so ga nekateri mimoidoči nato zažgali. Sodišče je potem brez kakršnih koli dokazov obsodilo kar štirinajst od šestindvajsetih (»Upington 26«) ljudi, tudi nedolžne, med njimi tudi starejši šestdesetletni par.

⁵⁴ V monografiji Neubesedljive zvočne igre Rajko Muršič pravi, da je sodobna glasba enakovredno vključila hrup in tišino in da ni dvoma, da hrup in ostali elementi sodobne glasbe sodijo v obseg pojma 'glasba'. Strinjam se z njegovo trditvijo, da je vsak zvočni pojav, ki ga katerakoli človeška skupnost ima za glasbo, je treba upoštevati kot glasbo; tudi recimo ptičje petje (Muršič 1993: 47) ali človeško oponašanje zvoka orožja, ki se prepleta s pesmijo.

spregovorili tudi upokojeni afrikanerki policisti. Spominjali so se, da so otrpnili pred množico približujočih ljudi, ki so usklajeno korakali proti tik ob njih, pri tem pa oponašali zvok pušk. Čeprav so bili ti brez orožja, morda so nekateri v napadu začeli metati kamenje, so vojaki na množico začeli streljati in žrtve so bile spet na strani temnopoltih Južnoafričanov (Amandla! 2002).

Še ena od mnogih žalostnih podob ne tako oddaljenega časa, o katerem je veliko skladal in pel Vusi Mahlasela,⁵⁵ ki ga še vedno spremljata kitara in visok glas, je še danes poznan kot glas Južne Afrike, vendar ne le pevski. Njegov glas je eden izmed tistih (mnogih), ki menijo, da je igrala glasba v različnih pogledih pomembno vlogo pri boju proti apartheidu. Glasba je imela po njegovem mnenju velik vpliv na ljudi pri ozaveščanju in vlivanju poguma, da so lahko spoznali, kaj se dogaja njim in vsem okoli njih. S sporočili, ki so jih posredno ali neposredno nosile pesmi, so dobili 'navodila', kaj naj storijo, naj se uprejo in borijo za svoje pravice (Mahlasela 2010). Pa ta sporočila sprejemniki pravilno razberejo?

Glede uporabe jezika pri glasbenih besedilih (v Južni Afriki je enajst uradnih jezikov in cela paleta dialektov) Vusi pravi, da se pri prevodih na primer iz jezika 'xhose'⁵⁶ v angleščino izgubi prvotni pomen. Gabi Mkhize, južnoafriška diplomiranka z ohajske univerze in članica ANC, pravi, da so pesmi enostavne, dokler so napisane v enem od domačih južnoafriških jezikov. Dodaja še, da komunikacija v Južni Afriki ne predstavlja nobenega problema, saj imajo sleng, ki je pri tem zelo uporaben (Makky 2007: 13). Torej če na eni strani jezik kot tak – uporaba enega od cele palete jezikov – ne predstavlja problema, pa na drugi strani nastopi problem pri prenosu sporočila, če se izgubi pomen besedila skozi satiro, v primeru, če je občinstvo ne razume oziroma ne zna razbrati njenega pomena (Drewett 2002: 593).

Zakaj pa bi potemtakem v glasbenih besedilih sploh uporabljali satiro, bi se kdo vprašal. Organizacije, kot so Afriški nacionalni kongres, ki se je boril zoper apartheid,

⁵⁵ Njegove skladbe so ode o ljubezni, lepoti Južne Afrike, a večina jih govori o težkih časih apartheida. Veliko je pisal o prijateljih, ki so zapustili državo, in o tistih, ki so bili izgnani ter se dolgo niso mogli vrniti v rodno Južno Afriko (kot so Miriam Makeba, Hugh Masekela, Abdullah Ibrahim; o tem nekoliko kasneje). Besedila govorijo o (tudi lastnih) strahovih, kakšno državo bodo našli, ko se vrnejo nazaj in če bodo še našli svojo družino, prijatelje, službe (Mahlasela 2010).

⁵⁶ Poslovenjenega prevoda za jezik xhosa nisem našla. Še najbližje bi bil džosa ali djosa, a ker tega izraza nisem nikjer zasledila, bom še naprej uporabljala izraz xhosa, vendar v navednicah, torej 'xhosa'.

so bile z Zakonom o notranji varnosti (1982) prepovedane in avtomatično tudi njihove publikacije. Tako kot organizacije je tudi mnogo glasbenikov nasprotovalo takšnemu nečloveškemu režimu, zato je skozi svojo glasbo podprlo politični upor zoper njega. Vlada je poskušala zmanjšati vpliv glasbenikov in njihovega dela s prepovedjo sporne glasbe in z represijo glasbenikov. Zakon o tisku (1974) je bil osrednji mehanizem za neposredno cenzuro publikacij (vključno s posnetki) v Južni Afriki (Drewett b.n.l.: 260). Če so popularnogodbene skupine hotele priti na radijske valove, so morale cenzurirati besedila pesmi, peti o ljubezni, miroljubnem podeželskem življenju in se na daleč izogibati urbanega slenga. Izvajanje družbeno angažiranih pesmi ni bilo zgolj cenzurirano, marveč je njihovim avtorjem grozil zapor (Vidmar 2001: 268). Ukrepom oblasti, da bi obdržala prevlado nad glasbeno sceno, so se glasbeniki upirali na nešteto načinov. Uporabljali so satiro, samocenzuro, različne trike, a so pri tem morali paziti, da se pomen sporočila za občinstvo ni izgubil (Drewett b.n.l.: 260).

Kljub vsem mehanizmom, ki so jih vpeljali, da bi prepovedali sporne izdelke, je Direktorat za publikacije glasbo redko prepovedal; v letu 1980 je bilo prepovedanih manj kot sto glasbenih plošč. Glavni razlog za to je bilo dejstvo, da Direktorat ni sam iskal spornih izdelkov, ampak se je odzival le na pritožbe. Pritožb glede glasbe pa je bilo zelo malo. Coetzee (Drewett b.n.l.: 262) meni, da je razlog v tem, da so glasbo poslušali mladi, ki pa se najverjetneje niso pritoževali. Nekaj pritožb so prejeli od staršev, ki so po naključju slišali pesem ali prebrali besedilo. Poleg tega besedila po navadi ni bilo mogoče razumeti ali je bilo neslišno. Večinoma se je pritoževala policija,⁵⁷ ki je zahtevala, da se določena glasba prepove. Vendar pa Direktorat ni imel namena prepovedati glasbe, ki ni bila neposredna grožnja državnemu varnosti. Po navadi je prodaja politično usmerjenih glasbenih izdelkov redko dosegla več kot sto ali dvesto kopij (262).

Medtem ko je bilo zelo malo izdelkov prepovedanih s strani Direktorata, je SABC (Južnoafriška radiotelevizijska družba)⁵⁸ neomajno napadala umetniško svobodo glasbenikov,

⁵⁷ Policija je pogosto prekinjala koncerte odkritih političnih skupin, kot je bila Juluka, in uporabila celo vrsto apartheidovskih zakonov z namenom kaznovanja in nadzorovanja glasbenikov. Glasbenike so aretirali, ker so bili brez dovoljenja na območju, ki je bilo dovoljeno za belce. Ure in ure so pregledovali njihova vozila in prekinjali koncerte, za katere niso imeli veljavnega dovoljenja, kar je pomenilo, da naj bi se zbirali na nezakonit način (Drewett b.n.l., 262).

⁵⁸ Poleg postaj SABC sta v Južni Afriki obratovali še dve neodvisni radijski postaji. Capital Radio in Radio 702 sta bili uradni komercialni radijski postaji dveh južnoafriških neodvisnih ozemelj Transkei in Bophutatswana. Tako skupin, kot na primer Juluka in Via Afrika, niso vrteli na državnih radijih SABC, ampak na radiu Capital –

tako da je s strani vlade skrila obseg cenzure. Na ta način se javnost sploh ni zavedala, kako obširno je bil nadzorovan radio. Roelf Jacobs je zanikal, da SABC ni dovolil določenih pesmi: "Le vrtimo jih ne," je dejal (v Drewett b.n.l.: 262). Vrteli pa so pesmi skupine Ladysmith Black Mambazo, ki je pela v zvrsti *isikatomije*, moškega zborovskega vokalnega sloga, ki je postajal slog migrantskega delavstva in sindikalnega gibanja ter se je vse bolj oddaljeval od starega misijonskega sloga (Vidmar 2001: 266). Med popularnimi uspešnicami takšnega sloga je znameniti Lev 'Mbube, Vimove' Salomona Linde.

Potrebno pa je omeniti, da je radio SABC pod nadzorom apartheidske vlade od šestdesetih let naprej načrtno predvajal pesmi Ladysmith Black Mambazo, saj so njihova besedila veljala za bolj '*metaforična in religiozna*' in niso bila uperjena proti obstoječemu redu, kar je bila praksa moških zborov (Ballantine v Vidmar 2001a: 267).

Takšne usode pa ni doživel album *Equal Rights* (Enake pravice) Petra Tosha, ki je zaradi pesmi 'Apartheid' doživel nespoštovanje umetniške integritete. Direktorat je album enostavno prepovedal, radio CBS pa ga je izdal brez omenjene pesmi. Žaljive pesmi so pogosto enostavno izpustili iz albumov in jih prodali brez spornih pesmi. Navkljub vsemu pa je večina založb (še posebno največjih) uporabila rasno neenakost sebi v prid, tako da so izkoriščali temnopolte izvajalce in jim plačevali zelo nizke deleže dobička.

3.1.1 Samocenzura in satira kot 'kamuflačno sredstvo'

Glasbeniki so zaradi cenzure v okviru ekstremnega veljavnega političnega sistema razvili različne strategije upora, da bi jih ljudje ne glede na njihovo sporočilo slišali. Mnogi so se izognili političnim sporočilom, da bi dosegli čim pogostejše predvajanje na radiu. Ko so peli o problemih na posreden način in ne z neposrednimi komentarji, so uporabljali metodo samocenzure. Joseph Shabalala, vodilni član skupine Ladysmith Black Mambazo, je pojasnil, da so imeli že med skladanjem pesmi v mislih radio. Menil je, da nečesa, kar je sporno, ne bi predvajali in potem tako ali tako ne bi prišlo med ljudi (Drewett b.n.l.: 263).

bolj liberalnem od obeh neodvisnih radijev. Vendar pa se anti-apartheidska pesem 'Ain't gonna play' glasbenikov Artists United Against Apartheid, ki so jo izdali leta 1985, ni vrtela na nobeni postaji, ker sta bili obe delno v lasti Southern Sun, ki so bili lastniki letovišča Sun City (Drewett b.n.l.: 262).

Nekateri drugi glasbeniki so raje pisali o situaciji v Južni Afriki metaforično in so svoja prepričanja izražali skozi simbole in namigovanja. Primer je pesem 'Bushman' avtorja Steva Kekana (iz leta 1982). Govori o »Bushmanu«, ki se je sam naučil streljati z lokom. To se je lepo skladalo z apartheidskim dojemanjem temnopoltih kot *primitivnih* ljudi in so jo zato predvajali na SABC. Vendar pa Kekana razloži, da v mislih ni imel pravega »grmičarja« (Bushman), ampak gverilo. Kekanovo besedilo je bilo mogoče interpretirati radikalno, vendar je morala biti simbolika zelo nejasna, da so pesem predvajali na SABC (Drewett b.n.l.: 263). Roger Lucey⁵⁹ je takšnemu načinu prekrivanja sporočil nasprotoval in raje podpiral neposredna besedila: *»Ne vidim smisla, da je antifašistično sporočilo v besedilu, kot je 'Jaz bom šel po zgornji poti, ti pojdi po spodnji in oba bova vonjala marjetice.' To je brez zveze. Nič ni pomenilo. Nisem verjel v ta pristop. Verjel sem v direkten pristop; povej tako, kot je res. Policisti so povsod, ljudi mečejo skozi okna, in to je resnica, in to pove pesem. Enostavno.«* (Drewett b.n.l.: 263-264)

Eden od načinov zaobidenja glasbene cenzure je bila uporaba satire. Vendar Drewett v članku o uporabi satire v popularni glasbi v apartheidu in post-apartheidni Južni Afriki opozarja, da so pri uporabi satire v besedilih problem prejemniki glasbenih sporočil. Glasbeno občinstvo je bilo namreč vedno problem glasbenikov, ki so se odločili uporabljati takšno inovativno metodo. Glasbeni satiriki želijo, da bi občinstvo znalo razbrati, kaj je bil avtorjev namen oziroma kaj je ta s satiro v resnici želel povedati. Brez razumevanja sporočil se izgubi pomen satire in pomen sporočila v besedilu. Na kratko: če občinstvo ne razume pomena satire, se ta ne more razviti v pravem pomenu (Drewett 2002: 595).

Beremo lahko tudi o različnih poskusih vtihotapljenja kontroverznih idej na radio, kot je to storila skupina Carte Blanche. Ti so namreč radiu SABC predložili ponarejeno besedilo skupaj z albumom, tako da so sporne besede zamenjali s tistimi, ki so zvene le podobno. Na primer, nekje so zamenjali *”policeman”* (policist) s *”please man”* (prosim gospod) (Drewett

⁵⁹ Južnoafriškega glasbenika, igralca in novinarja je varnostna služba izbrala za tarčo (v zgodnjih 80. letih) takoj, ko je njegovo očitno antiapartheidsko nastrojeno besedilo pesmi prodrlo v javnost in naletelo na pozornost novinarjev. Njegovo glasbo so prepovedali, njegovi založbi so grozili, nastope v živo so prekinjali, grozili so tudi lastnikom prireditvenih prostorov. Policija je prisluškovala telefonskim pogovorom, da bi izvedela za prihodnje nastope in tako onemogočila njihovo izvedbo. Mzwakhe Mbuli, ki je uglasbil njegovo poezijo, je bil žrtev še resnejših napadov v srednjih in poznih 80. letih. Njegovo hišo so zasuli z granatami, streljali so nanj in zavrnili prošnje za potni list. Njegov prvi album *Change is Pain*, ki je izšel 1986, je Direktorat za publikacije prepovedal. Aretirali so ga, pridržali in mučili.

b.n.l.: 264-265). In ti primeri niso redki. Poleg uporabe podobnega zvena besed oziroma besednih zvez so bile med glasbeniki v uporabi še zakrinkane melodije.⁶⁰ Melodije t. i. pesmi o svobodi (*freedom songs*) so uporabili kot podlago ali jih odigrali instrumentalno (predvsem jazzovski glasbeniki, kot je na primer Hugh Masekela). Kerkhof v "Music in the Revolution" razpravlja, kako Abdullah Ibrahim že več let uporablja te melodije v svojih klavirskih improvizacijah. Na ta način pridobi instrumentalna glasba, nabita z melodijami pesmi o svobodi, politični pomen za južnoafriško občinstvo, ki v svojih srcih slišijo tudi neslišna besedila (Kerkhof v Drewett b.n.l.: 265)

3.1.2 Izgnanstvo nekaterih južnoafriških glasbenikov

Kulturni bojkot je preprečeval glasbenikom, živečim izven Južne Afrike, da bi igrali v Južni Afriki in obratno – južnoafriškim glasbenikom je preprečeval, da bi nastopali, snemali ali izdajali glasbo izven svoje države, razen če so tam prenehali nastopati in šli v izgnanstvo (Drewett b.n.l.: 265).

Abdullah Ibrahim⁶¹ je le eden od temnopoltih glasbenikov, ki jim je na začetku 60. let postajalo vse bolj jasno, da za njih v Južni Afriki ni bodočnosti. Rasistični segregacijski ukrepi vladajoče politike apartheida so postajali vse bolj kruti, zato je Abdullah, takrat še Dollar Brand, pričel resno razmišljati, da z družino zapusti domovino. Njegove turneje po svetu so imele močan politični angažma. V devetdesetih letih, po koncu apartheida, je bil Abdullah Ibrahim eden prvih glasbenikov, ki se je iz eksila vrnil v domovino (Pistotnik 2006) V izgnanstvu je bil devetintrideset let.

⁶⁰ Eden izmed najbolj zvutih (in uspešnih) poskusov, kako zaobiti nadzor SABC, se je zgodil leta 1987 z izdajo albuma *Weeping* skupine Bright Blue. Skupina je uporabila simbolično besedilo o moškem, ki živi v neprestanem strahu zaradi represivne družbe. Besedilo so zapeli na podlagi nepozabne verzije 'Nkosi Sikeleli' – državne himne ANC. Pesem je postala uspešnica na radiu SABC.

⁶¹ Legendarni južnoafriški pianist (v resnici multiinstrumentalist), seveda pa tudi skladatelj, aranžer, vodja številnih malih in velikih ansamblov, pedagog in politični aktivist, je bil pred desetletji poznan tudi kot Dollar Brand. Ker je v mladosti živel v multikulturnem predelu Cape Towna, v Šestem okrožju (*District Six*), je zrasel pod vplivom jazzovske glasbene scene, ki je šele konec 50. let prejšnjega stoletja prešla iz tradicionalne in zabaviščne na sodobnejše jazzovske oblike, na primer na bebop. S trobentačem Hughom Masekelo je ustanovil The Modern Jazz Quintet, tega pa potem razširil na eno najbolj slavnih južnoafriških jazzovskih zasedb do zdaj, v The Jazz Epistles.

Natanko štirideset let pa je na vrnitev domov čakala južnoafriška pevka Miriam Makeba, ki so jo mnogi označili kar za »Mamo Afriko« ali pa Levinjo (po že omenjeni Solomonovi uspešnici 'Mbube, Vimove' oziroma 'Lev', ki jo mnogi še najbolj povezujejo z južnoafriškimi godbami (Vidmar 2001b). V enem izmed intervjujev je dejala, kako so včasih še na začetku ti, ki so bili v eksilu in vzklikali »*Free in 63!*« (Svobodni v letu 63!), vendar niso vedeli, da bo trajalo še leta in leta, preden se bodo lahko vrnil v rodno državo (Amandla! 2002). Miriam je kot prva temnopolta pevka s Harryjem Belafontejem prejela grammyja za najboljši folk album *An Evening With Belafonte/Makeba*. Album govori o težkih razmerah temnopoltnih Južnoafričanov v obdobju apartheida⁶² (Ti. B./STA 2008).

Svoje pesmi je posvečala tudi političnim vodjem, kot so Nelson Mandela, Sisulu in drugi, ki so bili ta čas zaprti na otoku Robben pri Cape Townu. Ko je bil Mandela po sedemindvajsetih letih izpuščen, se je v domovino vrnila tudi Miriam (v izgnanstvu je bila od leta 1960 do 1990, v ZDA in Gvineji). Po vrnitvi je dejala, da se je prerodila. To, da je bila njena glasba tako dolgo prepovedana, a so jo imeli ljudje še vedno radi, jo je močno ganilo (Ti. B./STA 2008).

O ljudskemu junaku Nelsonu Mandeli ali po domače Madibi je pelo veliko glasbenikov, ne samo južnoafriških. Pesnik, novinar, igralec in filmski producent Ka Ndlovu v filmu *Amandla!* opisuje, kako so si že v času bojnih pesmi in pesmi o svobodi zamislili Mandelo in druge politične zapornike, kako istočasno z njimi pojejo iste pesmi. Na ta način so se (vsaj v mislih) porušile prepreke in med seboj so postali povezani (*Amandla!*).

Medtem ko so po svetu protestniki vzklikali, naj izpustijo Mandelo (*Free Mandela!*) ali pa »Dol z apartheidom« (*Down with apartheid*), je Hugh Masekela,⁶³ ki je bil takrat v

⁶² Sama je najbolj trpela, ko ji je leta 1985 umrla hči, ki nikoli ni doživela vrnitve v Južno Afriko, in takrat, ko ji je v domovini umrla mati, a ni mogla na njen pogreb (Amandla! 2002). Preklicali so ji potni list. Leta 1963 je pričala pred posebnim odborom ZN za apartheid in pozvala k mednarodnemu bojkotu Južne Afrike. V odgovor je tamkajšnja vlada prepovedala njene plosče, skupaj s pesmimi 'Pata Pata', 'The Click Song' ter 'Malaika'. Miriam Makeba je umrla leta 2008 po koncu gostujočega koncerta v Italiji. (STA 2008)

⁶³ Masekela, jazzovski trobentač, ki je bil v izgnanstvu od leta 1962 do 1990, je veliko pesmi uporabil kot orodje za širjenje antiapartheidskega sporočila. Ena njegovih uspešnic, ki nosi naslov 'Stimela', govori o vlaku, ki prihaja iz Namibije in Malavija, Zimbabveja in Zambije, Angole in Mozambika. Vlak kot simbol nečesa, kar te je odpeljalo stran od matere, očeta, žene, otrok.. Z vlakom se je namreč v času apartheida na tisoče temnopoltnih

eksilu v Angliji, napisal pesem 'Bring Back Nelson Mandela' (Vrnite Nelsona Mandelo), ki je postala svetovna uspešnica.

Progresivni jazzovski glasbeniki Dollar Brand, Miriam Makeba in Hugh Masekela so bili že zdavnaj v političnem eksilu. Južnoafričani so jih skupaj z Bobom Marleyem, Petom Seegerjem in Pink Floyd lahko slišali le na radijskem programu Afriškega nacionalnega kongresa *Radio svoboda*, ki je oddajal iz Tanzanije (Vidmar 2001a: 268). Ta je bil v času apartheida prav tako prepovedan in lahko so te zaprli, če so te zalotili pri poslušanju (Amandla! 2002). Radio je vrtel tudi eno pomembnejših pesmi za temnopolto južnoafriško ljudstvo, in sicer 'Nkosi Sikelele', ki je danes državna himna. Petje te pesmi je bilo dolgo prepovedano, a so se ljudje s ključovalnim petjem uprli nesmiselnemu sistemu.

O razsežnosti himne, ki je bila najprej himna Afriškega nacionalnega kongresa, govori odlomek knjige *Invictus* (Nepremagljiv), ko je Mandela po izpustitvi prvič nastopil na javnem odru na stadionu Soccer City pred 120.000-glavo množico. Na odru se je zaslišal krik MC-ja (mojstra slovesnosti): »Amandla!« (Moč!), temu je sledil odgovor množice »Awethul!« (Narodu!), kar so nekajkrat ponovili. Nato je prišla na vrsto pesem 'Nkosi Sikelele', ki so jo temnopolti voditelji vedno imenovali »državna himna«,

»katere žalostni ritmi so navdihnili občinstvo, dvignili so desne pesti z zmagoslavnim prizvokom, ki ga prej ni bilo mogoče slišati. To himno so peli bleščeče kot profesionalni zbor, kot če bi vadili za prireditev vse življenje, kar v bistvu so, namreč na protestnem shodu za shodom dolga leta. Ne le da je sodeloval vsakdo, vseh 120.000 ali 200.000 ljudi je znalo vse besedilo, moški so vedeli, kdaj morajo utihniti in dovoliti ženskam, da pojejo, in ženske so vedele, kdaj naj dovolijo globljim moškim glasovom, da zazvenijo.« (Carlin 2009: 122)

Odločitev nacionalnega izvršnega komiteja gibanja ANC na začetku leta 1994, ko je prevladalo mnenje, da naj nova vlada ukine afrikansko himno 'Die Stem' in jo zamenja z neuradno 'Nkosi Sikelele', je Mandela komentiral, da so pozabili na čustva veliko ljudi in uničili edino osnovo, na kateri so gradili, in sicer spravo (Carlin 2009: 187-188). Kongres je predlagal, da bi imela Južna Afrika dve himni, ki bi ju zaigrali eno za drugo na vseh uradnih prireditvah – od kulturnih, državnih in tudi športnih. In beseda je obveljala. Danes je državna himna sestavljena iz kombinacije stare himne 'Die Stem van Suid-Africa' (The Call of South

domačinov, ki so predstavljali delovno silo, vozilo na delo v rudnike in nahajališča kovin. Hugh Masekela v enem od pogovorov pravi, da je vlak prva južnoafriška tragedija.

Africa, Klic Južne Afrike) in 'Nkosi Sikelele'. Himna vsebuje štiri kitice, vsaka pa je napisana v svojem jeziku – v jezikih 'xhosa', sotho, afrikanščini in angleščini.

3.2 Ko se združita glasba in šport

'When You Come Back', je na otvoritvi svetovnega nogometnega prvenstva leta 2010 v Južni Afriki zapel legendarni južnoafriški glas Vusi Malasela. Prav s to pesmijo je nastopil tudi na Live 8⁶⁴ v Johannesburgu (ki je, mimogrede, drugo največje glasbeno središče v Južni Afriki). Kot je že pred tem športnim megaspektaklom v enem od pogovorov za organizacijo Google v Kaliforniji dejal Vusi Mahlasela, je po njegovem mnenju ta dogodek novo poglavje za Afriko. Dejal je, da se trenutno v Južni Afriki dogaja veliko pozitivnih stvari; ena je tudi ta, da v Afriki prvič gostijo svetovno prvenstvo in da je res vesel, da se v Afriki kaj takšnega dogaja. Vesel je bil, da bo lahko nastopil na otvoritvi tega velikega športnega dogodka (Mahlasela 2010).

Največji nogometni spektakel, ki se zgodi vsake štiri leta, naj bi z glasbenim pričetkom pomenil veliko priložnost za južnoafriške glasbenike, da se predstavijo svetovni množici gledalcev. Vendar se je na uvodnem srečanju pred odprtjem svetovnega nogometnega prvenstva pokazalo, da ni bilo povsem tako. Izjema je bila le peščica znanih domačih izvajalcev.⁶⁵ Shanon Ellinas, glasbena menedžerka in članica domače instrumentalne rockovske skupine First Project je dejala, da niso toliko iztržili, kot so si ljudje sprva mislili. Nekaterim se je nasmehnila sreča, da jih je Fifa najela, vendar je bila večina glasbenikov v svetovno znani južnoafriški glasbeni industriji na izgubi, saj so jih najemali manj od pričakovanj. Za uradne koncerte je Fifa raje pripeljala tuje izvajalce, kot sta ameriška skupina Black Eyed Peas in kolumbijska pevka Shakira (M. J. 2010: 23).

Južnoafriški glasbeniki so se nad to odločitvijo Fife pritožili. Rojake so pozvali k bojkotu koncerta, na katerem je bilo bolj malo domačih izvajalcev. Teden dni pred koncertom

⁶⁴ 2. julija 2005 so se istočasno odvijali koncerti pod imenom Live 8 v Londonu, Parizu, Berlinu, Rimu, Tokiju, Moskvi, Torontu, Philadelphiji in Johannesburgu v podporo kampanjam proti revščini v Afriki. Časovno so se zgodili štiri dni pred vrhom G8 in tako opozorili na kritične politične odločitve svetovnih voditeljev.

⁶⁵ Ti so bili Hugh Masekela, Vusi Mahlasela, mladinski zbor Soweto Mzansi, Soweto Gospel Choir, rock skupina BLK JKS, nagrajena kwaito skupina Big Nuz & DJ Tira in rock skupina Parlotones.

so predstavniki sindikata na sestanku s Fifo dosegli, da bo na dogodku namesto le treh na oder stopilo sedem domačih izvajalcev. Predsednik sindikata Kid Sithole je v Johannesburgu predstavnikom medijev povedal, da številni umetniki, ki predstavljajo prave južnoafriške ritme, na koncertu ne bodo nastopili, vendar bi si južnoafriška kultura zaslužila promocijo v svetovnem merilu. Sindikat ni pozival k nasilju ali protestu, želeli so le, da ljudje na koncert preprosto ne bi prišli. Cene vstopnic so se gibale od 50 evrov naprej, kar je bilo po njihovem mnenju predrago za večino Južnoafričanov, zato naj bi bil dogodek prirejen za njihovo elito.⁶⁶ Kljub vsemu je bil dogodek v Sowetu razprodan (A. K. 2010).

V času pred in med svetovnim nogometnim prvenstvom je prevladalo mnenje, da nogomet in glasba združujeta ljudi. O tem naj bi govorila tudi zadnja uradna pesem SP 'Waka Waka' (*Time for Africa*, Čas za Afriko) izvajalke Shakire, ki je dokazala, da ko glasbeniki zamenjajo odre za zelenice, postanejo ikone svetovnih in evropskih prvenstev (Dobnikar 2010: 19). Uradna himna 'Waving Flags' (Vihrajoča zastava) pa je last somalijskega raperja K'naana. Glede na to, da slednji prihaja z afriškega kontinenta, kjer se je SP odvijalo, bi še razumeli. A zakaj potemtakem glasbena čast (vsaj) nogometne pesmi⁶⁷ ni doletela kakšnega južnoafriškega izvajalca vesta le Fifa in Sony Music, ki sta se povezala leta 1994.⁶⁸

Glede na zgodovino lanskoletne nogometne gostiteljice bi se pri Fifi lahko odločili za večjo možnost sodelovanja z domačimi glasbeniki in ne le za kratek spremljevalni vokal (v pesmi Waka Waka) južnoafriške skupine Freshly Ground. Če je obstajal dvom ali strah, da množica poslušalcev ne bi sprejela južnoafriške pesmi na enak način kot tuji *pop hit*, bi jih lahko potolažili z dejstvom, da južnoafriška glasba niso le jazzovska *kvela* na saksofon oziroma townshipski jazz, klavirsko-instrumentalni *marabi*, urbano plesna in nekdanj zulujska *ingoma*, zborovsko petje *isikatomija* in jazzovska *mbakanga* s pomočjo električne kitare. Je

⁶⁶ Že pri takšnih dogodkih se opazi ekonomski prepad med južnoafriško elito, ki jo je FIFA zaradi dobička seveda podpirala, in revnejšimi prebivalci.

⁶⁷ Priznam, da ne poznam razlike med pojmom uradna nogometna pesem in uradna nogometna himna, saj sta bili obe enako zastopani in sta se še dolgo po svetovnem prvenstvu vrteli po komercialnih radijskih postajah.

⁶⁸ Od tedaj je glasba na zelenicah nogometnih prvenstev postala obvezni del šovbiznisa. Od tedaj vsaka uradna pesem nogometnih prvenstev postane prava uspešnica in s tem zagotovi, da nogometna prvenstva privabijo tudi tiste, ki jim ni toliko do nogometa, ampak do dobre pop glasbe. Tradicija izbiranja uradne pesmi nogometnih prvenstev sega že v leto 1966 v Anglijo, ko so naredili pesem za tedanjo maskoto leva Willieja (Dobnikar 2010: 19).

tudi rap, rock, metal in veliko modernih različic določenih glasbenih slogov. Eden takih je na primer popularni *kwaito*, ki je nastal v Johannesburgu v 90. letih 20. stoletja⁶⁹ (Vrhovec 2010: 10). Kot pravi Ičo Vidmar v *Afrikah*, glasbene spremembe niso premočrtna sukcesija slogov, zvrsti ali določenih glasbenih elementov, saj gre za nepredvidljiv proces. Po njegovem raba *netradicionalnih* glasbenih prvin v popularni glasbeni predstavi, kakršna so električna glasbila in nova besedila pesmi, za urbana občinstva ne pomeni, da so kaj izgubila na svoji tradicionalnosti (Vidmar 2001a: 263). No, dvomim pa, da bi kaj takega Fifo lahko prepričalo, sploh če zraven ni govora o večjem finančnem *pop* biznisu. Da sta šli 'Waving Flag' in 'Waka Waka' za med, smo se lahko prepričali tudi v Sloveniji.

3.3 Kakšna je seznanjenost z južnoafriško glasbo pri nas?

Omenjeni članek Iča Vidmarja se ne utaplja v konkurenci. V času svetovnega prvenstva ni bilo zaslediti besede o južnoafriški glasbi – ne t. i. tradicionalni ne kakšni drugi modernejši zvrsti. V Vidmarjevem prispevku lahko razberemo žalostno stanje poznavanja afriške glasbe pri nas. V zadnjih dvajsetih letih raznoliko glasbo iz Afrike v svoj program redno uvršča edino Radio Študent, predvsem v mesečni oddaji 'afriški ghost program', o afriški glasbi je menda največ tehničnih člankov objavila Revija GM, kasneje Muska, danes Nova muska. Na tukajšnje odre je afriške glasbenike na ljubljanskem poletnem festivalu redno začel vabiti festival Druga godba (Vidmar 2001a: 258), leta 2007 pa je na avgustovskem Trnfestu nastopila tudi južnoafriška indie rock skupina Cassette.

Majhen, a pozitiven premik v času nogometnega svetovnega prvenstva je bilo zaslediti le v polurni nogometni oddaji Pozdrav Afriki, ki jo je 12. 04. 2010 vodil Sašo Jerkovič. V takratno glasbeno obarvano oddajo je bil povabljen kamerunski DJ Serge Abanda, ki živi v Sloveniji, a za poznavanje južnoafriške glasbe je bil najboljši približek v 23. minuti. Saša Jerkovič je omenil, da je bila glasba močan glas upora v času apartheida. Naštel je nekaj upornih pesmi, kot so 'Free Nelson Mandela' Jerrya Dammersa, 'Sun City' Stevena Van Zandta, 'Biko' Petra Gabriela in 'Gimme Hope Jo'anna' Eddyja Granta.

⁶⁹ Gre za glasbeno-plesni stil, mešanico housa in tradicionalnih afriških zvokov. Primerjajo ga z ameriškim hip hopom. Glasbeni izvajalci tega stila so Arthur Mafokate, Mahendlas, Oskido, Zola, Mandoza, Brenda Fassie, Lebo Mathosa, Boom Shaka.

Pri slednji so v studiu pripravili zanimiv prispevek glasbenega urednika Radia Slovenije Dragana Buliča, ki je pojasnil, da avtor te pesmi ne prihaja iz Južne Afrike in da se je vseeno odločil napisati takšno pesem s političnim motivom, saj se je kot temnopolti (pohvalna pravilna uporaba termina!) čutil prizadetega, da so ga vse te krivice, ki so se godile v Sowetu, prizadele. Dragan je pojasnil še, da Joanna ni lepo žensko ime, kot bi večina mislila, ampak je psevdonim za Johannesburg. Če se poslušalec poglobi v besedilo, ve, da izvajalec omenja apartheid, grabežljivo belo manjšino, trpečo večino, a da Jamajčan Eddy vseeno na koncu upa, da bo morda s pomočjo mednarodne skupnosti, tudi s tem, ko se bo vrtela ta pesem, svet opozoril na njihove tegobe in da se bodo morda potem stvari lahko obrnile tako, da bodo na koncu vsi zaživel kot eno, je še pojasnil Dragan Bulič.

Primer prve in druge kitice in refrena:

Well Jo'anna she runs a country	Gimme hope, Jo'anna
She runs in Durban and the Transvaal	Hope, Jo'anna
She makes a few of her people happy, oh	Gimme hope, Jo'anna
She don't care about the rest at all	'Fore the morning come
She's got a system they call apartheid	Gimme hope, Jo'anna
It keeps a brother in a subjection	Hope, Jo'anna
But maybe pressure can make Jo'anna see	Hope before the morning come
How everybody could a live as one	

*Prevod: »Jo'anna vodi državo, vse od Durbana do Transvaala, nekaj državljanov osreči, za vse druge ji ni mar. Njena ureditev se imenuje apartheid, brata drži v pokorščini, vendar jo mogoče lahko pritisk pripravi do tega, da vidi, da bi lahko vsi živel kot eno. Daj mi upanje, Jo'anna.« In tako dalje.

Sistem ločevanja in zatiranja Južnoafričanov na podlagi barve kože je torej prizadel številne bolj ali manj znane glasbenike. Morda bi bilo potrebno omeniti še enega avtorja, ki je s svojim glasbenim ustvarjanjem pripomogel h glasnejšemu delovanju gibanja proti apartheidu. Govorim o Paulu Simonu, ki je v svoje glasbene projekte vključeval tudi sodelovanje z že omenjenimi velikimi imeni južnoafriške glasbe. Leta 1986 je izdal album *Graceland*,⁷⁰ za kar ga je navdihnila ravno južnoafriška *townshipska* glasba.

Zmotno bi bilo pričakovati, da je bilo politično stanje v Južni Afriki povod za nastanek takšnih ali drugačnih (umetnih in ljudskih) pesmi le stvar preteklosti. Družbenopolitična vloga glasbe je še danes aktualna, kar priča prispevek, ki sem ga zasledila v naših medijih. Ta govori o nemiru po umoru afrikanskega kontroverznega zagovornika apartheida, Eugena Terre'blanchea, ki sta ga ubila dva temnopolta fanta. Na zborovanju je veliko prahu dvignil mladi voditelj stranke Afriškega narodnega kongresa Julius Malema, ker si je menda drznil javno peti pesem iz dobe apartheida 'Kill the Boer' (v afrikanščini pomeni kmet, a pomeni tudi slabšalni izraz za svetlopoltega človeka v Južni Afriki) (A. P. J.: 2010).

Takšen primer pa zagotovo ni edini. Neka pesem iz časa apartheida ima še danes velik politični pomen. Kot pravi Nora Makky, je ob koncu apartheida in v novem

⁷⁰ »Album *Graceland* je naletel na različne nasprotujoče si odzive. Nekateri so očitali Simonu, da si je pripisal avtorske pravice za skladbe, ki so jih napisali Južnoafričani,« mi je dejal dr. Rajko Muršič, ki še dodaja, da so o tej polemiki razpravljali različni avtorji, med njimi tudi etnomuzikologa Charles Keil and Steven Feld v delu *Music Grooves* (1994) in Louise Meintjes v članku *Paul Simon's Graceland, South Africa, and the Mediation of Musical Meaning*. V slednjem avtor med drugim piše tudi o *sodelovanju in nesodelovanju* Paula Simona z južnoafriškimi glasbeniki. Kot primer ene izmed kritik je prav ta, ki jo je omenil Rajko Muršič, in sicer, da je imel Paul Simon od projekta *Graceland* daleč največji finančni dobiček, kljub temu da so pri projektu enakovredno sodelovali tudi drugi glasbeniki. Avtorske pravice na albumu si je zagotovil samo Simon, ki je med drugim prevzel tudi vodilno vlogo pri procesu glasbenega ustvarjanja v smislu produkcije, pisanje teksta in vokalne izvedbe (Meintjes 1990: 47). Ta njegova oblast nad projektom se razbere že z naslova članka: *Paul Simon's Graceland* (Paul Simonov *Graceland*), kot da gre za njegovo lastnino.

demokraciškem obdobju glasba še vedno pomembno gonilo v južnoafriški državi (Makky 2007: 11).

Po grobem pregledu glasbe kot popularno-kulturnega in družbenega fenomena ni težko skleniti, da je južnoafriška glasba precej pestra, sploh na področju besedil, ki so s svojimi sporočili aktualna še danes. Žal pa so mediji (govorim predvsem o slovenskih) v času svetovnega nogometnega prvenstva vse preveč pozornosti posvečali temam, kot so vuvuzele in njihova moteča glasnost za nogometne navijače.⁷¹ Takšnih in podobnih člankov, katerih besedilo so zaradi medsebojne podobnosti le malo premetali, je ogromno. Na drugi strani pa je izbor o južnoafriških glasbenih imenih zanemarljiv oziroma bolje rečeno nič. Če nič drugega, bi vsaj v času mundiala lahko na kakšni radijski postaji (izjema je bil morda Radio Študent) zavrteli pesem ali dve z južnoafriškega glasbenega trga. Namesto tega pa sprejemnikom slovenskih medijev ostanejo v spominu le (pre)pogosto predvajane 'Vihrajoča zastava' in poskočna Shakirina 'Waka Waka', ki ima, mimogrede, svojo zgodovino.⁷² Za (s)poznavanje južnoafriške kulture, v tem primeru

⁷¹ Sage o motečih vuvuzelah, ki so po naših medijih potovale 'od Poncija do Pilata', so na koncu dobile epilog. V Delu (M. J. 2010: 21) je pisalo, da se je mednarodna nogometna zveza FIFA je odločila, da vuvuzele ostanejo na SP. *Potem ko so ti glasni afriški navijaški pripomočki ob živce spravljali nogometaše in gledalce, je sporočila, da vuvuzel ne bo prepovedala. V gonjo proti vuvuzelam, ki dosežejo glasnost 127 db, kar je lahko nevarno za sluh, se je vključil tudi portugalski zvezdnik Cristiano Ronaldo, a brez uspeha. Kako bi lahko ljudem prepovedali glasbeno tradicijo v njihovi državi?* Prvi mož svetovnega nogometa Sepp Blatter, ki vuvuzele podpira, je menda že večkrat dejal, da ima Afrika svoj ritem in svoj zvok (M. J. 2010: 21)

Predsednik prireditvenega odbora SP Danny Jordan je v drugi priložnosti dejal, da bi osebno raje poslušal petje, vendar se zaveda, da so vuvuzele del južnoafriške nogometne folklore in imajo tudi podporo predsednika FIFE, Seppa Blatterja (Delo 2010: 24). Če je imela FIFA od te odločitve kakšno večjo korist ali se resnično zavzema za spoštovanje južnoafriške tradicije, verjetno ne bomo izvedeli, me pa resnično zanima.

⁷² Lena Haber, študentka afrikanistike v Nemčiji, je na študijski izmenjavi v Ljubljani napisala esej o afriški glasbi in o afriškem mitu, ki se utrjuje tudi preko popularne glasbe. Pod drobnogled je vzela nogometno Waka-Waka (kar pomeni *Stori to/ Naredi to (Do it!)*) in raziskala njeno ozadje. Pesem, ki so jo nogometni navdušenci prepevali širom po svetu, hkrati pa niso posvečalo posebne pozornosti njenemu besedilu ali vizualnemu sporočilu, ki ga videospot sporoča, ima melodijo, ki gre poslušalcu hitro v ušesa in si jo, hote ali nehote, hitro zapomni. To je bil tudi namen producentov, a ob tem so pozabili, kakšno podobo Afrike bodo posredovali 'zahodnemu' svetu. Pesem, ki ima v besedilu vojaško konotacijo (govori namreč o tem, da »si

glasbene, se tako v času, ko smo za to imeli lepo priložnost, žal ne bo dosti spremenilo in premaknilo od tistega citata, da imajo »ženske skoraj brez izjeme velike riti, s katerimi čudovito migajo v afriških ritmih, ki jih moški čudežno izvablajo iz lesenih bobnov« (Marc in Malovrh v Brumen in Jeffs 2001: xix). Kdo ve, kdaj bo na vrsti naslednji popravni izpit, morda na Olimpijskih igrah leta 2020?

dober vojak, ki zbira bitke« in tako naprej), z vsebino in vizualnim nastopom Shakire ter plesalk spominja na južnoafriško etnično skupino Zulu, ki naj bi sloveli kot borbeni ljudje. Pri tem pesem svetu posreduje napačne informacije, saj so Zulujci predstavljeni kot ljudstvo celotne Afrike, ki so napol goli, nosijo le kratek predpasnik oziroma krilo, ogrlice, zapestnice in podobno. To romantiziranje in stereotipiziranje utrdi še zadnji verz pesmi, ki sporoča, da smo vsi Afrika (»We're all Africa«). Na ta način je Fifa prek svetovnega prvenstva dosegla še večje eksotiziranje Afrike (Haber 2011: 4-7). Že res, da naj bi bil Shakirin namen s pesmijo združiti ljudi, a naletela je tudi na neodobravanje množice, ki dobro poznajo ozadje te pesmi. Na tiskovni konferenci (glej <http://www.youtube.com/watch?v=vaMuJf04MqY>) trdi, da si je pesem sama izmislila, a drugi viri trdijo drugače. Kljub temu, da je besedilo Shakirino delo, pa ima pesem že svojo zgodovino. Pesem namreč v različnih verzijah obstaja že približno trideset let (v 80. je postala pravi hit) in je produkt kamerunske skupine "Golden Sounds". Ti so ustvarili vojaško pesem z naslovom "Zangalewa", ki ima enako melodijo kot Shakirina Waka-Waka (Racialicious v Haber 2011: 8). Lena na koncu zaključí, da bo sedaj veliko ljudi po svetu mislilo, da so v času svetovnega prvenstva (no, pesem se vsake toliko časa po radiu predvaja še danes) poslušali pravo afriško pesem. Vendar pa to ni Afrika, ti plesalci niso Afričani, da so le del mita »Shakirine Afrike«, ki se bo vedno znova ustvarjal ob podobnih novih pesmih kot je ta (Haber 2011: 14).

4 IMA ŠPORT MOČ, DA SPREMENI SVET?

4.1 SVETOVNO NOGOMETNO PRVENSTVO V JUŽNI AFRIKI 2010

Fotografija 6: Navijaštvo združuje?

Igra, igrati, zaigrati, igralci, igra kot gledališka manifestacija prepletanja vlog, realnega in nerealnega sveta...⁷³ Ali pa igra kot glasbeni performans, ki ima lahko, kot sem opisala v prejšnjem poglavju, pomembno vlogo v zgodovinskem razvoju nekega naroda, sploh tam, kjer le-temu služi kot močno politično orožje proti obstoječi politiki. Kot bomo videli kasneje, pa nista le gledališče in glasba edina popularnokulturna konstrukta družbe, katerih pomen je treba iskati izza meja zunanjega umetniškega videza.

Naša kultura je tako rekoč 'vzcvetela' ob igri. Diane Ackerman v knjigi *Deep Play* pravi, da smo se ljudje razvili skozi igro, hkrati pa ta pomeni neke vrste beg iz vsakdanjega

⁷³ Beseda igra je v Slovarju slovenskega knjižnega jezika opisana kot: glagolnik od besede igrati, otroška dejavnost, navadno skupinska, za razvedrilo, zabavo, športna dejavnost, navadno skupinska, organizirana po določenih pravilih, literarno delo v obliki dialogov, navadno manjše umetniške vrednosti, preračunljivo, navadno nezakonito delovanje, nehoteni gibi, mimika, ki izraža, kaže določeno čustveno stanje, razpoloženje (SSKJ, glej http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=igra&hs=1) in še bi lahko naštevala.

življenja. Res, da se igre odvijajo v različnih prostorih,⁷⁴ ti so lahko učilnica, športni stadion, oder, sodna dvorana, delovna miza v garaži, cerkev ali tempelj (Ackerman 2000), a jih veže močan element - občinstvo, od katere so hočeš nočeš odvisne in kar po eni strani le še bolj potrjuje njihovo morda niti ne tako na videz očitno povezavo.

Igra uma, igra z besedami, z rituali, obredne igre in podobne, lahko skupno poimenujemo *igre duha*. Seveda pa smo že slišali za njen drugi pol, in sicer *igro telesa*. (Ackerman 2000). Slednja nas prej ali slej spomni na različne telesne aktivnosti, ki jih lahko označimo z besedo šport. Šport kot neke vrste urjenje telesa oziroma različne vrste fizičnih dejavnosti ima skozi zgodovino velik pomen. To potrjujejo že nekatere poslikave jam, ki segajo v čas prazgodovine. Med drugim so upodobljeni neke vrste rituali, ki naj bi bili povezani celo s športnimi aktivnostmi. A vidimo lahko, da se njihove lastnosti precej prepletajo. Veliko raziskovalcev se je in se še ukvarja z analizo športa, od njegovega nastanka, pomena in vpliva na posameznika in družbo. A v prvi vrsti je pri športu, ki združuje igro, delo, užitek, tekmovanje in podobno, najbolj pomembno 'gonilno sredstvo', in sicer telo. Po domače povedano, in za to ni potreben noben doktorat, brez telesa ni športa!

A še preden zaidem k ekipnemu športu, ki se ga igra praviloma in večinoma z nogami, bi rada pokazala, kako se lahko kultura in narava povezujeta tudi v športu kot skupek družbenega in fizično-biološkega. Tu nastopijo tiste antropološke raziskave, kjer se preučevanje telesa pojavlja v domeni fizične antropologije.⁷⁵ Mojca Ramšak piše, da je ta (avtorica uporablja izraz etnologija telesa) že od 19. stoletja samostojna disciplina, dokaj

⁷⁴ Po mnenju Rajka Muršiča je paradoks vsake igre v tem, da definira prostor, v katerem velja omejeno število pravil in igralcev, ki lahko v neki igri sodelujejo. Kljub temu, da je avtor izhajal iz fizikalnega koncepta entropije, lahko njegovo ugotovitev povežem s športom. Tudi pri slednjem je temeljna prevara igre kot 'polja svobode' v tem, da je vsaka poteza akterja (v mojem primeru športnega igralca), ki je sicer izvedena v skladu s pravili, povsem svobodna, toda le znotraj zamejenega zaprtega predodločenega sistema oziroma ločenega sveta. Gre torej za drugo dejanskost, 'drugo sceno' (Muršič 1993: 77).

⁷⁵ S prehodom na bolonjski sistem študija na Oddelku etnologije in kulturne antropologije na Filozofski fakulteti je med strokovno izbirne predmete prišla tudi Antropologija telesa in gibanja, kjer lahko študentje spoznajo teorije o nastanku človeka, biološke značilnosti in kulturna določila človekovega telesa, okraševanje, reproduciranje in discipliniranje telesa, njegovo subjektivacijo in objektivacijo (identifikacijo) ter pomen tematike za druga področja antropološkega raziskovanja. Žal se predmet še ne izvaja.

novo polje, ki ga zanima vloga telesa v družbi (Ramšak 2005: 19). A prisoten je dvom, da je temu res tako, sploh pa ne gre za etnologijo, temveč antropologijo.

Med prvimi (večjimi) imeni, ki so se ukvarjali s človeškim telesom v družbenem smislu, je bil francoski antropolog Marcel Mauss, ki je leta 1935 napisal razpravo *Les techniques du corps*⁷⁶ (Mauss 1935). V njej se je prvič opozorilo na kulturno uporabljanje lastnih teles, pri čemer je avtor izpostavil le nekatere aktivnosti, kot so hoja, tek, plavanje, spolni odnosi, uriniranje in defekacija. Menil je, da takšnih nam vsakdanjih tehnik, kot je na primer spanje ali pa drža, ne bi smeli jemati za naravno danost, temveč za kulturno priučeno dejstvo (po Ramšak 2005: 20).

Kot pove že v naslovu razprave, je Mauss človekovo telo povezoval s tehnikami. Zanj je tehnika tradicionalno učinkovito dejanje, v čemer se ne razlikuje od magičnega, religioznega, simboličnega dejanja. Pravi, da brez tradicije ne more biti ne tehnike ne prenašanja. In prav to je glavna razlika med človekom in živalmi: zmožnost, da lahko ljudje prenašamo svoje tehnike, še posebno, ker jih prenašamo po ustni poti (Mauss 1996: 210). Eden prvih družboslovnih teoretikov dodaja še, da

”tehnično dejanje njegov izvrševalec občuti kot dejanje, ki sodi na področje mehničnega, fizičnega ali fizično-kemičnega, in da je tudi njegov smoter te vrste. Za izvrševalca dejanja se tehnično dejanje, fizično dejanje in magično-religiozno dejanje stapljajo v eno. To so bile prvine, ki sem jih na začetku imel na voljo.” (Mauss 1996: 210)

Temeljna značilnost telesnih tehnik je gib, zato lahko rečem, da gre pri športu za gibalno tehniko ali, z drugimi besedami, da je šport vrsta gibalne tehnike, ne glede na količino gibov, ki jih vsebuje. Ker imam pri gibanju v mislih telo, se spet vrnem k etnologiji telesa, ki je v širšem pomenu povezana z različnimi pojmi, ki zaobjemajo oba vidika kulturno-fizičnega. Po mnenju Mojce Ramšak segajo področja, ki jih zanima etnologija telesa, v anatomijo in medicino kot v preučevanje družbene organizacije. Najpogostejše teme, ki jih preučuje etnologija telesa, segajo od preoblikovanja, krašenja in gibanja telesa do izventelesnih izkušenj ter ukvarjanja z boleznijo. Dinamika in funkcije teh aktivnosti (te so torej občudovanje telesa, nadzor nad telesom in obredna dejanja,

⁷⁶ Telesne tehnike.

kinetika, verovanje ter zdravje) pa niso statične, saj lahko prehajajo iz ene v drugo in se med seboj prepletajo (Ramšak 2005: 18).

Kot primer prehajanja medicinske (na primer psihološke) in družbeno-organizacijske (na primer politične) povezave etnologije telesa lahko povzamem, da je šport mogočen mobilizator čustev⁷⁷ množice in je jasno oblikoval tudi politično zaznavanje v določeni družbi. Naj omenim primer olimpijskih iger v Berlinu leta 1936, ki jih je Hitler izkoristil, da je predstavil zamisel o arijski premoči, vendar je temnopolti ameriški atlet Jesse Owens grdo prekrizal njegove načrte s štirimi zlatimi kolajnami; Jackie Robinson, prvi temnopolti igralec v najvišji ameriški bejzbolski ligi v 80. letih pa je na primer pomagal spodbuditi potrebno spremembo zavesti, ki je lahko pripeljala do velikih družbenih sprememb v Ameriki (Carlin 2009: 15-16). To seveda še zdaleč nista osamljena primera prepletanja biologije in kulture v športnem svetu.

S športom, ki ga antropologija brez kakršnih koli zadržkov lahko preučuje, je torej povezana cela paleta družboslovnih pojmov, kot so na primer identiteta, izročilo, simboli, mediji, politika, kolektivni spomin, religija, ritual in tako dalje. A. Trstenjak pravi, da s s psihološkega vidika šport hočeš nočeš, s svojo obrednostjo in simboliko, zlasti pa s postopnim kultom športnih junakov, ustvarja poseben religiozno kulturni svet (Petrović in Doupona v Plesec 2001: 79).

Kot pravita Krotee in Williams, je šport v takšnem položaju, da lahko pomembno prispeva k procesu oblikovanja identitete in nastajanja izročila.⁷⁸ Nacionalna identiteta nekaterih držav je neločljivo povezana z usodo nacionalnega moštva posameznega športa (v Plesec 2001: 29), predvsem na največjih športnih dogodkih, kot so na primer svetovna prvenstva. Pomen takšnih dogodkov je, po mnenju Gregorja Starca, za nacionalno

⁷⁷ Ta čustva, ki jih ni moč zatreti, morajo najti nekakšen ventil. Buruma za primer navaja nogomet, ki je menda kot nalašč za to. V članku za Delo je še dejal, da je »nogometni stadion postal nekakšen rezervat, v katerem je mogoče sproščati tabuje plemenskega divjanja in celo rasnih nasprotij, a le deloma« (Buruma 2010: 5).

⁷⁸ Kot bi šlo za povezavo z mitologijo, folkloro... V ta kontekst bi sodilo tudi mnenje Gregorja Starca, ki piše, da so tisti športni dogodki, ki se ciklično ponavljajo, med drugim vzpostavljeni kot rituali, in sicer takšnji, ki so utemeljeni v tradiciji (Starc 2006: 276).

identifikacijo in tudi vzpostavitev odnosov etničnosti velik predvsem zaradi tega, ker se meje med *nami* in *drugimi* na terenu navidezno zelo jasno vzpostavijo (Starc 2006: 276).

Večji športni dogodek (po možnosti mednarodni) lahko torej razumemo kot označevalec nacionalnega; torej gre za neke vrste nacionalni dogodek (276). Ti pripadnikom določenih nacionalnih skupnosti tudi danes omogočajo najbolj neposreden pogled na lastno nacijo, kar je še potencirano z močno medijsko podporo, ki lahko v istem trenutku doseže prav vse člane zamišljene skupnosti (Starc 2006: 277).

In če torej usoda neke reprezentance tako močno vpliva na nacionalno identifikacijo, je navsezadnje še kako pomemben njen dober rezultat (od tu torej tekmovanje). Ko omenjam uspeh nekega moštva, ne smem zanemariti še enega pomembnega vidika športa, lahko bi mu rekla tudi kar njegov sestavni del; omenja ga tudi Marcel Mauss. Pri športu je namreč močno prisotna želja po dobrem končnem rezultatu oziroma uspehu športne aktivnosti. Že res, da je "*važno sodelovati in ne zmagati*", a zmaga pred množico ljudi na pomembnem tekmovanju ima za mnoge večjo prioriteto pred samim "gibanjem telesa" in "stanjem ugodja". Športni rezultat ni pomemben le za akterja športne dejavnosti, ampak ima globljo vrednost tudi za športno občinstvo. Ta je poseben družbeni agregat, ki od športa nekaj pričakuje in tudi dobiva ter vgrajuje v svojo skupno življenjsko izkušnjo. Lahko rečemo, da sodeluje v nekakšni družbeni zamenjavi, ki se dogaja v zvezi s športom (Protega v Plesec 2002: 39). Z drugimi besedami: ko pripadniki določene nacionalne skupnosti uspeh svoje reprezentance dojamajo kot nacionalni uspeh, v dogodku iščejo globlji pomen oziroma korenine. Športnike zato označijo za najboljše ambasadorje države in nacionalne heroje, športu pa pripišejo nacionalne attribute, ki naredijo povezavo med, po besedah Gregorja Starca, banalno telesno prakso in zamišljeno nacionalno skupnostjo legitimno (Starc 2006: 277).

Do pričakovanega odličnega rezultata pri športu in *potešitve* občinstva lahko pridemo v večji meri le z dresuro,⁷⁹ ki jo je Mauss povezal s telesnimi tehnikami, saj je

⁷⁹ Seveda za športni uspeh obstajajo še drugi motivi, kot so na primer sreča, močna volja, želja po zmagi in podobno. Treba je upoštevati tudi posameznikovo/kolektivno odločitev, kaj za njega/ njo oziroma njih športni uspeh sploh je (tu imam v mislih sodelovanje, ki sem ga prej omenila). Potešitev zadovoljstva posameznika/moštva je seveda odvisna od družbe oziroma od kulture, v kateri se nahaja/jo. Za slovenski narod se pogosto piše (ironično – večinoma so pisci Slovenci), da smo majhen narod, ki se hitro zadovolji s

menil, da so *tehnike potemtakem človeške norme človeške dresure* (Maus 1996: 213). Dresura (pa naj se še tako sliši *prisilna hiba* živali in ne ljudi; morda ravno zato izraz človeška dresura za hip spomni na negativno konotacijo) kot neko stalno ponavljajoče se izpopolnjevanje določene telesne aktivnosti oziroma dejavnosti je torej le neke vrste gonilo pri doseganju dobrih športnih rezultatov posameznikov ali kolektiva.

Uspeh, ki ga doseže posameznik (individualno) ali skupina (kolektivno), ima lahko precej burne posledice ne le v športnem, temveč tudi v političnem in nacionalnem smislu (v mislih imam različna svetovna prvenstva, olimpijske igre in podobne športne prireditve). Kot pravi Hobsbawm, so takšni iznajdeni športni dogodki pripomogli posameznikom, da so se zavedli svojega članstva v nacionalni državi (v Plesec 2002: 31). Vsekakor je šport pomemben element nacionalne identitete, saj Plesec v knjigi *Nogomet in družba* povzame po Hobsbawmu, da je nacionalna identifikacija po letu 1918 našla nova sredstva izražanja, je poleg množičnih medijev tudi šport (v Plesec 2002: 31).

Po mnenju angleško-nizozemskega pisca je morda še najboljši primer takšne vrste športnega nacionalizma finale svetovnega hokejskega prvenstva leta 1969, ko je tedanja Češkoslovaška premagala Sovjetsko zvezo, potem ko so v Prago pripeljali sovjetski tanki. Češki igralci so s hokejskimi palicami merili v Ruse kakor s puškami in njihova zmaga je doma povzročila protisovjetske izgrede (Buruma 2010: 5).

Na tej točki naj omenim (sploh za Južnoafričane nepozaben) dogodek, ki ga podrobneje opisuje literarna uspešnica Johna Carlina z naslovom *Invictus* oziroma *Nepremagljiv*.⁸⁰ Zmaga južnoafriškega moštva Springbok na ragbijskem svetovnem prvenstvu na domačih tleh je leta 1995 *pripeljala do spektakularnega vzvalovanja narodne sprave med vsemi rasami v Južni Afriki*, so tisti teden poročali znanstveniki in družbeni analitiki (Carlin 2009: 257). Mandelina želja, da bi uporabili šport (izbral je ragbi, šport elite, belcev (Stepišnik 2010) za vzpostavitev nacije in spodbujanje vseh zamisli, ki naj bi

povprečnimi rezultati in smo lahko (pre)srečni, ko nam uspe kakšen večji športni dosežek, kot je bila na primer lanskoletna uvrstitev na svetovno nogometno prvenstvo v Južni Afriki.

⁸⁰ Naslov monografije in nato po njej posnetega filma (glavni vlogi igrata Morgan Freeman in Matt Damon) nosi ime po pesmi viktorijanskega pesnika Henleya. Menda je prav ta pesem vsa leta v zaporu in po njem navdihovala Nelsona Mandelo (ovitek monografije *Nepremagljiv*, 2009).

pripeljale do miru in stabilnosti v državi (208-209), se je tako uresničila.⁸¹ Marsikdo bi rekel, da je bila to tekma kot tekma, če bi gledal le s športne perspektive. A zmago nad Novozelandci in neverjetni uspeh domačega (v večini afrikanskega) moštva s kapetanom Francoisom Pineaarjem na čelu je evforično pozdravila tudi temnopolta večina, čeprav je ragbi veljal in še vedno velja za šport belcev. Tekma je še do danes pustila močan pečat v zgodovini postapartheidne države. Vprašanje pa je, kakšne reakcije bi bile lahko v nasprotnem primeru, saj razmere po prvih demokratičnih volitvah, ko je kot prvi temnopolti predsednik zmagal Nelson Mandela, še zdaleč niso bile idealne.

Mehanizmi množičnih reakcij nam namreč dobro razkrijejo, kakšna je družbena struktura, v kateri ljudje živijo. Iz te perspektive je potrebno paradigme kolektivnega vedenja razumeti kot simptome frustracij, izvirajočih iz kulturnih konfliktov, nemoči družbenih organizacij in drugih nepravilnosti (Freud v Plesec 2002: 43). In kateri šport je v Južni Afriki pomagal ohranjati narodno zavest v najtežjih trenutkih v njeni zgodovini, dajal moč zatiranim, vlival upanje na boljšo prihodnost mlajšim in lajšal razočaranje zaprtim upornikom zoper apartheid?⁸² To je šport, ki je, poleg ragbija in kriketa (ki veljata za šport belcev), v Južni Afriki najpopularnejši prav med temnopolto večino. Odgovor se skriva že v glavnem naslovu naloge: to je nogomet.

4.1.1 Najpopularnejša in najbolj globalna igra na svetu

V Firencah, Padovi in še nekaterih italijanskih mestih, v Franciji, zlasti pa v Angliji, je bila že v srednjem in zgodnjem novem veku zelo priljubljena igra z žogo, v Italiji imenovana *calcio*, v Franciji *soul* ali *shoul*, na Angleškem pa *football*. Igra torej, iz katere se je razvil današnji športni nogomet (Stepišnik 1968: 16). Pravijo, da so se zaradi njega začenjale vojne, sklepala premirja, razdirali zakoni (Plesec 2002: 16). Navduševala je meščanstvo (tudi menihi niso bili izjema) in podeželsko prebivalstvo. V Angliji in

⁸¹ V zgodovini je veliko primerov, ko so posamezne države (njihovi diktatorji) uporabljali šport kot sredstvo za uresničevanje svojih idej in ciljev (Plesec 2002: 74).

⁸² Zaporniki na otoku Robben so skupaj z Mandelo po štirih letih prepričevanja upravnika zapora dosegli, da jim je ta dovolil nogometno žogo in 30-minutno nogometno igro vsako soboto. Dovolj, da so klesali uporniški duh in bojevniški karakter (Stepišnik 2010).

Franciji so jo menda vladarji celo prepovedali, ker so igralci na ulicah povzročali nered in zanemarjali obvezne vojaške vaje, a brez uspeha. Najdlje se je igra obdržala v Angliji (Stepišnik 1968: 16). Igro, podobno današnjemu nogometu, naj bi v provinci Shan Xi igrali že v neolitski dobi (Plesec 2002: 22), a ko so angleški študentje (že pred letom 1846) prvi zapisali pravila in ustanovili prve klube,⁸³ je postal nogomet nekakšen univerzalen jezik, element svetovne "kulture", ki ga malodane razume vsak, ki je premagal različnost religij, nacij in generacij.⁸⁴

Vzrok te vsesplošne globalne popularnosti je zanesljivo v preprostosti nogometa. Igrati ga je namreč mogoče na igrišču ali ulici (Plesec 2002: 16), igrajo ga mlajši in starejši,⁸⁵ moški in ženske ter ljudje različnih verskih in etničnih pripadnosti. Tudi barva kože danes ne predstavlja nobene prepreke.⁸⁶

Zanimivo, da nogomet ne ponuja samo vrste sprostitve ter možnosti rekreacije in druženja. Izkaže se kot pravo področje za kolektivno afirmacijo ali uveljavitev. Gre torej za občutek pripadnosti. Vse tekme med mestnimi četrtmi, mesti, regijami, državami, narodi

⁸³ Prvi nogometni klub naj bi bil ustanovljen enajst let po iznajdbi nogometa, in sicer v Sheffieldu (Šport v mestu 2010).

⁸⁴ Po nekaterih virih naj bi prišel nogomet v Slovenijo z Dunaja, v času avstro-ogrske monarhije, kamor smo po državni ureditvi takrat Slovenci spadali, spet po drugih virih pa iz Prage, s katero naj bi imeli dobre kulturne zveze. V poročilih srednjih šol na Slovenskem navajajo, da so po letu 1900 dijaki radi igrali 'mejni in nemški nogomet'. Leta 1906 so z igro pričeli dijaki 1. Državne gimnazije v Ljubljani, kjer so sredi travnatega igrišča sošolci iz nemškega oddelka brcali z nogami debelo žogo. Igra se je med ostalimi dijaki hitro razširila in leta 1907 so dijaki 1. Državljske gimnazije ustanovili svoj klub (Pavlin v Plesec 2002: 21-22). Leta 1910 so dijaki vseh srednjih šol v Ljubljani ustanovili dijaški nogometni klub Hermes, skoraj istočasno pa sta bila ustanovljena tudi kluba v Trstu in Gorici (Plesec 2002: 22).

⁸⁵ Ekipa RTV Slovenija je šla med svetovnim nogometnim prvenstvom v eno izmed predmestij Johannesburga, kjer je spoznala ekipo starejših žensk (od 62 do 77 let), ki se redno ukvarja z nogometom. Njihova koordinatorka Josephine je povedala, daje v skupini kar 86 takšnih '*superbabie*' – kot jih je poimenoval Matej Rijavec (2010). Mimogrede, podoben članek je bil pri BBC-ju objavljen pol leta pred slovenskim.

⁸⁶ Najuspešnejši sodobni nogometni klubi so mešani kakor Benettonove reklame: s trenerji in igralci z vsega sveta, komentira Ian Buruma. V nekaterih državah je nogomet edina stvar, ki družijo povsem različne ljudi, na primer šiite in sunite v Iraku ali muslimane in kristjane v Sudanu (Buruma 2010: 5).

so kot pravi bojni rituali, kjer ne manjka pozivov k mobilizaciji (gre za nekakšno vojno brez streljanja; Plesec 2002: 30). Gospod Joe, ki je igral v prvem južnoafriškem rasno mešanem nogometnem klubu, je za oddajo Čez planke dejal, da so nekateri temnopolti in *mešani* začeli igrati tekme proti belcem, brez vednosti oblasti. Ta je namreč vse do konca apartheida z zakonom prepovedovala, da bi se nogomet uradno mešal. Svetlopolti so igrali zase, temnopolti in mešani pa zase (Mavec 2010). A brez tekem ni bilo mogoče dokazati, kako dobri so bili, meni Joe. Zato so začeli igrati proti belcem in s tem začeli podirati tabuje. Šport je na neki način spreminjal podobo (družbe). Nogomet počasi ni bil več šport, kjer bi bilo pomembno, kdo in kakšen si, temveč le to, kako igraš (Mavec 2010).

Kot vemo, je nogomet zelo močan katalizator družbenih identitet. Nogometne reprezentance, klubi in tekme so po navadi osnovni motivacijski dejavnik in prostor za izražanje različnih pripadnosti, pa naj gre za lokalne, verske, etnične, stanovske ali kake druge. Prav neverjetno, čeprav včasih tudi zastrašujoče je, kako obsežen pomen ima lahko predstava nogometne ekipe in kako širok simbolni pomen, ki zasenči sam izid športnega tekmovanja, jo spremlja (Coelho v Plesec 2002: 29) To mnenje se sicer razlikuje od prejšnjega – da je pri določeni tekmi rezultat zelo pomemben. Hkrati pa ga spet potrjujem s trditvijo, da imajo veliki športni dogodki, kot so na primer olimpijske igre ali svetovno nogometno prvenstvo, na eni strani velik simbolni pomen,⁸⁷ ker so povezani z idejo skupnosti in prijateljstva vseh narodov, a je po drugi strani pomembno, katera država bo zmagala, saj se s tem krepi nacionalna identiteta in ponos (Peceli v Plesec 2002: 29).

Zanimiv je še en vidik športa oziroma v tem primeru nogometa. V času svetovnega nogometnega prvenstva v Južni Afriki je prišlo do močne povezovalne moči nogometa med temnopoltnimi Afričani. Gre za primer ganske reprezentance, ki ji je edini od ostalih afriških reprezentanc (tudi od domače južnoafriške *bafane bafane* oziroma fantje fantje) uspelo priti v četrtfinale svetovnega nogometnega prvenstva. Iz vse Afrike so začela prihajati sporočila podpore. Zvezni igralec Ayew je po njihovem uspehu dejal, da sedaj

⁸⁷ V tem času, ko se v Južni Afriki govori o ekonomskem oziroma socialnem apartheidu, je svetovni nogometni dogodek nekakšna svetla točka, vsaj kar zadeva simbolno povezovanje med prebivalci. Ti naj bi se vsaj v času prvenstva čutili povezane med seboj, tako kot so se počutili na ragbijskem svetovnem prvenstvu leta 1995.

niso več samo Gana in da na njih računa vsa Afrika. Ganci so v ta namen na svojem avtobusu spremenili napisa, ki se je glasil *Afriško upanje*. Milovan Rajevac, selektor Gane, pa je dodal, da čutijo, da je z njimi vsa celina (P. Z. 2010b: 18).

5 PODOBA JUŽNE AFRIKE OB SVETOVNEM PRVENSTVU

5.1 Lahko svetovno prvenstvo reši ekonomski apartheid?

Nesporno je, da je nogomet ena izmed redkih univerzalnih govoric človeštva, svetovno prvenstvo pa vsako četrto leto eden največjih folklornih festivalov na našem planetu. Največji navdušenci so pripravljeni priseči, da je nogomet pomembna duhovna hrana milijard ljudi. Tistih, ki so dan na dan lačni, in tudi onih, ki so načeloma vsega siti (Bergant 2010: 2).

V času apartheida je bil nogomet za temnopolto prebivalstvo najmočnejša oblika čustvenega sproščanja in pravzaprav tudi edina prava zabava. Soweto, velikanski geto na obrobju Johannesburga, je bil svoj čas prizorišče največjih nogometnih zgodb, nastanek dveh znamenitih temnopoltih moštev, Kaiser Chiefs in Orlando Pirates. Ti sta postali sinonim samozvesti, ponižanih in razaljenih. Z nogometom so iz Južne Afrike v svet prihajala glasna politična sporočila (Videmšek 2010: 25).

Omenila sem že današnjo podobo Južne Afrike kot države, ki je dobila etiketo novega apartheida, ekonomskega. V času svetovnega prvenstva, ki, mimogrede, ni obsegal le nogometnega meseca od 11. junija do 11. julija 2010, smo v medijih lahko brali, kako je južnoafriška oblast v svetovnem prvenstvu videla rešitev za skoraj vse socialne in gospodarske težave, ki jih ima država. V reviji Harvard Political Review sta ameriška raziskovalca Taylor Hegren in Kathy Lee opozorila, da naj bi se južnoafriška vlada leto pred svetovnim prvenstvom več ukvarjala s tem športnim dogodkom kot pa z vodenjem države. A kaj, ko je oblast odkrito računala, da bo nogometno prvenstvo lahko brez problema odpravilo težavo gospodarske recesije. Tudi pri nas sem zapazila komentarje, da *bodo spremembe, ki naj bi jih Južna Afrika doživela zaradi tekmovanja, bolj simbolične kot resnične* (Valenčič 2004). To prvenstvo so nekoč kritizirali prav ljudje, ki so danes v Južni Afriki na oblasti in si zdaj želijo prilastiti zasluge za uspešno izvedbo zahtevnega organizacijskega spektakla. Ljudje, ki so državo v zadnjem obdobju zapeljali v revščino in povečanje socialnih razlik, zdaj dobesedno prosijo šport, naj obnovi poškodovano družbo in razbito nacijo, so nekateri opisali poskus države, da bi si prilastila zasluge za uspešno svetovno prvenstvo v nogometu ter na ta način navzven prikrila bedo širše ljudske množice, ki životari iz dneva v dan in niti ne ve, da v tem času gostujejo najboljše nogometaše na svetu (Suhadolnik 2010: 15).

Omenila sem že politično noto športnih dogodkov. Pri teh gre predvsem za promocijo lastne države. Plesec v svojem delu meni, da gre prvi vrsti za politično promocijo, takoj za tem so nastajale še nove: gospodarska, turistična, športna in kulturna, vendar je politična zaenkrat še vedno najpomembnejša (Plesec 2002: 73). Zato ni nič nenavadnega, če je južnoafriška vlada stavila kocko na ta megaspektakel.

5.2 Svetovno prvenstvo je 'biznis'

Svetovno prvenstvo je res bisnis, mi je v pogovoru zaupal športni novinar Tomaž Hudomalj. Fifa⁸⁸ (Mednarodna federacija nogometnih zvez) je sicer nekaj govorila, da bo dala denar tudi v izobraževalne namene, za šolarje, nogometne šole, igrišča, nogomet, vendar je večina denarja ostala njim. Torej gre tu za politično promocijo Fife in ne toliko države gostiteljice. Tej ostane zgolj turistična, kulturna in športna promocija ter dokaz svetu, da je zmožna prirediti tako velik dogodek, kot je svetovno prvenstvo.⁸⁹ To dejstvo mi je potrdila večina mojih sogovornikov, hkrati pa smo lahko v medijih brali, da je nogometno svetovno prvenstvo milijardni posel, vendar ne za revne Južnoafričane (M. J. 2010: 23). Za slednje so se južnoafriški intelektualci v času prvenstva spraševali, kako bi lahko ta dogodek čim bolj izkoristili v smislu, da bi imeli od tega državljani kar največjo korist tudi v prihodnje in bi bili učinki mundiala dolgoročni (Suhadolnik 2010: 15).

⁸⁸ Svetovna nogometna zveza FIFA, ki skrbi za razvoj, sloves in promocijo nogometa po svetu, združuje šest kontinentalnih zaveznic: AFC (Azija), CAF (Afrika), CONCACAF (Severna in Srednja Amerika ter Karibi), CONMEBOL (Južna Amerika), OFC (Avstralija in Oceanija) in UEFA (Evropa). Posamezne kontinentalne zveze združujejo nacionalne nogometne zveze, vanje pa so vključeni klubi (Plesec 2002: 24).

⁸⁹ Za organizacijo so se poleg Južne Afrike potegovali še Egipt, Maroko ter Tunizija in Libija. Južni Afriki je bilo v prid poročilo o kakovosti kandidature, saj je med tremi preostalimi kandidati edina dobila oceno "odlično", Maroko in Egipt sta bila ocenjena z "zelo dobro", predvsem zaradi pomanjkanja primerne infrastrukture (Zgonik 2010b: 12).

6 JUŽNA AFRIKA S SLOVENSKE PERSPEKTIVE

6.1 I FEEL SOUTH AFRICA?

V trenutku, ko je sodnikov žvižg označil konec nogometne tekme med Slovenijo in Rusijo, je postala Južna Afrika najbolj vroča destinacija tudi za slovenske nogometne navijače.⁹⁰ Slovenija se je namreč v sredo 18. 11. 2009 z zmago uvrstila na svetovno nogometno prvenstvo⁹¹ in postala *del zgodovine, o kateri se bo govorilo še desetletja* (T. H. 2009). Po tekmi, ki si jo je po televiziji ogledalo 534.600 Slovencev, je *Ljubljana dobesedno obstala*. Stali so avtobusi, navijači so zaprli ceste in rajalo se je dolgo v noč (Ma. B./Ka.K. 2009). Še bolj nazorno je nogometno evforijo na ulicah opisal *Žurnal*. Po vsej Sloveniji, med in po zgodovinski tekmi med Slovenijo in Rusijo, je veljalo pravo obsedno stanje, na cestah pa je bilo le malo prometa. Trume ljudi so zasedle mestne gostilne, ki so predvajale tekmo, po končanem sodniškem žvižgu pa so se vsi zgrnili na ulice. Mobilna omrežja so bila po tekmi izjemno obremenjena, njihovo delovanje pa

⁹⁰ Južna Afrika se je v slovenskih medijih pojavila že pred uvrstitvijo na nogometno svetovno prvenstvo. V Sun Cityu v Južni Afriki so namreč decembra 2009 izbrali najlepšo Zemljanko, za naslov Miss sveta se je potegovala tudi Slovenka Tina Petelin; bolj odmevna pa je bila zmaga slovenskega boksarja Dejana Zavca, ki je v Johannesburgu (tudi decembra 2009) premagal Južnoafričana Isaaca Hlatshwayo in tako osvojil naslov boksarskega svetovnega prvaka.

⁹¹ Slovenska nogometna reprezentanca se je prvič uvrstila na svetovno nogometno prvenstvo leta 2002. Javnost z mediji na čelu je še dolgo pogrevala takratni konflikt med igralcem Zlatkom Zahovičem in nekdanjim selektorjem Srečkom Katancem.

moteno, kot so po navadi ob prehodu v novo leto. Več tisoč ljudi, ki je čakalo nogometaše na ploščadi stadiona, je evforično pelo in vzklikalo. Nekateri so jokali in se objemali, prižigali bakle ter dvigovali slovenske zastave.

Ko je zmaga nad Rusijo *našo deželico spet postavila na svetovni nogometni zemljevid in slovenskim nogometašem zagotovila vozovnice za Južnoafriško republiko* (T. H. 2009), je naenkrat najbolj razširjena in popularna oblika sodobne kulture na svetu, torej globalni nogometni fenomen, tudi v Sloveniji postal aktualni (celo popularni) družbeni fenomen (Bergant v Plesec 2002: 14). Hitro se je pozabilo na prepričanje o slabem odnosu države in javnosti do nogometa. Slednja je namreč oblikovala tezo o nogometu kot domeni Balkancev⁹² (Plesec 2002: 68). V prispevku *Južna Afrika, moja dežela!* je Bergant podoživljal uspeh naše reprezentance z besedami, da je uvrstitev za Slovenijo nekakšen božji dar in da začasno članstvo v elitnem nogometnem razredu zvišuje našo vrednost in prepoznavnost v globalni skupnosti ter je odlično izhodišče, da se še bolj kot do zdaj odpremo svetu (Bergant 2009: 12).

V dneh po dogodku se je iz vseh kotičkov javnega življenja bralo in slišalo »Južna Afrika, prihajamo!« Slovensko nogometno reprezentanco so zato poimenovali diamantna generacija (povezava tudi z južnoafriškimi diamanti), selektorja reprezentance Matjaža Keka pa so preimenovali kar v *poglavarja* (Plestenjak 2009). V valu navdušenja so znamko Slovenije oziroma napise na majicah I FEEL SLOVENIA (Čutim Slovenijo) zamenjali s sloganom I FEEL SOUTH AFRICA (Čutim Južno Afriko) in pričela se je nogometna mrzlica. Kot opažam, nogomet še zdaleč ni le šport, je veliko več. Nogometna tekma je prava zmes spektakla, ritualov in šova, niha med tragičnim in komičnim, med praznikom in vojno, med mondenostjo in militantnostjo. Pomembno je, da se kot regulator

⁹² V primerjavi s smučanjem je nogomet pri nas igral precej drugačno vlogo. Kljub temu da se je na Slovenskem pojavil v približno istem času kot smučanje, ni nikoli posebej imel kakršnekoli tradicije. Že od vsega začetka je bil vpeljan kot uvožena, tuja kulturna praksa, zaradi česar se ni mogel uveljaviti kot pomemben dejavnik v slovenskem nacionalnem zamišljanju. Skoraj ves čas je igral zgolj vlogo neslovenske kulturne prakse, ki so se je najprej z vsemi štirimi otepali že Sokoli, ki so nogomet pojmovali kot nezdravo, nemoralno, naduto in nekoristno igro. Nato so se tovrstnim moralnim predsodkom v dvajsetih in tridesetih letih pridružili še očitki o profesionalizmu in korupciji, za povrh vsega pa slovenski klubi nikoli niso mogli konkurirati klubom iz drugih delov Jugoslavije. Tako se je vzpostavil mit, da Slovenci ne znajo igrati nogometa, nogomet pa je ostal označevalec balkanskosti (Starc 2006: 279).

teh množičnih izlivov čustev vselej pojavljajo mediji, katerih vloga je praktično neizmerljiva. Pravzaprav se mediji igrajo z normami in tabuji družbe. Nadzorujejo in opravljajo odsev osnovnih vrednot in nasprotij, ki vladajo v današnjem svetu (Plesec 2002: 43).

K podobi Južne Afrike, ki so jo ves čas nogometnega prvenstva oblikovali slovenski mediji, se bom še vrnila, a preden obrnem to (medijsko) *zrcalo naše družbe*, naj omenim zanimiv primer medijske pozornosti športnemu incidentu v Angoli,⁹³ ki je spomladi 2010 dvignil veliko prahu in strahu med tistimi, ki so se odločili za izlet na južnoafriški nogometni spektakel. Robert Kraner se je v članku *Se jih moramo bati?* precej približal stanju slovenskega medijskega osveščanja. Njegova opazka, da bi dnevnik ob drugih dnevih takšen 'pripetljaj' zagotovo izpustil s svojega programa, saj je bil to '*le še eden od mnogih neprijetnih napadov, ki smo jih že tako ali tako 'navajeni'*', je bila na mestu (Kraner 2010).

Vendar pa je vest o napadu v Angoli na naš spored prišla še z večjim pompom, saj je takšna novica kot alarm za slovenske nogometaše, vso delegacijo in slovenske navijače, češ "pazite se, da še vas kaj takšnega ne doleti". Ne pojdite brezskrbno v to '*črno, najnevarnejšo afriško deželo*'. Da, res ni nobena skrivnost, da na afriškem kontinentu divjajo (v našem pogledu) absurdne vojne, bitke med etničnimi skupinami, separatistične ideje, a ker je Afrika menda tako zelo daleč od nas, te novice ne pridejo v ospredje (Kraner 2010)

Novice iz Afrike prihajajo v slovenski prostor le še ob posredovanju informacij večjih tujih medijskih hiš, kot je na primer angleški BBC.⁹⁴ Sploh pa skozi naše rešeto za

⁹³ Neka separatistična skupina iz Angole naj bi takoj po prečkanju meje s terorističnim napadom nekaj ur ustrahovala avtobus nogometne reprezentance Toga in ob nekaj strelah ubila tri osebe na avtobusu. Nogometaši, ki so kasneje nekaj dni ostali v Angoli, so na koncu vseeno sklenili, da bodo kljub vsemu nastopili na nogometnem turnirju, a jih je rešil klic iz domovine. Predsednik države je zaukazal povratek domov, ker nihče ne bo odgovarjal še za kakšno žrtev.

⁹⁴ V nadaljevanju bom pisala o člankih, ki so poudarjali negativno podobo Južne Afrike; največ se je pisalo o kriminalu. Pri vsem navajanju nevarnosti, ki naj bi v času nogometnega prvenstva prežale na navijače, sem vendarle naletela na pozitivno izjavo avtorja B. T., ki je zapisal, da *še nobeno svetovno nogometno prvenstvo ni minilo brez incidentov, in pričakovati to od Južnoafriške republike ne bi bilo pošteno*. Ko sem pomislila,

novice pridejo v javnost v večini le zgodbe o konfliktih, revščini in bolezni.⁹⁵ Kolikokrat slišimo o Afriki in njenih prebivalcih kaj pozitivnega (romantično opisovanje lepote narave, safarijev in prijaznost ljudi (zopet posploševanje) sodi v drugo kategorijo)? Potemtakem se ne gre čuditi, zakaj ima veliko ljudi, ki se odločijo za potovanje v kakšno afriško državo, pomiseke, celo strah.

O tem, če je takšno prepričanje med ljudmi res razširjeno, sem povprašala tudi na terenu. Sogovornica Simona Boskovič, fotomodel in miss Primorske 2008, je imela pred odhodom v Južno Afriko (pozimi 2010) prav takšno izkušnjo. Pred odločitvijo o destinaciji ji je namreč večina sorodnikov in znancev odhod odsvetovalo, češ da *je Južna Afrika na koncu sveta in da je zelo nevarno, da vsaki dve minuti posilijo nekoga, vsake štiri minute ubijejo nekoga*. Danes Simona odločitve, da se raje prepriča na svoje oči, nikakor ne obžaluje; celo nasprotno, zaradi navdušenja nad kulturno in naravno pestrostjo ter vzdušja ob svetovnem nogometnem prvenstvu je svoj čas bivanja v Cape Townu podaljšala še za dva meseca.

Takšno in podobno mnenje, kot ga imajo Simonini prijatelji, po vsej verjetnosti izhaja iz tega, da imamo po naravi strah pred stvarmi, ki so nam tuje,⁹⁶ neznane, drugačne ali če iz medijev dobimo o njih neko izkrivljeno (v večini negativno) podobo, ki ji slepo

da je med slovenskimi novinarji le nekdo, ki realno gleda na južnoafriško situacijo, pa na koncu članka opazim, da je pravzaprav povzet po NY Timesu, BBC-ju in The Edinburgh Journalu. Ne razbere se, ali je torej zadnja izjava avtorjeva ali je tudi ta povzeta po tujih medijih (B. T. 2010b).

⁹⁵ »Prvenstvo je v Južnoafriško republiko, ki jo razjedajo revščina, aids in kriminal, prineslo radost.« (Dnevnik, 11.6.2010, Zemeljska obla v ritmih nogometne žoge, Andraž Rožman, Matej Grošel, Jože Okorn, Antiša Korljan). Tudi uporaba naziva Južnoafriška republika je nepravilna; uradno se imenuje Republika Južna Afrika ali samo Južna Afrika.

⁹⁶ Tujci, torej tisti, ki so bili oziroma so 'drugačni' od nas, in med te so v preteklosti še posebej šteli nevernike (*zamorce*, *psoglavce*, Turke), so bili v slovenskem ljudskem izročilu skoraj vedno prikazani kot negativne osebe – lažnivci, brezsrčneži, naduteži, zaslužnjevanci in preganjalci kristjanov. Zaradi bridkih zgodovinskih izkušenj, delno pa tudi zaradi nerazgledanosti in zaprtosti v svoje krajevno in socialno okolje se je ustvarilo nezaupanje in celo strah pred vsem tujim. Tuje naj bi po verovanju naših prednikov prinašalo nesrečo (Šmitek 1986: 11). Fantastične predstave o bitjih, živečih zunaj meja Zahodne in Srednje Evrope, so begale domišljijo, vse dokler geografska odkritja niso razširila obzorja (Šmitek 1986: 293). S fantazijo in strahom pomešane ljudske predstave o neevropskih deželah in prebivalcih se niso bistveno ločile od predstav pismenih in izobraženih posameznikov (293).

verjamemo, dokler sami ne izkusimo na lastni koži. Le z izkušnjami se lahko te podobe dokončno sprejmejo ali pa popolnoma ovržejo pa čeprav temeljijo na sferi subjektivnega in jih ne moremo posplošiti na izkušnje vseh ljudi.

Nogometna navijača Sebastijan Gombač in Mario Bahorič, ki sta šla v Južno Afriko (s slovensko turistično agencijo TAO) podpirat slovensko nogometno reprezentanco, nista imela nobenih slabih izkušenj. V pogovoru sta mi povedala, da sta slišala za kakšen primer, ko so kakšnemu navijaču ukradli denarnico ali torbo, vendar kaj hujšega ni bilo. Morda je k temu pripomogla tudi predčasna priprava – opozorila s strani agencije, mediji in nekateri domačini na samem mestu dogajanja.

Precej študijskih nalog, člankov in prispevkov obstaja na temo, kakšne predstave imamo Slovenci o Afriki. Veliko se piše o izkrivljenih predstavah, ki nam jih površno ponujajo šolski učbeniki in mediji. Ti vedno znova in znova pišejo le o nalezljivih epidemijah in drugih boleznih, revščini, lakoti, družbenih konfliktih, vojnah, o naravnih katastrofah in ostalih negativnih dejavnikih, ki pestijo afriško celino. Seveda, če se nekaj dogaja v eni državi, se najraje posploši kar na celotno Afriko.⁹⁷ Po drugi strani pa nam številni potopisci in predvsem turistične agencije predstavljajo afriške države kot eksotično celino s prečudovitimi naravnimi bogastvi, živalskim svetom in vedno prijaznimi domačini. Včasih to storijo kar v eni potezi. Za primer naj navedem članek (Sajovič 2010) z naslovom *JAR: Nogometni spektakel v najbolj nevarni državi, Porazne statistike za "svetovno prestolnico posilstev"*. Članek se prične takole:

»Številka 1 po številu umorov. 'Svetovna prestolnica posilstev.' Števila oboroženih ropov sploh nihče več ne beleži. To je temna plat Južnoafriške republike, za katero bodo nogometni navdušenci junija upali, da je ne doživijo.

Čudovita narava, veličastni nacionalni parki, sanjske plaže, ena najboljših deskarskih destinacij sveta, bogat rastlinski in živalski svet, vrhunsko vino, ki ga pridelujejo v idiličnih

⁹⁷ Ena izmed posplošitev v času svetovnega prvenstva je bila, da je Afrika sposobna gostiteljica svetovnega prvenstva. Športni komentator Tomaž Hudomaj mi je v pogovoru dejal, da je Južna Afrika tista, ki je sposobna za ta dogodek, ostale države pa so vprašljive in da tu ne smemo posploševati.

vinogradih, očarljiv arhitekturni in kulturni biser Cape Town ...» (Sajovič 2010) in tako dalje.

Lep primer, kako avtorica v eni sapi, če se lahko tako izrazim, navaja povsem nasprotni si lastnosti Južne Afrike. Prvi del predstavi negativno podobo države, takoj za tem pa prikazuje njeno romantizirano nasprotje. Če javnost bere takšne članke, potem je razumljivo, zakaj se v njihovo zavest zakoreninijo podobe, ki jih, brez pomislekov, lahko imenujem stereotipi. Da so stereotipi prisotni že pri mlajši generaciji, sem za primer vzela eno od ljubljanskih osnovnih šol.

Ko sem pred svetovnim nogometnim prvenstvom med osnovnošolci OŠ Nove Jarše vprašala,⁹⁸ kaj vedo povedati o Južni Afriki, sem naletela na naslednje odgovore: da je v Afriki; je država v Južni Afriki?; država na skrajnem jugu Afrike; južni del; leži na jugu; spodnji del Afrike, je velika država, zelo razvita, bogata država; to, da so bogati, žejni; pomanjkanje vode, revnost, kriminal; da je veliko kriminala, ima pa dobre pogoje za nogomet; nogomet, je gostiteljica SP; svetovno prvenstvo, dobri igralci, prijazni, veseli, črni; črnci; rjava polt; tam živijo temnopolti ljudje, tam živi Nelson Mandela, raznolika, lepa, velika, veliko prebivalcev, male hiše, zastava (več barv), vroče, puščava, sonce, pri nas je december, pri njih je poletje, gizele, polno turistov, veliko stadionov; 10 stadionov, 32 ekip, žoga jabulani, maskota Zakumi, nogometni album, nič ne vem; ne vem nič več; (brez odgovora). Učitelji so dodali še bivši apartheid; apartheid, rasizem, zlata mrzlica, da so okuženi s HIV-om in da so predstavljene v večini revne četrti; prikazovanje velikih razlik med ljudmi, nasilja v revnih predelih, Pretoria, Johannesburg, diamanti, tam je sedaj zima.⁹⁹

Učitelji tudi menijo, da k takšnim stereotipom prispeva neobveščenost, nezainteresiranost, pomanjkanje lastnega mnenja. In kako bi odpravili takšne predsodke?

⁹⁸ Ankete so izvedli učenci, stari med 10 in 14 let, ter trije učitelji. Zbrala sem 70 anket.

⁹⁹ Podobno anketo sem izvedla tudi med obiskovalci glasbeno-navijaškega dogodka *Navijajmo za Slovenijo* na Gospodarskem razstavišču v Ljubljani. Ti so med prejšnje asociacije in stereotipe dodali še svoje: zlato, črna država, angleška kolonija, suženjstvo, eksotične živali; safari; žirafe; sloni; levi, AIDS, dobri boksarji, rugby, Kaizer Chiefs, glavno mesto Cape Town, *3 world country* (= država tretjega sveta), imajo mrzlo morje, in nekateri: skoraj nič ne vem.

37-letni učitelj meni, da jih je težko odpraviti, razen če bi deželo obiskali sami in se prepričali na lastne oči o nasprotnem. Menenja so tudi, da je potrebno brati raznoliko literaturo, brskati po spletu in gledati dokumentarne oddaje. Učenci pa so si vse skupaj razložili po svoje. Učenki (10 in 11 let) sta dejali, da *če vidijo enega od njih, če krade ali karkoli drugega, so po njihovem potem vsi taki*. Spet druga (10 let) meni, *»da si ljudje le izmišljajo take zgodbe in jih potem le posplošujejo. Menim, da ne bi mogli odpraviti predsodkov. Ali pa bi mogoče malo več brali in gledali dokumentarne oddaje.«* 10-letni učenec ima za odpravo stereotipov med ljudmi še boljšo idejo: *»Povedal bi jim in naredil oglas.«*

Učence sem vprašala tudi, če bi si želeli, da bi bilo v času svetovnega prvenstva več oddaj, dogodkov, novic, prispevkov, ki so povezani s tem dogodkom. Večinoma so odgovarjali, da je tovrstnih dogodkov in pokritosti z novicami dovolj. Med tistimi, ki so odgovorili pritrdilno, je zanimiv odgovor 11-letne učenke, ki je odgovorila z *Da, zato ker bi mogoče več ljudi prepričalo, naj odidejo v Južno Afriko*. Zanima me, če bi se za pot brez pomisleka odločili vsi, ki spremljajo promovirano negativno podobo Južne Afrike, ki vseeno prevlada nad romantičnimi lepotami njene narave. Naj spomnim na članek 'Se jih moramo bati?' in na sklep o incidentu v Angoli. Menda so po neprijetnem dogodku angolski strokovnjaki tolažili ves svet, da incidenta ne moremo povezati z Južno Afriko. Toda kaj, ko je bilo to po mnenju Kranerja le mlatenje prazne slame. *»Za nas je Afrika še vedno Afrika, pa naj bosta deželi tisoč kilometrov narazen.¹⁰⁰ O Južni Afriki itak vemo samo to, da je tam največ kriminala na svetu, da ti žepe oropajo tudi, če imaš v njih roke in da namesto turističnega vodiča ob vstopu dobiš deset zapovedi, kako se izogniti kriminalu.«* (Kraner 2010) Žal se tudi sama strinjam z njim.

Ker pa je Slovenija dobila zgodovinsko priložnost, da je lahko za en mesec sodelovala z najboljšimi nogometnimi zvezdniki na planetu, se je kljub strahovom okoli 1500 Slovencev odločilo, da gredo svoje moštvo podpirat tudi na oddaljeni jug afriške celine. Častni konzul Južne Afrike gospod Janez Pergar mi je zaupal, da je imel konzulat Južne Afrike v Ljubljani vse od trenutka, ko se je Slovenija uvrstila na nogometno

¹⁰⁰ Kar priča o tem, da posplošujemo stvari. Južna Afrika je le ena od 52 držav, ki se med seboj vsekakor razlikujejo, kot se razlikujejo evropske države. Smo že kdaj slišali, da sta na primer Švica in Italija isto? No, Slovenija in Slovaška sta za tuje medije drug problem, a tu gre zgolj za podobnost v imenu.

svetovno prvenstvo, polne roke dela. Prvi so »potegnili« mediji, ki so takoj pričeli ustvarjati pozitivno klimo. Med medijskimi hišami je gospod Pergar še posebej izpostavil RTV Slovenijo, ki je uvedla redne tedenske polurne oddaje »Pozdrav Afriki«. Kmalu je sledila tudi večina drugih tiskanih in internetnih medijev. Kljub vsemu pa sem se večkrat (upravičeno) vprašala, če so te množične informacije zgolj površinske in stereotipne ali so skozi slovensko medijsko sito za najbolj udarne, in zato bolj brane, »vesti iz daljne dežele« do slovenske javnosti prišle tudi kulturno poglobljene informacije. In če se danes naslanjamo na informacije, ki so jih naši mediji od tujih skorajda prepisali po načelu »copy – paste«, se vprašam, ali je bilo z našim opisovanjem življenja v Južni Afriki tako že od nekdaj?

6.1.1 Slovenko – južnoafriški stiki v preteklosti

Slovenci smo bili že pred uvrstitvijo na svetovno prvenstvo v nogometu povezani z Afriko. Vezi segajo precej dlje v zgodovino. Posebej intenzivni so bili stiki v drugi polovici 19. stoletja – z aleksandrinkami v Egiptu, misijonarskimi odpravami Ignacija Knobleharja in kasneje Antona Codellija,¹⁰¹ v drugi polovici 20. stoletja je prihajalo tudi do sodelovanja med podjetji in podobno. Po drugi svetovni vojni je bila Jugoslavija med vodilnimi v gibanju neuvrščenih, tako da je v času Josipa Broza Tita (ki je bil glavni akter tega gibanja) potekala precej dejavna izmenjava afriških študentov, tudi v slovenski prostor. Gibanju neuvrščenih je kratek čas, kot predsednik predsedstva SFRJ, predsedoval tudi Janez Drnovšek, a ne za dolgo (Zgonik 2010a: 10). Po razpadu Jugoslavije je razpadla tudi vez z Afriko in tako se je pričelo poznavanje afriškega kontinenta, kulture, zgodovine in tekočega dogajanja počasi krhati.¹⁰²

¹⁰¹ Njuno delovanje je z monografijama (*Togo album* (2007) in *Sudanska misija* (2009)) in istoimenski razstavi predstavil dr. Marko Frelih, kustos za neevropska območja v Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani.

¹⁰² Poleg razpada Jugoslavije so ob procesih demokratizacije in neodvisnosti Slovenije razpadli tudi nekateri temelji, na katerih se je gradila ne samo medijska podoba Afrike, temveč tudi neposredna prisotnost slovenskih novinarjev na afriškem kontinentu. RTV Slovenija in Delo sta začela umikati svoje dopisnike, ki so bili nekoč stalno nastavljeni v Afriki. Takšna (ne)prisotnost v medijskem prostoru ne govori samo o

Če sem na eni strani grobo opisala slovenski stik z afriškim kontinentom, je seveda prav, da naredim še korak dalje in nekaj besed namenim tudi slovensko – južnoafriškim stikom. Z Južno Afriko smo imeli že v preteklosti bolj ali manj znane stike, ki jih v svoji knjigi *Klic daljnih svetov* omenja Zmago Šmitek. Leta 1898 je z ladjo Reichstag ob vzhodni afriški obali do Južne Afrike potoval Egon Moše. Leto kasneje je v *Domu in svetu* objavil daljši potopis, kjer je med drugim opisal tudi južnoafriško republiko Transvaal, prebivalstvo, evropsko kolonizacijo, bursko-angleške vojne, zgodovino zlatih rudnikov (celo natančen opis pridobivanja zlata s statističnimi podatki) in opis Johannesburga ter Pretorije. Potopis je opremil z zemljevidom Transvaalske republike in več fotografijami (Šmitek 1986: 66).

Spet drugim je bila ta država le vmesna postaja na poti, tako na primer bratoma Karlu in Mihaelu Mačkovšku, ki sta se po postanku v Transvaalu odselila čez ocean v Ameriko (Šmitek 1986: 67). Tudi dr. Aleksander Leonard (rojen 1913), ki je sodil med največje slovenske popotnike tistega časa, je v Afriki bival 15 let,¹⁰³ je potoval v Južno Afriko (68-69).

Omeniti je treba še Ivana Šveгла, ki je od leta 1899 do 1917, kot zaposlen v avstrijski konzularni službi, objavljал gospodarske članke o neevropskih deželah, tudi o Južni Afriki (246). Med slovenskimi misijonarji je bil eden redkih, ki je pred koncem 19. stoletja še deloval med temnopolti Afričani, trapist Jožef Emanuel Drevenšek (rojen leta 1869), ki je misijonaril v Južni Afriki, v Marianhillu v Natalu. Leta 1896 je v *Slovincu* poročal o južnoafriški deželi Transvaal, popravil je nekatera geografska imena, ki so jih naši časopisi napačno uporabljali, med njimi Capetown namesto Capstadt, Johannesburg namesto Ivanov Grad in podobno. Na kratko je opisal zgodovino naselitve Burov v Južni Afriki in angleško kolonialno politiko. Kritiziral je pohlep Angležev in konservativnost Burov (118).

njegovem osiromašenju, temveč o osiromašenju slovenskega kulturnega in političnega prostora nasploh, hkrati pa (upravičeno) vzbudi vtis, da slovenski mediji utrjujejo evropocentričen pogled na svet (Jeffs 2000).

¹⁰³ Naučil se je več afriških jezikov, tudi svahili, in odkril vzroke bolezni, ki je uničevala plantaže nageljnovih žbic na otokih Zanzibar in Pembo, a za to ni dobil nobenega priznanja. (Šmitek 1986: 68-69)

V kratko 'učno uro' o slovensko-južnoafriških stikih bom vključila še priseljevanje Slovencev z Južno Afriko. V 60. in 70. letih se je v to državo preselilo nekaj slovenskih družin, predvsem v okolico Johannesburga, zaradi tamkajšnjih rudnikov. Ustanovili so slovensko društvo, ki je imelo 180 članov. Kasneje so se potomci poročili z domačini in se razkropili v Avstralijo, Novo Zelandijo, nekaj pa se jih je vrnilo nazaj v Slovenijo. Živa Leskovšek Blesius, ki z možem v Južni Afriki živi že deset let, za *Nedeljski Dnevnik* pravi, da naj bi društvo še obstajalo, vendar ni pravega navdušenja in tudi prave pomoči iz domovine ne (Šalamon 2010).

Čas nogometnega *karnevala* 2010 je Slovenijo zopet povezal z afriškim kontinentom, natančneje z Južno Afriko. Oči celega sveta so se za več kot mesec dni uprle na to najjužnejšo državo afriškega kontinenta in Slovenija pri tem ni bila izjema. Kakšno mesto je torej v našem javnem prostoru (predvsem medijskem) zasedla Južna Afrika v času svetovnega prvenstva?

6.1.2 V turistične programe je bil vključen tudi 'človeški safari'

»Brez pretiravanja lahko rečem, da verjetno nobena država na svetu ni bila tako kakovostno, vsestransko, medijsko in drugače pokrita s svetovnim prvenstvom v Južni Afriki, kot je bila Slovenija,« mi je dejal častni konzul Južne Afrike Janez Pergar. Številna slovenska podjetja so svetovno prvenstvo v Južni Afriki izkoristila za svoje marketinške aktivnosti. Podjetja so organizirala nagradne igre, nagrada pa je bila obisk svetovnega prvenstva v Južni Afriki. Na ta način je Južno Afriko obiskalo okoli 300 nagrajencev. Nagradne igre so bile podprte s številnimi oglasi v vseh vrstah tiskanih in elektronskih medijev, z velikimi uličnimi plakati, v izložbah trgovin, na Petrolovih črpalkah, na posameznih izdelkih in tako naprej. Veliko je bilo tudi direktnega marketinga, pošiljanja brošur in letakov na dom...

Beseda Južna Afrika je torej prihajala iz vsake pore slovenskega medijskega prostora. Ker me je zanimalo, v kolikšni meri so se mediji in drugi prenašalci informacij (na primer turistične agencije) obrnili tudi na konzulat Južne Afrike, ki naj bi bil v osnovi še najtesnejši stik z Južno Afriko pri nas, me je Janez Pergar presenetil z izjavo, da je v času pred svetovnim prvenstvom vse njegovo delo od jutra do večera posvečeno Južni Afriki. Imel je številne intervjuje, napisal veliko člankov, sodeloval v pogovorih na TV in

radijskih postajah, na prireditvah Nogometne zveze Slovenije, Coca Cole (v času, ko je v Slovenijo prišel pokal svetovnega prvenstva), ob izdaji knjig in ob premieri filma *Nepremagljiv*.

Torej vse v duhu svetovnega prvenstva v Južni Afriki. A pri tem vidimo, da se vse dogajanje v času pred in med prvenstvom v veliki meri navezuje na *biznis*. Tudi Slovenija je želela iz svetovnega prvenstva (tako kot Južna Afrika) čim več iztržiti. Da bi čim bolje napolnili svoj mošnjiček, so držali pesti tudi na RTV Slovenija, saj je direktor televizije Slovenija Jože Možina napovedal, da je to za njihovo hišo projekt desetletja, pri čemer so računali na dobro prodajo oglasnega prostora (Kopušar 2010: 13). In da o tem ni bilo dvoma, smo se lahko na lastne oči prepričali tudi sami. Opazovanje z udeležbo, bi lahko rekla, ali pa 'prisilna' umestitev v poplavo TV, radijskih, časopisnih oglasov, plakatov, nagradnih iger, da o izdelkih ne izgubljam besed. Naj omenim, da je lahko največji nogometni navdušenec zbral celotno kolekcijo članov slovenske nogometne reprezentance, in to nikjer drugje kot na pločevinkah ljubljanskega piva Union. Nenazadnje so lahko tudi tisti, ki niso pristaši nogometnega 'živ žava', mimogrede naleteli na vdor nogometnega vzdušja v najbolj intimni prostor človekove eksistence: potiskane nogometne žoge so se pojavile celo na toaletnem papirju.

Glavno vprašanje pa je v kvaliteti in ne kvantiteti. Če smo bili torej ves čas pred in med svetovnim nogometnim prvenstvom obdani z informacijami o tem globalnem dogodku, sem se vprašala, v koliki meri so določene informacije kvalitetne. Kakšno je sporočilo večine informacij, ki smo jih dnevno lahko spremljali? In nenazadnje, kakšno podobo si je ob svetovnem nogometnem prvenstvu ustvarila slovenska javnost?

Ko sem med prebiranjem prispevkov na temo prvenstva v Južni Afriki naletela na Videmškov članek v Dnevnikovi Sobotni prilogi, mi je v oči padel komentar Shugarsa Qhinge, enega od domačinov iz johannesburškega predmestnega barakarskega naselja Lange. Ta je v intervjuju dejal, da si želi, da bi svet obiskal njegove ljudi, da bi nogometni navijači z vsega sveta okusili tudi drugo plat južnoafriške resnice. Po njegovem mnenju jih turistične agencije predstavljajo kot zločince in živali. Skoraj vse ponudbe za tuje navijače, ki jih je videl, vsebujejo spanje v dragih hotelih, neposredne prevoze na tekme, morda kak safari in to je vse. Ničesar o pravi Južni Afriki, nič o zgodovini, nič o sedanjosti, kot da bi

ljudje prihajali na vesoljsko postajo ali vojno območje. Dejal je še, da se počuti, kot bi bili vsi *kužni*... (Videmšek 2010: 22).

Ob tem članku se mi je porodilo vprašanje, kakšno ponudbo bodo slovenskim navijačem in turistom nudile slovenske agencije. Te so takoj po uvrstitvi Slovenije na svetovno prvenstvo že pripravljale programe za nogometne privrženke. Tri večje slovenske turistične agencije, Kompas, Tao Turizem in Ten Tours, so svojim strankam ponujale pester program z ogledi nogometnih tekem, safarijem in obiskom drugih naravnih, turističnih ter kulturnih mest. Tudi sogovornik Mario Bahorič je bil eden izmed nogometnih navijačev, ki so se z agencijo TAO udeležili svetovnega prvenstva. Povedal mi je, da je turistični program vključeval tudi ogled Soweta, barakarskega naselja v okolici Johannesburga. Po naselju so se lahko sprehodili, v spremstvu lokalnega vodiča so šli lahko v njihove hiše, v lokal na pijačo, kjer so pozdravili domačine, izmenjali besedo ali dve in se potem spet vrnil v hotel ali na stadion. Nevarno menda ni bilo, saj je bilo vse organizirano za turiste. Dejal je še, da se mu je zdelo žalostno videti to bedo, v kateri živijo. O njihovih težavah ni spraševal, imel je čuden občutek in ni želel drezati v ljudi. Nekateri pa so mu povedali, da so veseli nogometnega vzdušja in njihove domače nogometne reprezentance *bafana bafane*.

Pri tem sem pomislila, prav, za razliko od nekaterih agencij, ki jih je za Sobotno prilogo omenjal Shugars Qhinga, ki peljejo turiste le do obrobja barakarskih naselij, kjer iz udobnih avtobusov fotografirajo ljudi, kot bi bili res kužni, je tukaj le nekaj razlike. Med pogovorom z Mariom sem si rekla, dobro, šli so vam pač pokazat del barakarskega naselja, ki je na voljo turistom, da lahko vidijo 'bedo vsakdanjega življenja' in da otroci izvabijo kakšen kovanec od '*belega*' turista. Zmotilo pa me je, da agencije tak ogled vključujejo v svoj program brez nekega spoštovanja in globljega pomena. Kot da gredo v »townshipe« v strogo varovanih avtobusih na neke vrste človeški safari.¹⁰⁴ Turist pride v naselje, si ogleda revščino domačinov, iz usmiljenja vrže nekaj kovancev skupini otrok in z grenkobo odide nazaj v 'civilizacijo', kjer že čez kakšno uro revno naselje zamenja za prestižen stadion in v duhu nogometne evforije pozabi na vse tiste 'žalostne očke otrok', kot jih je opisal sogovornik Mario Bahorič, policist in zvesti navijač slovenske nogometne reprezentance.

¹⁰⁴ O tem piše tudi Boštjan Videmšek (2010).

Kaj je torej cilj takšnih turističnih programov? Da primerjamo njihovo življenje z našim, poglobljamo odnos mi : drugi ali da cenimo tisto, kar imamo doma? Morda gre pa gre za turistično atrakcijo, s katero agencija privablja turiste, ker si gredo ogledat nekaj popolnoma *drugačnega*, eksotičnega, in na ta račun še več zasluži.

Ne smemo iskati samo tistega, kar je drugače, ob tem pa zanemariti dejstvo, da smo si gotovo v marsičem tudi podobni. Ne smemo dopustiti, da si še pred potovanjem zamislimo neko sliko, podobo »prave Afrike«, in se je potem nepopustljivo držati. Dober primer za to je, ko je nekoč Ibrahim Nouhoum peljal skupinico ljudi po okolici in se ti niso mogli načuditi podobi Afrike: "Ko smo si ogledali elitno četrto milijonskega mesta Abidžan (glavno mesto Slonokoščene obale, op. p.), so bili vsi čisto osupli. "*Kje je zdaj Afrika?*" so spraševali. "Ja, tudi to je Afrika," sem odgovoril." (Huš 2005: 6)

6.1.3 Južnoafriški odsev v slovenskih medijih – zrcalo naše družbe?

Če pustim turistične agencije ob strani, bi se osredotočila na medije, ki so tudi glavni okvir slike o Južni Afriki, ki si jo je slovenska javnost, zaradi napačnih ali pretirano negativnih reprezentacij, hote ali nehote uokvirila. Ker gredo šport in mediji z roko v roki, Plesec ugotavlja, da množični mediji predstavljajo nekakšen globalni stadion modernega športa (Plesec 2002: 78). Med športom in mediji se je namreč stkala tako močna vez, da na eni strani šport gradi svojo priljubljenost na pozornosti medijev, na drugi strani pa si mediji zaradi športa dvigajo zaslužke, povezane z gledanostjo in naklado, ter dohodke od oglaševanja (Wenner v Plesec 2002: 78). Moč sodobnih medijev je praktično neizmerljiva in njihova manipulativna možnost neskončna. Vse to postavlja v ospredje veliko odgovornost novinarjev oziroma športnih komentatorjev. Javnost dobiva velikokrat predelane 'resnice'. Novinar je postavljen v vlogo, da je zgolj in predvsem posrednik 'informacij' tistih, ki šport – zlasti to velja za vrhunski šport – vodijo in imajo praviloma monopol nad informacijami, z njimi pa tudi prisvojeno pravico, kaj bodo javnosti sporočili (Petrović in Doupona v Plesec 2002: 80).

Javnost pa se, kot sem že omenila, zadovolji s takšnimi predelanimi 'resnicami' in sprejmejo reprezentacije,¹⁰⁵ ki jih mediji posredujejo, za resnične. Mediji tako vplivajo na način življenja ljudi, sooblikujejo njihovo mišljenje in odnos do 'drugih'. Izkrivljeni podobi Afrike, v mojem primeru Južne Afrike, je na ta način težko uteči. Zaradi pomanjkanja znanja, izkušenj in neposrednih stikov z Južno Afriko, se v slovenski javnosti opazi rast evropocentričnega pogleda na južnoafriško kulturo, ljudi, življenje. In če temu dodam še medijsko posredovanje stereotipnih predstav, se takšno mišljenje samo še utrjuje.

Do napačnih predstav pridemo z jezikom (pisno z branjem člankov, tudi potopisov,¹⁰⁶ in z govorom po radiu in na televiziji) in vizualnih podob (fotografij, oglasov in podobno). Pri vsem tem informiranju pa je pomembno, kdo in kaj nam sporoča določene informacije ter kakšen je pomen nekega sporočanja (kakšen je namen sporočila in kakšen je avtorjev odnos do obravnavane teme). Torej, poleg teksta je zelo pomemben kontekst, iz katerega je mogoče veliko razbrati.

Iz teksta in konteksta v besedilih, ki sem jih obravnavala v času svetovnega prvenstva (večinoma časopisne in internetne članke) je mogoče razbrati, da gre v veliki meri za že omenjeno evropocentričnost, ki postavlja 'zahodni' svet kot superiornega, afriškega pa, nasprotno, kot inferiornega. Tak primer je reportaža Mateja Rijavca, ki piše o obisku starejših gospa, ki igrajo nogomet v enem od barakarskih naselij v okolici

¹⁰⁵ Pojem reprezentacije najbolje opredeli Stuart Hall (Hall v Vezovnik 2004: 17). Reprezentacijo razume kot pomemben del procesa, v katerem nastajajo pomeni, ki se izmenjujejo med pripadniki in pripadnicami določene kulture. Ta proces se dogaja z uporabo jezika, znakov in podob (ang. Images), ki reprezentirajo določene stvari. »Reprezentacija je proces, s katerim pripadniki določene kulture uporabljajo jezik za produkcijo pomenov« (Hall v Vezovnik 2004: 17). Pomeni se nenehno producirajo in izmenjujejo v vsaki družbeni interakciji, v kateri sodelujemo. Pomene producirajo tudi različni mediji.

Hall govori o dveh sistemih reprezentacije. Prvi sistem so mentalne reprezentacije, drugi je jezik. Mentalne reprezentacije so namenjene interpretaciji sveta, ki nas obdaja. Jezik pa nam služi za izmenjavo pomenov in konceptov. Skupni konceptualni zemljevidi morajo biti prevedeni v skupni jezik, da lahko naše ideje in koncepte povezujemo s pisavo, govorom ali vizualnimi podobami. Slednjim z eno besedo pravimo znaki, ki nam omogočajo sporazumevanje in komunikacijo znotraj jezikovne skupine. (Hall v Vezovnik 17-18)

¹⁰⁶ Tudi potopisi nevarno utrjujejo stereotipne podobe Afrike. Večina teh piscev (izjemi sta morda na primer Tomo Križnar in Sonja Porle) zelo slabo in površno pozna okolje, o katerem pišejo (Jeffs 2000).

Johannesburga. Prispevek je za analizo zanimiv iz večih pogledov. Naj navedem nekaj pomembnih citatov.

»Pločevinaste "hiške", od ceste ločene z bodečo žico, sušeče se perilo, prevrnjeni sodi, smeti, kupi pnevmatik, razstavljena posoda, otroci, ki se igrajo ...Vse to je ujelo oko, preden smo zapeljali na nekakšno glavno ulico tega naselja in začeli iskati našo gostiteljico.

Na "trgu" malo naprej smo na eni izmed zgradb ugledali napis Pick 'n Pay (Izberi in plačaj, op. a.), ki označuje znano verigo supermarketov v Južni Afriki, še korak dalje pa na opečnatem zidu napis Ivory Park Secondary School (Srednja šola Ivory Park). Nekaj civilizacije tu vendarle je, je bila misel, ki mi je šinila v glavo. Tako kot bi najbrž vsakemu razvajanemu Evropejcu.» (Rijavec 2010)

Ob branju članka me je najprej zmotila avtorjeva uporaba navednic ob besedi hiške in trga. Kaj hiša ni hiša, pa čeprav je narejena iz pločevine? Hiša je hiša, dokler je to neka stavba, namenjena zlasti za bivanje ljudi (po SSKJ), pa naj bo iz lesa, ilovice, slame, lesa, kamna, pločevine in še bi lahko naštevala. Kje natanko piše, da je hiša samo večcelični objekt iz betona, z okni, po možnosti z več nadstropji in krita z najboljšo streho? Naj spomnim, da so bile tudi pri nas dolgo časa v uporabi lesene hiše s slamnato streho ali takšne, ki so bile iz steptane ilovice. Torej, kaj to niso bile hiše? Torej je tudi pločevinasta hiša še vedno hiša oziroma bivališče, pa čeprav je revnejše v primerjavi z modernejšimi hišami; danes je pri nas vse bolj v modi steklo.

Z besedo »trg« je enako. Trg je po (po SSKJ) *navadno odprt prostor, kjer se prodaja in kupuje raznovrstno blago, zlasti živila*. Seveda je trg še veliko več, prostor za druženje, lahko je center nekega naselja in podobno. Torej, če se na tem trgu v barakarkem naselju, ki ga tako površinko opisuje avtor članka, družijo ljudje, pri tem pa še kaj kupujejo (kot je napisano, stoji tam tudi trgovina in srednja šola), prodajajo, zakaj bi potemtakem morala biti beseda postavljena v navednice? Iz takšnega izražanja, kot se ga je poslužil Matej Rijavec, je mogoče gledati z evropskimi očmi, ki postavljajo afriški način življenja za manj vrednega, inferiornega in popolnoma drugačnega, kot je naš. To potrjuje tudi mednaslov istega članka, ki se glasi: *Drugi svet*. In spet smo pri drugačnosti in pri odnosu mi: drugi ter pri zakoreninjenem primerjanju med nami in drugimi. Še hujša je namreč

izjava, da »*nekaj civilizacije tu vendarle je*«. Od kod misel, da tam ne bi bila civilizacija? Ker se naselje razlikuje od naših ali zato, ker so hiše in trgi *drugačni* od naših?

Takšna in podobna superiornost nad drugimi, ki se vidi v opisovanju afriškega/južnoafriškega življenja oziroma življenja temnopoltnih Južnoafričanov v barakarskem naselju, me spominja na pisanje o »plemenitih divjakih«, barbarih, celo o »ljudožercih« (Brumen in Jeffs 2001: 6). Na koncu citata avtor še dodatno potrdi mojo tezo o njegovem občutku drugačnosti, ko reče, da so mu takšne misli šinile v glavo, tako kot bi najbrž vsakemu razvajanemu Evropejcu. Ne gre le za posploševanje, da bi to mislil vsak razvajeni Evropejec, gre tudi za to, da s tem opravičuje svoje prejšnje primerjave, hkrati pa meni, da smo Evropejci razvajeni. In po njegovem neki razvajeni Evropejec o Južnoafričanih v takšnih življenjskih razmerah, ki se razlikujejo od naših (pa sploh ni nujno, da so njihove res slabše od naših!), ne more misliti nič drugače, kot je malo prej sam navedel.

Ko sem ravno pri evropocentričnosti, bi rada izpostavila še en članek, ki sem ga našla v času svetovnega prvenstva. Ta govori o tem, kako nenavadno je, da v Južni Afriki domačini niso vedeli za Slovenijo, kako da je ne poznajo in niti ne vedo, kje se država nahaja?¹⁰⁷ Sandi Škvarč je napisal, kako je v 42-milijonski državi porazna slika o poznavanju Slovenije in slovenske nogometne reprezentance. Pravi, da sta

»v eni najnevarnejših civiliziranih držav na svetu pravzaprav dva svetova - večinsko črnsko prebivalstvo in bela manjšina. Prvi poznajo nogomet, vendar na splošno ne poznajo zemljepisa, drugi poznajo Evropo in sledijo zemljepisnim spremembam, vendar sta njihova športa kriket in ragbi in jim je nogomet španska vas.« In na koncu še doda, da *»celo taksisti, ki so ponavadi odsev javnega mnenja, samo zmigujejo z glavo, ko beseda nanese na Slovenijo.«* (Škvarč 2002)

Ob branju takšnih člankov se človeku porodi 'tisoč in eno' vprašanje. Le zakaj bi morali v Južni Afriki poznati državo, kot je Slovenija, če pa je tudi naša slika o Južni Afriki *porazna*, če uporabim Škvarčevo besedo. Kaj se v takšnih mnenjih ne čuti

¹⁰⁷ Živa Leskovšek Blesius za Nedeljski Dnevnik pripomni, da v Južni Afriki Slovenije ne poznajo dobro; mogoče šele sedaj, ko je tam zmagal naš boksar Dejan Zavec. Meni, da je na prvem mestu še vedno prevladuje splošno neznanje o razmerah in zgodovini Evrope, Slovenijo pa še vedno zamenjujejo s Slovaško (Šalamon 2010).

evropocentrične (v tem primeru slovenocentrične) miselnosti? Primerjava države, katere nesprejemljiv režim rasne segregacije je vzbujalo ogorčenje širom po svetu in na drugi strani, države, ki jo še sosedi (žal) slabo poznajo, res ni za primerjati. Ne rečem, da morda vedo povedati kaj več o Srbiji, saj po nekaterih podatkih tam živi do 20.000 Srbov,¹⁰⁸ Slovencev pa neprimerljivo manj (po nekaterih podatkih jih tam živi manj kot 300). Zanima me, koliko vedo naši taksisti, ki naj bi bili torej *odsev javnega mnenja*, povedati o Južni Afriki in če bi znali naštetati kaj več kot tistih nekaj pičlih stereotipov, ki jih znajo v en glas povedati na primer slovenski šolarji, navijači in mimoidoči anketiranci?¹⁰⁹ Saj ima v našem 'civiliziranem' svetu vendarle večina ljudi dostop do interneta, časopisov in drugih medijev, medtem ko je morda večini prebivalcev v Južni Afriki ta dostop nekoliko otežen. A pomembno je, da do slovenske javnosti pridejo takšne vesti, ki posredno narekujejo bralcem, da so skoraj ogorčeni nad njihovo nevednostjo o Sloveniji in za to naj ne bi bilo opravičila, medtem ko na drugi strani mediji med javnost širijo v večini stereotipne podobe Afrike in Južne Afrike, povzemajo veliko člankov po drugih tujih medijih in sami premalo storijo, da bi se takšna situacija kaj spremenila.

¹⁰⁸ Našla sem podatek, naj bi v Južni Afriki, sosednji Bocvani, Zambiji in Namibiji vsega skupaj živelo 20.000 Srbov, http://glassrbije.org/index.php?option=com_content&task=view&id=67114&Itemid=188, čeprav je sogovornik Mario Bahorič dejal, da je na obisku svetovnega prvenstva slišal, da jih je toliko samo v Južni Afriki. Dejal je, da je v Južni Afriki srečal Srba, ki je prišel živeti na jug Afrike leta 1992, v času ko se je začel razpad Jugoslavije. Po njegovih besedah naj bi bilo v Južni Afriki okoli 20 do 30.000 Srbov, a zakaj prav v tej državi, ne ve. Največ jih živi v Johannesburgu. Tu je zelo zadovoljen. Menda se dobro služi; kupil si je lepo stanovanje. Zaposlen je v restavraciji in pravi, da dela nikoli ne zmanjka.

¹⁰⁹ V posebni izdaji revije Mladine, posvečeni svetovnemu prvenstvu, sem zasledila Bergantove besede, da bi bilo lahko svetovno prvenstvo v Južni Afriki za Slovenijo učna ure zgodovine in ne zgolj športni dogodek. Kot v opravičilo nepoznavanja zgodovine Južne Afrike je navedenih nekaj prelomnih dogodkov, ki so se istočasno odvijali pri nas in na južnoafriški strani. Na primer, ko se je ob koncu osemdesetih let prejšnjega stoletja glasbeni svet z Bonom Voxom (glasbena skupina U2) na čelu zavzemal za izpustitev temnopoltega voditelja Nelsona Mandele, smo imeli v Sloveniji opravka z unitarističnimi populistami. Ko so po 27 letih izpustili Mandelo iz zapora, smo imeli doma in v soseščini vojno. Ko se je demokratično izvoljena oblast v Južni Afriki na zelo edinstven način lotila sprave in oblikovanja prenovljene nacije, smo mi gradili svojo državo. In zdaj smo tam, kjer smo, tako Južnoafričani kot Slovenci. A vsaj nam pogled na jug afriške celine ne bi škodil, saj bi se lahko marsičesa naučili. S pomočjo nogometnega odkritja Južne Afrike (in Slovenije) bi bilo lahko učenje precej lažje (Bergant 2010: 2). Vseeno bi lahko med učno čtivo umestili kakšno monografijo slovenskih piscev, ki pišejo o *daljših svetovih* in ne le nogometnih reportaž.

Tako ostaja mnenje, ki ga je mogoče razbrati iz naslovov in terminov: »*Afrika je drug svet*« (Zupan 2010: 16), v času svetovnega prvenstva so bili naši nogometaši v fazi *adaptacije na črno celino* (Zupan 2010: 16), pri čemer jim je pomagal selektor Matjaž Kek, ki ga je Igor E. Bergant po mnenju Siolovega portala na neki prireditvi domiselno poimenoval *poglavar slovenskega nogometnega plemena na "Črni celini"* (Plestenjak 2009). V tem primeru je *črna celina*,¹¹⁰ kot mediji radi predstavljajo afriški kontinent, postavljena v narekovaje, medtem ko jo nekateri pišejo kar brez: »*Črne zvezde za črno celino*« (P. Z. 2010b : 18), kjer v tem primeru *črne zvezde* predstavljajo gansko reprezentanco, ki je kot zadnje afriško nogometno moštvo na prvenstvu branilo čast celotne Afrike. K takšnemu pojmovanju sodi tudi termin *belska* in *črnska* skupnost. Primer: »*Kako JAR gleda na SP 2010: mu je bolj naklonjena belska ali črnska skupnost?*« (Žurnal24.si 2009). Med navajanjem nekorektnih izrazov sem zasledila še besedo *pleme*: »*Ali bo nogomet zbližal tudi plemena v JAR?*« (Žurnal24.si 2009), ki se je, zaradi negativne konotacije in evropocentričnega odnosa do etničnih skupin (kar je tudi pravilnejši izraz), že dolgo ne uporablja več. Če bi pisec takšnih izrazov prebral kakšno (sodobno) antropološko mnenje, bi se takšnim terminom lahko izognil.

6.1.4 Kako pa je glede interpretacije določenih predstav o Južni Afriki?

Večina člankov daje Južni Afriki podobo države, katere glavna značilnost je kriminal. Ta ima v prispevkih v slovenskih medijih (seveda tudi v tujih) v času svetovnega nogometnega prvenstva posebno mesto. Lahko trdim, da je bilo pisanje o kriminalu v Južni Afriki, poleg športnih nogometnih novic, glavna tema lanskega nogometnega prvenstva. Upam si reči, da je bilo v nekaterih primerih prisotno precej pretiravanja. Še enkrat bom omenila članek Kaje Sajovič, kjer piše, da sta »*"Kriminal" in "JAR" besedi, ki gresta z roko v roki*«, da so »*ropi kot po tekočem traku*« ter da je »*nogometni spektakel v JAR v najbolj nevarni državi*« (Sajovič 2010). Na koncu članka avtorica le omili prejšnje izjave, češ da je vse skupaj le malo pretirano, a kljub temu nadaljuje, *da je nemogoče spregledati*

¹¹⁰ Afriški kontinent še zdaleč ni *črn*, kot ga mnogi radi opisujejo, ampak je zelo raznolik. Na primer Uganda (ki sem jo, mimogrede, obiskala leta 2009 in se tja spet vrnem prihodnji mesec) velja za najbolj zeleno afriško državo in ta seveda ni edina. Če pa imajo mediji v mislih *črn* kontinent zaradi temnopoltega prebivalstva, pa pozabljajo na vse priseljence iz Azije, Evrope in drugod.

in preslišati pričevanje mnogih, ki "poznajo nekoga", ki so ga v JAR-u oropali, mu ukradli najeti avto ali mu grozili s pištolo. (Sajovič 2010)

In tako zopet lahko beremo naslove, kot so: *»Kako kaže glede kriminala? Morajo biti potniki/turisti zaskrbljeni?«* (Kraner 2009) in podobne. Drugič spet piše, kako so *»Tatovi oskubili tudi »Batigola«* (P. Z. 2010a), torej ne le novinarjev in turistov, temveč tudi nekdanje nogometne ase oziroma najbolj ugledne obiskovalce svetovnega prvenstva.¹¹¹ Novinarji tako raje izpostavijo neko udarno novico, ki bi bila za javnost šokantna in bi bila tako bolj brana; seveda se upošteva tudi njena prodaja.

Tak primer je tudi izjava slovenske novinarke Marjane Grčman, ki za javnost opisala svojo in snemalčevo izkušnjo na terenu: *»V predmestju Cape Towna so dva metra pred nama ropali domačina in jih kamera sploh ni motila. Okradeni domačin je potem povedal, da je vesel, ker mu niso nič naredili, policije pa da ne bo klical, ker ve, da ne bodo nič naredili. Stvar bo rešil po svoje: za vogalom bo lopova počakal z nožem ali pištolo. Nič posebnega tudi ni, če na pločniku leži mrtvak. Tak je pač afriški vsakdanjik in zaradi tega se nihče ne vznemirja. Ampak kljub vsemu temu se sama nikoli nisem počutila v nevarnosti.«* (Grčman v Loboda 2010: 10).

Dvomim, da je omenjeni domačin njihovo vsakdanjost opisoval s takšnim izborom besed. Močno dvomim, da bi se izrazil, da ni nič posebnega, če na pločniku leži mrtvak (beseda mrtvak ima v tem primeru precej posmehovalnega prizvoka) in da se za to nihče ne vznemirja in dvomim tudi, da bi rekel, da gre za afriški vsakdanjik in s tem posplošil razmere na vso Afriko. Če si lahko dovolim še korak dlje, me resnično zanima, če bi svojo reportažo zaključila z istim komentarjem, da se kljub vsemu sama nikoli ni počutila v

¹¹¹ Pri tem je zanimivo, kakšno pozornost novinarji namenjajo takšnemu pripetljaju. V primeru, da bi tatovi okradli kakšnega turista, novica zagotovo ne bi prišla v medije. Če pa se to pripeti nekemu argentinskemu nogometnemu zvezdniku, pa o tem dogodku že piše v tujih medijih, na žalost tudi v naših. Glede na to, da se ropi v Južni Afriki dogajajo pogostejše kot v kakšni drugi afriški državi, vseeno novica za slovensko javnost ni tako pomembna. Bolje bi bilo, da bi prostor namenili kakšni novi, zanimivejši in predvsem pozitivni novici, ki je morda ni mogoče brati vsak dan. Na misel mi trenutno pride novica, da je bila v Južni Afriki v času apartheida, leta 1967, opravljena prva uspešna presaditev srca, ki jo je opravil doktor Christiaan Neethling Barnard. Ali pa, da živi v Južni Afriki ena navečjih indijskih skupnosti izven Indije, ki jih danes največ živi v Durbanu in drugih mestih province KvaZulu Natal ter veljajo za uspešne poslovneže (primere povzemam po Mavec 2010).

nevarnosti, v primeru, da bi ji domačin res pripovedoval o takšnem vsakdanjiku. Čeprav se nasilni konflikti dogajajo (drugače država pač ne bi veljala za tako nevarno), in nikakor ne mislim trditi nasprotnega, sploh ker sama še nisem bila v Južni Afriki (pa še v tem primeru bi šlo za osebno in ne kolektivno izkušnjo), bi se novinarka, ko bi ji nekdo na tak skoraj brezbrizen način pojasnjeval situacijo o *mrtvaki*h na pločnikih, še kako počutila ogroženo in v nevarnosti. V primeru, da ji je domačin res pripovedoval na tak način, pa bi morala opisati kontekst pogovora (da domačin v tistem trenutku, ko je bil okraden, ni bil ravnodušen in je zato lahko rekel marsikaj, kar se lahko hitro sliši prenapihnjeno). Tako pa novica ostane ekskluzivna za slovensko javnost, ki si s težavo odmisli ležeče mrtvake na pločnikih, ko nekdo omeni Južno Afriko.

V članku »*Kdo bo dobil bitko za pozornost - nogomet ali kriminal?*« avtor opisuje, da se Južnoafričani zavedajo, da bodo vse oči sveta uprte v Južno Afriko - ne samo zaradi nogometa, ampak tudi zaradi kriminala, in da se bo vsak morebitni incident takoj znašel na prvih straneh vseh svetovnih časopisov. Zato se južnoafriške oblasti še posebej intenzivno pripravljajo na prvenstvo tudi z varnostnega vidika. Pisal je tudi, da je vse več skeptikov, ki so prepričani, da Južna Afrika ne bi smela organizirati prvenstva. Razlog je kriminal.¹¹² »*Nevarnost bo torej prežala na vsakem koraku, naj bodo to kralji živali ali pa kralji ulice. Nevarnost tu ali tam, umreti ali preživeti, na koncu bo tako ali tako najpomembnejši nogomet,*« je pisalo v časopisu Delo (Š. Ro. 2009).

In nogometno navdušenje, da se je slovenska nogometna reprezentanca drugič v slovenski športni zgodovini uvrstila na svetovno nogometno prvenstvo, je premagalo strah tudi pri okloli 1500 slovenskih navijačih. A brez pomislekov se vendarle niso odpravili na pot. Previdnost (ali pa preplašenost?) jim je narekoval pester izbor zastrašujočih

¹¹² Poleg kriminala so bile 'top' teme v medijih še tiste, ki so se navezovale na aids. Takoj ko je Južna Afrika postala uradna gostiteljica svetovnega nogometnega prvenstva, se je pričelo pisati ne le o kriminalu in drugih nevarnostih za udeležence mundiala, temveč tudi o virusu HIV. Nanj so opozarjale turistične agencije, organizacije, ki so skrbele za potek svetovnega prvenstva, in predvsem mediji. Sporočali so o različnih akcijah po Južni Afriki, ki naj bi služile osveščanju ljudi, pri tem pa so po državi, predvsem v mestih, kjer so se odvijale nogometne tekme, množično delili kondome (tudi iz tujine, predvsem iz Velike Britanije, je prišlo več pošiljk s kondomi). V naših občilih se je bralo: »*JAR: Bo nogometna vročica povečala okuženost s HIV-om?*« (Š. Ro. 2009).

informacij. O svojih predstavah pred potjo v Južno Afriko sem vprašala nekaj sogovornikov, kar bom natančneje opisala v naslednjem poglavju. Če pa zaključim poglavje, kjer sem pod drobnogled vzela nekaj člankov, je kot nalašč kot posledica vsega slišane in prebranega na mestu izjava enega od mojih sogovornikov. Ta je pod svojim spletnim albumom fotografij iz Johannesburga v času prvenstva zapisal:

Joburg,¹¹³ South Africa:

Najnevarnejše mesto na svetu... res sem imel cel čas nek čuden občutek in cmok v grlu. (Sebastijan Gombač)

6.2 Nekaj besed na terenu: o *usidranju* izkrivljenih podob Južne Afrike na dno kolektivne zavesti

Z izbiro primernih sogovornikov za nalogo nisem imela težav. Ker je moj glavni namen prikazati, kakšno podobo si je o Južni Afriki ustvarila slovenska javnost na podlagi poročanja medijev v času svetovnega nogometnega prvenstva, sem imela v mislih določeno skupino ljudi, ki bi mi, z različnih spektrov, znali kaj več povedati o tej temi. Kot sem opisala že v metodologiji, sem se odločila za nekaj navijačev, športna komentatorja, voditeljico oddaje Čez planke in tiste, ki so vsaj enajst let živeli v Južni Afriki in se se morda tja še vedno vračajo.

Ker se v nalogi prepletajo šport, nogomet, svetovno prvenstvo in kulturna podoba Južne Afrike, se mi je zdelo primerno, da se pozanimam, v kolikšni meri lahko športni komentatorji javnosti posredujejo *nešportne* (in bolj kulturno obarvane) informacije ter kakšna sporočila se pri tem prenašajo. Odločila sem se, da opravi intervju vsaj z enim športnim komentatorjem, ki se je udeležil svetovnega nogometnega dogodka. Sreča je hotela, da sem brez težav govorila kar z dvema, ki sta pri etnografskem delu z veseljem sodelovala.

Tomaž Hudomalj, športni komentator na RTV Slovenija, je bil kot športni novinar v Južni Afriki že dvakrat. Leta 2009 je šel službeno na nogometni Pokal konfederacij, ki je

¹¹³ Joburg oziroma Jo'burg je pogovorni izraz za Johannesburg.

veljala za generalko pred svetovnim nogometnim prvenstvom. Razmere v Južni Afriki je tako nekoliko že spoznal in ga pred odhodom na nogometno prvenstvo nikakor ni bilo strah, tako kot nekatere, ki »so paničarili, češ da je v Južni Afriki vsak dan veliko smrtnih žrtev in kriminala,« je dejal Tomaž. Njegova naloga na prvem obisku je bila poročati o temah, ki so manj vezane na nogomet in bolj na kulturo; zato je obiskal nekaj južnoafriških turističnih točk. Naslednje leto pa so morale biti njegove novice bolj ali manj vezane na nogometni spektakel. Na lastne oči se je prepričal, da gre pri svetovnem nogometnem prvenstvu v prvi vrsti za milijonski posel (seveda za Fifo in druge organizatorje dogodka). Kot sem v nalogi že omenila, pravi, da gre za *biznis*, s čimer se strinja tudi večina mojih sogovornikov. Saša Jerkovič, prav tako športni novinar in glavni urednik oddaje Pozdrav Afriki, temu še doda, da spada FIFA med najbogatejše podjetje, tudi politično, in da je v ozadju veliko 'umazanih stvari' ter da že dolgo časa ne gre več le za nogomet.

Kljub temu pa so bili domačini navdušeni nad svetovnim prvenstvom, je komentiral Tomaž Hudomalj. Nogomet jim veliko pomeni (nogomet se res igra vsepovsod,¹¹⁴ celo na pokopališču, kot je opazil), čeprav je po njegovem mnenju ragbi, ki velja za šport belopolnih, v državi še vedno šport številka ena. S tem se v večini strinja tudi Jerkovič, ki pravi, da se vidi razliko med ragbijem, ki je šport belopolte elite, in nogometom, ki je šport »črne« Afrike oziroma »črne« Južne Afrike. Je pa po njegovem mnenju ragbijska zmaga leta 1995 največja zgodba. Kakšne posledice (v kulturnem in političnem svetu) bi za Južno Afriko prinesla zmaga *bafane bafane*, če bi se uvrstila v naslednji tekmovalni krog, pa žal nismo mogli spremljati, saj je reprezentanca že predčasno izpadla.

Novinar Saša Jerkovič je opazil, da je bilo v trenutku, ko je domača južnoafriška reprezentanca doživela poraz in zato izpadla že v prvem krogu, razočaranje zelo veliko, kar se je nenazadnje poznalo na obisku stadionov. To je potrlo tudi ostale obiskovalce. S to opazko pa se ne strinjajo vsi moji sogovorniki. Mario Bahorič, policist in navijač na svetovnem nogometnem prvenstvu, je dejal, da je razočaranje sicer bilo prisotno, a so kljub temu domačini ostali pozitivni, nasmejani. »Niso oni tako kot mi; njim je to bolj en dogodek: če bo bo, če ne ne bo. Niso tako zagrizeni. Pri nas, ko smo izpadli, je polovica

¹¹⁴ V mestu Polokwane je Saša Jerkovič srečal skupinico otrok, ki so na nekem krožišču sredi slabo prometne ceste igrali nogomet; za gola sta jim služila drevo in ulična svetilka, kar pa jih sploh ni motilo.

tribun jokala.¹¹⁵ Tam pa ni tako, da bi bili domačini preveč jezni, razočarani. Oni so se veselili in bili res navdušeni nad dogodkom» (Bahorič) Menim, da je opisovanje vzdušja precej subjektivna stvar in v resnici ne morem reči, ali je razočaranje na nadaljnje dogajanje vplivalo ali ne.

Jerkovič in Hudomalj sta, poleg nogometnih iger, proti koncu svetovnega prvenstva opazila zanimiv pojav. Gre namreč za kontinentalno pripadnost med temnopoltimi Afričani. Na koncu, ko se je za naslov najboljših na svetu, od afriških reprezentanc potegovala le še Gana, so zanjo navijali vsi, ne glede, iz katere afriške države so prihajali.

Pogosto vprašanje, ki sem ga zastavljala sogovornikom (in tudi anketirancem), je bilo, kako gledajo domačini na svetovno prvenstvo in če jim je ta dogodek kaj prinesel. Saša Jerkovič je poudaril, da je treba vedeti, da je to z naskokom največja prireditev, ki jih je Afrika kdaj imela. Svetovno prvenstvo je tako ali tako za olimpijskimi igrami največja športna prireditev. Nikjer drugje ni takšne evforije, kjer bi se ljudje poistovetili s svojim moštvom, nikjer ni takšnih romanj niti samomorov ob razočaranjih zaradi poraza ali pretefov. Pravi še, da je bil dogodek za vso Afriko neizmerno pomemben; na vsakem koraku si lahko videl, kako so bili domačini ponosni na to. *»Videlo se je, koliko jim to pomeni. Da so dobili občutek, ne samo, da so vse oči uprte v njih, tudi da jih najverjetneje svet končno jemlje resno ali vsaj polresno«.*

Mojca Mavec, novinarka in voditeljica oddaje Čez planke, je Južno Afriko prvič obiskala pred svetovnim prvenstvom, spomladi 2010. Takrat se nogometnega vzdušja še ni čutilo. Morda se je čutilo prej, ko so še gradili stadione, a nato je prišel čas stavk delavcev, ki za svoje delo niso dobili primerne in pravočasne plačila; o teh novicah se je veliko pisalo tudi v slovenskih medijih. *»Prava nogometna evforija je prihajala šele s tujci,«* meni Mojca. A ob vsem tem dogodku, je vprašanje, kaj bo svetovno prvenstvo prineslo državi. Za nekatere domačine, kot je na primer Eunice (Mojčina sogovornica v Čez planke), ki je prodajala ročno izdelane spominke za turiste, je prvenstvo prineslo neko priložnost tudi za prihodnost. Ali pa primer gospe Tope, ženske, ki je v mundialu videla priložnost za turizem. Ko je Tope videla, da so se turisti začeli voziti mimo barakarskega naselja

¹¹⁵ O solznih očeh in občutnemu razočaranju sem se prepričala tudi sama, ko sem odločilno tekmo med Slovenijo in Anglijo spremljala na Petkovškovem nabrežju (23. 6. 2010).

(Kailechi) in so le opazovali iz zavarovanih avtobusov, je dobila idejo o hostlu. Turiste si je želela pogostiti, povabiti na ogled (drugačnega kot s turistično agencijo), hkrati pa je želela pri projektu vključiti domačo skupnost, je strnila zgodbo Mojca Mavec. A takšnih zgodb je malo; na splošno so imeli od svetovnega prvenstva 'mali ljudje', kot je revnejše domačine poimenovala Mojca, bore malo.

Tudi same tekme nogometnega prvenstva si je ogledala le peščica Južnoafričanov. Čeprav je med domačini veliko ljubiteljev nogometa, se jih je tekem v živo udeležilo zelo malo, saj si vstopnic niso mogli privoščiti, mi je dejal Saša Jerkovič. Je pa dogodek, po njegovem mnenju, državi prinesel veliko: infrastrukturo, nove stadione, razcvet gospodarstva in podobno. Če je vse to dolgoročno ali kratkoročno, pa ne ve, je še dodal.

Nina Špiler, arhitektka, ki je v Južni Afriki preživela devet mesecev, saj je delala na projektu prenove farmacevtske tovarne, meni, da je prvenstvo Južni Afriki prineslo »nekaj fine infrastrukture, lepo reklamo in ogromno dolga«. Pravi, da so domačini zelo prisrčni in odprti ljudje in so se prvenstva iskreno veselili ter da ne pozabimo, da je večina revnih in v takih primerih, kot je športni dogodek (tudi nasploh od turistov) vidijo priložnost za zaslužek. »*Kdo bi jim zameril,*« še doda. To je omenil tudi Saša Jerkovič, ki je opazoval, kaj vse so domačini v času mundiala prodajali. Na vsakem vogalu so, kot pravi, prodajali razne spominke; od šalov, kap, mini pokalov (ročna dela), vuvuzel, makarape (izum nekega Južnoafričana, kjer gre za delavsko čelado, narejeno iz plastike, ki se jo lahko po želji zareže in oblikuje) in še mnogo drugih podobnih navijaških rekvizitov.

Naj to pomembno temo sklenem z mislijo policista in navijača Sebastjana Gombača, ki je na kratkem obisku Južne Afrike med svetovnim nogometnim prvenstvom slišal, da so dobili domačini nekaj dodatnih delovnih mest, kot so varnostniki in ti, ki so pomagali pri gradnji stadionov ter organizaciji dogodka. A prvenstvo je trajalo en mesec in zato ne ve, kako je z delovnimi mesti danes, ko je velikega dogodka že davno konec. Bo torej že držalo, da se v medijih o določenih ekonomskih razmerah države, ki gostuje večje dogodke, veliko piše takrat, ko je stvar še vroča. Ko pa se spektakel konča in se vsa evforija poleže, se na vse prejšnje debate, polemike in opozarjanje hitro pozabi.

In spet se vrnem k medijem, ki igrajo v življenju nekaterih mojih sogovornikov veliko vlogo, saj so z njimi, zaradi poklica, povezani vsak dan. Prav zato je bilo toliko bolj

zanimivo slišati njihov pogled na medijski svet. Tomaž Hudomalj je izpostavil medijsko prikazovanje Južne Afrike kot zelo nevarno državo in dejal, da so mediji *»ena grozna stvar, ker vsako stvar ful napihnejo«*. Sam je glede tega precej nejevoljen, saj se na ta način med ljudi naseli strah in panika. Da, kriminal v Južni Afriki je, čeprav osebno ni imel nobene slabe izkušnje (res je, da je sam zelo pazil in ni zahajal v določene ulice, ki so jih odsvetovali domačini), ampak tako dramatično ni, kot se rado prikazuje. Južna Afrika zagotovo ni samo kriminal in aids, kar je danes že kar stereotip. So tudi prijazni ljudje, je dodal, a hkrati priznal, da po drugi strani pretirano ponavljajo besede o 'mavrični naciji'. Meni, da ni vse mavrično. Danes gre pri zaposlovanju v obratno smer; če se za neko delo potegujeta temnopolti in belopolti, bo službo dobil prvi.

Mojca Mavec o predstavi, ki jo ima slovenska javnost o Južni Afriki in Afriki na splošno, rada poudarja, da se sama tega izogiba. Prva iztočnica pri oddaji o Južni Afriki (v Čez planke) je bilo *»bistvo, kako pokazati nek drug obraz, pač tisto Afriko, o kateri žal ne beremo v naših medijih. O Južni Afriki nikoli nismo slišali za multikulturnost, vedno samo za črno-belo, pozabljamo pa, da ima enajst uradnih jezikov.«* Doda še, da ni prav, da dajemo kar vso Afriko v en koš, saj gre za ogromen kontinent, z različnimi kontrasti, mi pa dejansko vedno vidimo enobarvno; po navadi negativno.

Primož Gorše, nogometni navijač, ki se je s pomočjo nagradne igre udeležil svetovnega prvenstva v Južni Afriki, je imel pred odhodom o gostiteljici precej asociacij. Prevladuje tista o revnih ljudeh, ki se komaj prebijajo iz dneva v dan. Pravi, da to sliko projicirajo predvsem mediji (TV, časopisi). Ugotavlja tudi, da o Južni Afriki ni toliko informacij v medijih, kot pa o sami Afriki. *»Te predstave se mi zdijo stereotipne, ampak žal ne morem podati argumentov proti temu, ker nisem imel takega vpogleda v »celotno sceno« tega območja. Samo mesto, moram reči, je bilo lepo urejeno, ljudje pa tudi zelo prijazni. Je pa res, da ko smo šli izven mesta proti tistemu nacionalnemu parku (verjetno Krugerjev), je bila vidna stereotipna Afrika: revščina, neznosni pogoji za življenje in predajanje alkoholu...,«* mi je zaupal Primož.

Glede na to, da se je v času svetovnega prvenstva na RTV Slovenija veliko govorilo o športu in tu in tam tudi o drugih malo manj športnih temah Južne Afrike, sem si pogledala športno oddajo Pozdrav Afriki, katere glavni urednik je bil prav sogovornik Saša

Jerkovič. Oddaja se je odvijala enkrat tedensko, od 5. 4. 2010 do 7. 6. 2010.¹¹⁶ Prvotno naj bi bilo več oddaj, ki bi prikazale Južno Afriko še z druge perspektive in ne le z nogometnega vidika. A ko se je slovenska reprezentanca uvrstila na svetovno prvenstvo, so zato nekaj več oddaj posvetili prav njim. Kot pravi Jerkovič, je bilo nekaj idej, da bi v času svetovnega prvenstva vsa televizija delovala v afriškem duhu, da bi tudi zunanja politika našla znotraj nogometnega studia svoj kotiček ali vsaj petminutne prispevk, kjer bi se predstavil na primer zgodovinski vidik Južne Afrike ali pa bi imela afriška kultura vsak dan svoj kotiček. Žal niso našli skupnega jezika in ideja je padla v vodo, je pojasnil komentator Jerkovič.

Škoda, ker ideja ni uspela, saj bi se morda spremenilo kakšno stereotipno mnenje, ki ga mediji radi širijo. Kako pa je bilo spoznavanje ljužnoafriške kulture na samem mestu svetovnega nogometnega dogajanja? Sogovornike sem vprašala, če so imeli v Južni Afriki kaj stikov z domačini, kar bi morda prineslo boljši vpogled v vsakdanje življenje v Južni Afriki.

Tomaž Hudomalj na primer, stikov z domačini ni imel veliko, le površinske (z njihovimi najetimi šoferji). Zaradi svojega dela je bil na svetovnem prvenstvu več ali manj na relaciji stadion – hotel. Tudi Saša Jerkovič je bil na enakem. Kot športni novinar v Južni Afriki je imel nalogo mesec dni spremljati slovensko nogometno reprezentanco. Zato pa ni imel veliko časa za spoznavanje južnoafriške kulture, saj je bil tudi on na relaciji stadion, studio, hotel. Edino obogatitev njihovega bivanja v Južni Afriki so jim predstavljali lokalni vozniki ekipe RTV Slovenija (en Afrikaner, ostali pa »pristni« *Afričani*, kot jih je Saša

¹¹⁶ Bila sem pozitivno presenečena, ko mi je sogovornik Mario Bahorič pomagal navezati stik s Sašo Jerkovičem, saj je, mimogrede, ta njegov prijatelj. Tako sem imela možnost izvedeti, na kakšen način so zasnovali te polurne tedenske oddaje, namenjeni nogometu, a vsake toliko časa tudi kulturnim temam. Želela sem izvedeti čim več o oddaji, ki so jo predvajali 12. 4. 2010, ki je bila v celoti namenjena afriški in južnoafriški glasbi. Ta oddaja je bila Jerkoviču še posebno všeč, mi je priznal. S pomočjo društva Afriški center so povabili gosta, ki v resnici prihaja iz Kameruna in v Sloveniji živi že nekaj let; preživlja pa se kot Dj. Sprva so imeli nekaj težav, saj je bilo tukaj živečim Afričanom nerodno priti v oddajo, predvsem zaradi slabega znanja slovenščine, a jih je Jerkovič kljub temu spodbujal k obisku. Kljub skeptikom na televiziji je bila ta oddaja res posebna, saj so sodelujoči iz afriškega društva veliko pripomogli k dobri vsebini, meni Saša Jerkovič.

poimenoval). Z njihovo pomočjo je šel lahko v barakarsko naselje Soweto, ki je po besedah Jerkoviča središče *pristnega* Johannesburga.

Primož Gorše, ki je bil v času svetovnega nogometnega prvenstva nastanjen v okolici Port Elizabetha, je imel v svojem turističnem programu (potoval je s slovensko agencijo TAO) na poti na safari tudi manjši vpogled na barakarski način življenja nekaterih Južnoafričanov. *»Moram reči, da je to neverjetno, v kakšnih razmerah ljudje živijo. Živijo v kolibah iz materiala, ki ga najdejo v okolici, so brez elektrike, tekoče vode itd. Sicer se država trudi in gradi nadomestne t. i. government houses, kjer ljudje živijo »normalno« življenje.«*

Ko sem vprašala glede nevarnosti, če je podoba, ki nam jo posredujejo mediji resnična ali je vsa stvar okoli kriminala v Južni Afriki napihnjena, sem dobila več ali manj kar podobne odgovore.

Športni novinar Jerkovič nekih negativnih izkušenj ni imel. Dejal je, da si se moral držati pravil. Osebnostno verjame statistikam o nevarnostih Johannesburga, kar pa žal včasih zmaga nad drugimi lepimi stvarmi, priznava Jerkovič. Sploh je Saša Jerkovič sprva preživljal kar velik kulturni šok, saj v Afriki prej še nikoli ni bil. Ni navajen, da se ne moreš prosto sprehajati po mestu; ekipa je zaradi varnosti imela najete avtomobile in voznike. Najbolj so ga šokirale z visokimi ograjami in žicami ograjene hiše. Na podlagi tega in dejstva, da je imel njihov voznik pri sebi pištolo za obrambo, Saša zagovarja stališče, da je Južna Afrika (v tem primeru Johannesburg) precej nevarna. To je bilo videti tudi po končanih tekmah, ko ni bilo na ulicah videti nekega slavlja; po vsej verjetnosti zaradi močne propagande o nevarnosti, pravi Jerkovič.

Sebastjan Gombač je to mnenje potrdil s svojo izkušnjo, da so jih pred in med potovanjem opozarjali, naj se držijo skupaj v skupinah, naj ne hodijo v stranske ulice, ampak samo po glavnih in podobno. S tem se strinja tudi njegov kolega Mario Bahorič, ki pravi, da so pred odhodom veliko brali o nevarnosti, vendar on, tako kot ostali sogovorniki, ni imel nobene slabe izkušnje. Mojca Mavec glede nevarnosti pravi, da sama nikoli ne izziva in da so zagotovo v Južni Afriki predeli, kamor ne greš.

Kljub takšnim in drugačnim opozorilom o nevarnostih je zanimivo, da so vsi sogovorniki, brez izjeme, poudarili, da so Južnoafričani zelo prijazni ljudje, odprti in

gostoljubni. Komentator Tomaž Hudomalj je bil zelo presenečen nad prijaznostjo ljudi. Pravi, da so bili zelo ustrezljivi in nevsiljivi. Domačini so želeli v teh dveh letih pokazati, da v Južni Afriki nista samo kriminal in aids, ampak še kaj drugega. Ko sem ga vprašala, če bi šel potemtakem v Južno Afriko še kdaj na počitnice, pa je priznal, da ne. Meni, da je bilo med svetovnim prvenstvom varno, ker je to ogromen *megadogodek* in so bili vsi že v naprej opozorjeni glede nevarnosti.

Tesnejši stiki z domačini je imela arhitektka Nina Špiler, ki se redno vrača v Južno Afriko k svojemu fantu, in pravi: *»Verjetno se vse moje nakladanje sliši zelo grobo, meni so domačini zelo zelo všeč in ob vsaki priložnosti komuniciram z njimi; so zelo odprti in komunikativni. Vendar mimo golih dejstev ne gre, še posebno ko tu živiš nekaj časa in doživiš oboroženi rop sredi sadja in zelenjave in podobno, ki so ga izvedli praktično fantki. In slišiš, kako so ženo nakega prijatelja od prijatelja ustrelili, ko sta šla zvečer iz kina in so jima ukradli avto. In kako so sestro moje znanke hudo pretepli in posilili, moža zmrcvarili, ko so vdrli v njuno hišo in ju okradli. Hkrati slišiš, da večinoma pač samo vzamejo, ker sami nimajo, in načeloma ne bodo nobenemu nič naredili. Potem tudi, da življenje za nekatere pač ni toliko vredno, kot smo navajeni mi«* (Nina Špiler)

Tudi novinarka Mojca Mavec pravi, da je imela tesnejši, z nekaterimi domačini celo prijateljski, stik. Pravi, da je v času svojega obiska Južne Afrike (čeprav je šlo vsega skupaj le za približno dva tedna) dobila precej *pristen pogled o državi, ljudeh...* Vedno se poskuša vključiti v družbo tako, da počne to kar počeno oni, je in spi z njimi, je dobra opazovalka in podobno; po njenem opisu takšnega načina dela, bi lahko rekla, da gre za neke vrste etnografsko opazovanje z udeležbo. Z nekaterimi domačini je ohranila stike in si z njimi vsake toliko časa še vedno dopisuje.

Na drugi strani pa se nekomu, kot je Tomaž Hudomalj, ki zaradi vrste dela ni imel časa za spoznavanje dežele, zdi, da je v Južni Afriki drugače kot pri nas, da *»je svetlobna leta nazaj.«* S tem se je sicer težko strinjati. Drugačna je že mogoče, države se med seboj seveda razlikujejo, a v marsikaterem pogledu bi lahko rekli, da prav nič ne zaostaja za nami, v nekaterih segmentih je verjetno celo bolj razvita kot Slovenija. Da bi dodatno pojasnil, kaj je mislil s tem, sem ga to tudi vprašala in dobila sem odgovor, da meni, da je drugačna razvitost kot naša, drugačno mišljenje (rad je poudarjal besedo *drugačno*) in da se vidi velik prepad med revnimi in bogatimi:

*»Saj veš, kako je z Afriko. Afrika je v očeh mnogih še tretji svet in dejansko je tako, saj ko prideš tja, je razlika med ljudmi, v transportu, razmišljanju... Do neke mere (*sogovornik je naredil premor in malo v zadregi rekel), kako bi zdaj razložil, da ne bo kaj...(*narobe)... Eni deli Južne Afrike oziroma Johannesburga so, da tako rečem, civilizirani ljudje, da imajo visoko kulturo, avte... Večina pa jih še živi v barakah. Civilizirani mislim v smislu, da imajo bogate ljudi, visoko kulturo, visok življenjski standard. Večina pa je v barakah brez vsega, elektrike, vode... Kvaliteta življenja teh je na nizkem nivoju. Prepad med bogatimi in revnimi je še večji kot ponavadi...» (Hudomalj)*

O drugačnosti govori tudi sogovornik, Domen Fučka, študent arhitekture, ki me je kasneje povezal z Nino Špiller. Pravi, da je res, da je to čisto drugačen svet. Za domačine meni, da so preračunljivi. V njegov primeru je tako, da so pri projektu *Šola za prihodnost* v Ithuba Skills College, v okolici Johannesburga, kjer je skupina študentov arhitekture v osmih tednih zgradila učilnico in knjižnico, sodelovali tudi lokalni delavci. Pravi, da so za njihove razmere dobili dobro plačo (vsote se ne spominja več), ampak so se kljub temu sindikalno pogajali za večji zaslužek, kolikor bi jim uspelo zvišati. Spominja se, da je bilo zaupanje na visoki ravni, vendar pa ga nisi mogel vzeti za samoumevnega.¹¹⁷

Precej neposredna elektronska pošta, brez 'olepšav', ki mi ga je tik pred odhodom nazaj v Južno Afriko poslala Nina Špiller, kaže vrsto njenih osebnih prepričanj. Ker je težko reči, kaj je resnica, zagotovo pa ta ni edina, bom predstavila nekaj njenih subjektivnih komentarjev.

»Osebnost sem zelo razdeljena. Sem sem prišla kot čisti idealist, seveda pa nikoli ni tako preprosto. Oboji, še posebej 'belci', so zelo ponosni in tega mi ne razumemo. Jaz sem ponavadi med pogovori nekje vmes, belce prepričujem, da pretiravajo, prav tako 'črnice'... Še najbolj faca so Indijci, ki se vedno držijo nekje vmes. Moram priznati, da sem zelo osebno spoznala samo Afrikanerje in Indijce, Angleže in domačine pa bolj

¹¹⁷ Ko je nekoč 'izginil' fotoaparat sogovornika Domna, mu je ravnatelj tiste osnovne šole, za katero so delali, dejal, da so delavci navajeni takšnega načina življenja, da če kaj vidi, bo vzel. Domen mi je pojasnil, da tu ne gre za kakšno vrednostno sodbo, ampak tako je; če bo kaj odloženo na tleh, lahko nekdo to brez slabe vesti vzame. Ravnatelj mu je rekel še, da se ne sme prehitro zaupati, ampak da se zaupanje gradi. Sam jih ne obsoja, ko vidi, v kakšnih razmerah živijo.

površno. Prav tako je nam to grupiranje tuje, jaz spoznavam vsako osebo posebej brez predalčkanja. Tu pa temu ni tako. Skupinska pripadnost je zelo močna in pravo mešanje (partnerji in najboljši prijatelji) ni tako pogosto. Rekla bi, da smo v primerjavi z Južnoafričani Evropejci bolj individualisti. Prav tako ne moreš domačinov vseh spraviti kar pod eno skupino, saj so tisti, ki jim je "uspelo", obnašajo do revnih veliko slabše kot 'belci'. Prav tako je razizem med 'plemeni' veliko hujši, vendar je pometen pod preprogo. Grdo rečeno "ne jebejo sistema", njihovi 'plemenski' zakoni niso tako zabavni in humani, kot se sliši in bi si mislili.¹¹⁸ Jaz sem do neke mere še vedno idealist in vidim rešitev v nekem sodelovanju, vendar so vsi vsaksebi predaleč stran, da bi se drug od drugega kaj naučili in resno sodelovali, kar je edina rešitev iz absurdnosti te države.» (Nina Špiler)

Zaključí še z mislijo oziroma »s predalčkanjem, kot se za Južno Afriko spodobi«. Povzame, da so domačini po njenem mnenju zelo srčni, odprti, prijazni in komunikativni ter znajo biti srečni v svojih nemogočih razmerah. Po drugi strani pa sanjajo o bogastvu in pobegu iz *mizerije*. Za vsakega (tujega) belopoltega mislijo, da je bogat in ga prosijo, naj jih "reši", jim da denar ali jih vzame s seboj domov. Bogatejši nujno kupijo in kažejo statusne simbole, velikokrat se do revnih obnašajo grdo. Pravi tudi, da jih je večina revnih in odstotek nesramno bogatih.

O Afrikanerjih pravi, da so zelo ponosni ljudje, kar jim je včasih celo v napoto. »So verni protestantje, kar se močno pozna pri kulturi. So konzervativni, včasih malo patriarhalni in uspešnost jim pomeni veliko. Težko sprejemajo kulturne razlike domačinov, saj jih ne razumejo in nekateri mislijo, da so neumni.« (Nina Špiler)

Za Angleže pravi, da so v Južni Afriki kot Angleži v Evropi. »Ne sekirajo se preveč za druge in menda veliko ljudi o njih misli, da so malo čudni. Afrikanerji in Angleži se ne marajo med seboj in se tudi slabo mešajo.¹¹⁹ Tudi nekateri Angleži imajo domačine za manjvredne. Manj direktni so kot Afrikanerji in včasih tudi prebrisani,« meni Nina.

¹¹⁸ Domen Fučka, absolvent arhitekture, ki je bil s skupino študentov v okviru projekta »Šola za prihodnost«, v okolici Johannesburga, mi je v pogovoru dejal, da ima 'poglavar' še vedno oblast nad vasjo. Ti ljudje, ki se iz podeželja selijo v 'townshipe', občutijo, da ni reda, tudi socialna mreža propade, vse več je alkoholizma in nasilja. Obstaja nekaj urejenih družin, a večina so ženske same z otroki. Veliko je tudi prostitucije in umrljivosti med ljudmi; ko greš v barakarsko naselje Aleksandra, vidiš samo mlade domačine, starejših sploh ni.

¹¹⁹ Tu misli Nina na spolno ali zakonsko 'mešanje'.

Indijci so po njenem mnenju *»kar skulirani. Po mojih izkušnjah se, kot v apartheidu, tudi sedaj držijo nekje vmes. So večinoma zelo inteligentni.«*

Takšno politiko in 'predalčkanje' pa bi zagotovo lahko našli še v kakšni, nam bližji, državi in ne le v Južni Afriki. Naj pa še enkrat poudarim, da nekega subjektivnega mnenja ne smemo jemati za splošni model mišljenja.

7 EPILOG '*NOGOMETNE PRAVLJICE*': JUŽNA AFRIKA PO SVETOVNEM PRVENSTVU

7.1 Kaj je Južni Afriki prineslo svetovno nogometno prvenstvo?

11. julija 2010 se je devetnajsto svetovno nogometno prvenstvo končalo z zmago španske nogometne reprezentance. Južnoafriška in slovenska ekipa sta se od prvenstva poslovili brez laskavega naslova svetovnih prvakov. Kljub vsemu je bil sprejem slovenske reprezentance, po vrnitvi iz Južne Afrike (26. 6. 2010), na Prešernovem trgu v Ljubljani precej odmeven med slovenskimo javnostjo in v medijih. Veliko je bilo napisanega o tem, kako pomembno je, da smo se Slovenci med svetovnem prvenstvom med seboj povezali, kako nas je to prvenstvo združilo in podobno.

Ko pa se je nogometna evforija med ljudmi vidno polegla, sta se po koncu svetovnega nogometnega prvenstva po radijskih postajah, kot poletna hita, vrteli le še nogometni himni (Vihrajoča zastava in »Waka Waka). Novice v zvezi s svetovnim prvenstvom so hitro zbledele in poniknile. Tako je bilo tudi z novicami o Južni Afriki. Le tu in tam je v občilih sameval kakšen članek, a zato z nič kaj pozitivnimi vestmi. V članku 'Blatterjeva napitnina in nedonosni šotori' je 10. 1. 2011 pisalo, da so od konca svetovnega nogometnega prvenstva ostali le južnoafriški stadioni. M. H. piše, da je Blatter, predsednik FIFE, južnoafriškemu predsedniku Jacobu Zumi oziroma posebnemu skladu dediščine svetovnega prvenstva dal 78 milijonov evrov, kar ni malo, a še vedno drobiž v primerjavi z deležem, ki ga je pobrala svetovna nogometna organizacija (M. H. 2011).

M. H. naprej piše, da se Južnoafričani sprašujejo, ali bodo ta sredstva porabljena namensko in kaj bo sedaj država storila s stadioni. Od desetih so jih za prvenstvo zgradili štiri (v Cape Townu, Port Elizabethu, Durbanu in Johannesburgu), vsi pa prinašajo le izgubo. Avtor še dodaja, da bi jih bilo, zaradi finančnega zalogaja, še najbolj smiselno podreti, a politiki tega ne bodo dopustili (M. H. 2011).

Težko pa bo pri družbeni politiki. Stepišnik Matija v svojem članku piše, da bo po prvenstvu spet glavna tema razredni boj. »Od ekstaze, ki je tresla državo, ko se je začelo prvenstvo, do agonije, ki je tukaj del vsakdanjih mnogih, je kratka pot. Bili so dnevi

navidezne enotnosti, za predstavitev svetu in v podporo njihovi reprezentaciji »Bafana Bafana«. Potem bodo spet tisti, ki imajo. In tisti, ki nimajo,« pravi avtor (Stepišnik 2010).

Seveda je imelo nogometno prvenstvo brez dvoma tudi pozitivne, blagodejne učinke na samozavest Južnoafričanov, na podobo njihove države in druge celine (M. H. 2011). V Južno Afriko bo gotovo odpotoval še kakšen turist več kot do sedaj, a kaj bo od tega imela večina, ki se iz dneva v dan težje preživlja? M. H. navaja podatke, da so vladni ekonomisti napovedali enoodstotno rast BDP zaradi prvenstva, drugi (neodvisni) mu pripisujejo kvečjemu 0,2 do 0,3 % rast in da je vlada pred prvenstvom obljubljala pol milijona novih delovnih mest; ustvarili so jih menda okoli 200.000, večinoma kratkoročnih, in to brez večjih prenosov znanja (M. H. 2011).¹²⁰

Zanimive so bile besede Tomaža Hudomalja, ki je dejal, da gre pri svetovnem nogometnem prvenstvu za *»pravljico znotraj časovnega okvirja od 11. 6. do 11. 7. (2010),«* v kateri pa po mojem mnenju ne zmagajo vedno dobri in ima lahko nesrečen konec za večino južnoafriških prebivalcev. Pozitivno je vsaj to, da je je morda za kak odstotek spremenil pogled tujcev do Južne Afrike in njenih prebivalcev. Kot mi je dejal Primož Gorše, se je njegov pogled spremenil predvsem glede varnosti in prijaznosti domačinov. Sprašuje pa se, če je situacija danes enakakot pred več kot pol leta. Organizatorji so seveda morali zagotoviti visoko stopnjo varnosti, saj bi drugače izgubili veliko kredibilnosti v svetu in bi tudi veliko izgubili na turizmu. Mogoče bi marsikdo dvakrat premislil o ponovnem obisku Južne Afrike, če bi doživel neprijetno izkušnjo, je še dodal.

Ker ne bi rada spadala v tisto skupino opisovalcev samih negativnih novic, raje končam s kakšno pozitivno, ki sem jo med pogovorom slišala od športnega novinarja, Saše Jerkoviča. Glede 'postnogometnega' obdobja v Južni Afriki mi je mi namreč zaupal, da je nekaj dni pred najim srečanjem govoril z domačinom Vincentom, ki je bil v času prvenstva voznik slovenske novinarske ekipe, in s katerim ima še vedno stike. Sašu je dejal, da *»še vedno malo jadrajo na postnogometnem vetru ter da razmišljajo, da bi bil mogoče celo čas za gostovanje Olimpijskih iger«*, kar pa po Sašinem mnenju še dolgo ne bo možno, a pravi, da je veliko že, da o tem razmišljajo.

¹²⁰ Ta kratkoročna dela so bile zaposlitve, kot so: gradbeni delavci, varnostniki, pomoč pri organizaciji, turističnih vodičev ter ljudi, ki so skrbeli za čistočo mest (sogovornik Mario Bahorič je na obisku Južne Afrike opazil veliko takih, ki so na primer pometali ceste).

7.2 Pri nas pa je zpihala le še južnoafriška 'sapica'

Medijski svet nas po končanem svetovnem prvenstvu zagotovo ni več zasipal z novicami 'iz *daljne dežele*'. Zanimanje za Južno Afriko je, tako kot tudi sicer po vsakem podobnem končanem globalnem spektaklu, med slovenskimi mediji poleglo. Nič več se ni pisalo o *nevarnosti, virusu HIV, revščini, levih in slonih, Mandeli, diamantih, lepi naravi in podobnem*. Še nekih vidnih poslovnih stikov, ki so jih v našem poslovnem svetu tako promovirali, ni bilo.¹²¹ Dr. Maks Tajnikar z ljubljanske Ekonomske fakultete je namreč še pred prvenstvom govoril, da se s športno promocijo ustvarja podlaga za uveljavitev gospodarstva in da je svetovno nogometno prvenstvo vsekakor velika priložnost za celotno slovensko gospodarstvo (Tajnikar v Bonča: 2009). No, Tajnikar je vsaj priznal, da v preteklosti takih promocijskih športnih dogodkov nismo oziroma nismo znali izkoristiti.

Tega tudi sedaj očitno nismo 'znali' izkoristiti. Odvisno pa je kdo je to 'mi'. Da so 'mi' neka večja poslovna podjetja, bi se strinjala. Tu se vedno veliko piše, a na koncu še največ storijo ravno tisti, ki so bili ves čas nekje v ozadju. Študenti arhitekture na Fakulteti za arhitekturo, na Ljubljanski Univerzi, so storili to brez večjega pompa, le kolikor je pač prišlo v medije (že zaradi iskanja sponzorjev).

Pol leta pred svetovnim prvenstvom je imela skupina študentov na obveznih študijskih vajah nalogo spoznavati južnoafriško kulturo, njeno zgodovino, geografijo in podobne teme. Gledali so filme, poslušali glasbo Južne Afrike,¹²² kasneje pa raziskovali, s kakšnimi materiali pretežno zidajo v Južni Afriki, mi je zaupal Domen Fučka, eden izmed teh študentov. In zakaj so imeli na Fakulteti za arhitekturo v okviru vaj predstavitve o Južni

¹²¹ Slovenija in Južna Afrika sta imeli menda lani za slabih 45 milijonov evrov medsebojne blagovne menjave, ki je uravnotežena, letos pa bo dvostranska trgovina zaradi globalne krize še nekoliko manjša, je pisalo v Delu (Đerič 2009).

¹²² V študijskem času sem večkrat slišala, kako bi se lahko različne študijske smeri med seboj povezale, a do tega pride zelo poredko. Za začetek bi se morda lahko povezali smeri, kot sta etnologija in kulturna antropologija ter arhitektura; obe z Ljubljanske Univerze. Na Fakulteti za arhitekturo namreč znova zbirajo novo skupino študentov, ki se bo letos (2011) ponovno, z istim nimenom, odpravila v Južno Afriko. Možnost za sodelovanje vidim v prenašanju znanj, mnenj, predlogov, ki bi nadomestile priprave na teren s pomočjo internetnih virov in filmov (kot mi je zaupal študent arhitekture, Domen Fučka).

Afriki, bi se marsikdo vprašal. Odgovor se skriva v projektu »Šola za prihodnost«, katerega cilj je bil zgraditi manjši objekt z učilnico in knjižnico v Južni Afriki. Projekt ni bil le neke vrste humanitarna pomoč domačinom, temveč je šlo predvsem za izmenjavo znanja – tako južnoafriškega kot našega, pa naj bo to znanje o gradnji ali kulturi.

V revnem barakarskem naselju Magagula Heights v predmestju Johannesburga so v okviru šolskega kompleksa Ithuba Skills College (s katerim so pričeli Avstrijci) študenti v osmih tednih zgradili novo stavbo od temeljev do strehe z vso opremo in inštalacijami. Stene šole so postavili iz mešanice gline in slame, za strop pod valovito pločevinasto streho pa so uporabili kar kartonske tulce, ki so jih, seveda, dobro izolirali. Domen Fučka mi je zaupal, da so na delavnicah v Sloveniji delali poskusno gradnjo z takšnimi materiali, kot jih uporabljajo na terenu v Južni Afriki. *»Ko pa smo prišli v Afriko, pa smo naredili vse po svoje... (smeh). Tu razmišljaš po evropsko,«* je pripomnil Domen, ki je še dodal, da je bila to s praktičnega in kulturnega vidika izjemna izkušnja. Ko so se študenti septembra 2010, po končanem projektu in krajšem potovanju po Južni Afriki, vrnili nazaj v Slovenijo, so mediji in slovenska javnost zopet postali pozorni na besedo Južna Afrika.

Fotografiji 8 in 9: Študenti arhitekture pri gradnji šole v okolici Johannesburga

Naj bo to izmenjava znanja, izmenjava kulture,¹²³ izmenjava dobrin, sogovornica Mojca Mavec meni, da moramo dati Afriki moramo priložnost za poslovne stike, ne pa da

¹²³ 16. 9. 2010 smo imeli v Sloveniji edinstveno priložnost prisostvovati na izmenjavi južnoafriške kulture. V Ljubljani na Gospodarskem razstavišču se je namreč odvil dogodek Africa Village, ki ga je organizirala beograjska Macaya, organizacija, ki sodeluje z južnoafriškimi obrtniki z večih koncev Južne Afrike. Na tem dogodku, ki ga v Srbiji prirejajo vsako leto in je tudi zelo obiskan, domačini iz Južne Afrike prikazujejo obrti (lončarstvo, pletarstvo, rezbarjenje), te izdelke nato tudi prodajajo, degustira se južnoafriška vina, čez dan in zvečer pa so tudi delavnice in koncert lokalne skupine pevcev, plesalcev in bobnarjev. Ko je *Africa*

se samo pošiljajo finančna sredstva, kar iz zgodovine lahko vidimo, da se v večini primerov tak sistem ne obnese, saj der ne pride v prave roke. Sama meni, da jim lahko največ pomagamo s poslovnimi gospodarskimi priložnostmi.

Fotografiji 10 in 11: Africa Village na Gospodarskem razstavišču v Ljubljani

Village (Afriška vas se imenuje ravno zaradi scenske postavitve šotorov z različnimi obrtni) gostovala pri nas, pa je bil obisk porazen. Lahko rečem, da sem bila pol dneva le ena od petih obiskovalcev; Južnoafričanom so delale družbo le še naše hostese. Spraševali so, zakaj nihče ne pride, če ljudi ne zanima njihova kultura ali pa je morda res krivo vreme (tisti vikend so po Sloveniji pustošile poplave). Največji krivec, kot mi je zaupala soorganizatorica Mira Cvijović, je bila menda neka naša oglaševalska agencija, ki svojega dela ni opravila (nikjer ni bilo ne plakatov, ne časopisnih oglasov ali oglasov na spletu), kljub temu da so ji organizatorji dogodka pošteno plačali. Škoda za takšno napako in neodgovornost z naše strani, saj menim, da je slovenska javnost zamudila res odličen dogodek, ki ni želel vzbujati postnogometne spomine, ampak predstaviti pestro kulturo Južne Afrike, kjer bi lahko marsikaj izvedeli prav iz prve roke.

8 ZA KONEC: PODOBE, PODOBE, PODOBE...

Naj za začetek konca razjasnim termin *podobe*, ki sem ga uporabila že v začetku naloge, prav tako v naslovu diplomske naloge in sedaj še na koncu diplome.

Ko sem lansko leto pisala predispozicijo za diplomsko nalogo, sem imela pri naslovu v mislih besedo *podoba* (v ednini). Skozi celoletno spremljanje medijev in dogodkov, ki so nas¹²⁴ ob svetovnem nogometnem prvenstvu obdajali, sem ugotovila, da podoba Južne Afrike še zdaleč ni samo ena. Tako kot na primer Afrika ni samo ena, ampak imamo *Afrike* (po Brumen in Jeffs 2001), tako je tudi več podob Južne Afrike. Seveda, če se igram z besedami in pomeni, bi zagotovo našla še celo paleto različnih terminov, ki bi jim lahko pripisali 'imenovalnik množine'. A če sem v nalogi kolikor toliko uspešno prikazala in dokazala, da ima Južna Afrika več podob in ne kaže le enega obraza, kot bi ga mediji večkrat hote ali nehote radi prikazali, se mi zdi takšna, na videz morda nepomembna, opazka smiselna. Morda pa *podobe* še bolj veljajo za Južno Afriko, državo, ki ima enajst uradnih jezikov, tri glavna mesta, kalejdoskop različnih skupin ljudi (od Indijcev, temnopoltih domačinov, evropskih priseljencev...) itd., in kjer bi torej vsak, ki bi se tja odpravil, našel neko 'svojo' podobo te dežele; zato je termin v množinski obliki toliko bolj primeren.

Če se osredotočim na nekaj glavnih vprašanj, ki sem si jih pred in med nalogo postavila, naj poskusim odgovoriti vsaj na pomembnejša.

Na vprašanje, če ima šport moč, da spremeni svet, težko odgovorim. Seveda se te Mandeline besede slišijo nekoliko romantizirane in iluzorne, a dejstvo je tudi, da športni dogodki pripadnikom določenih nacionalnih skupnosti danes omogočajo najbolj neposreden pogled na lastno nacijo, kar je še potencirano z močno medijsko podporo, ki lahko v istem trenutku doseže prav vse člane zamišljene skupnosti¹²⁵ (Starc 2006: 276-277). Sama odgovora na Mandelino vprašanje ne poznam. Sogovornik Mario Bahorič je

¹²⁴ Marsikdo me je med raziskovanjem vprašal, če bom šla tudi jaz v Južno Afriko na svetovno nogometno prvenstvo. Kljub temu da je bila ideja o oddaljenem južnoafriškem terenu privlačna, sem naletela na finančno oviro na eni strani, na drugi strani pa sem vedela, da moram v času prvenstva redno spremljati dogajanje na domačem terenu. Misli o obisku Južne Afrike pa, da se razume, nisem povsem ovrgla...

¹²⁵ Gellner v uvodu Andersonovih zamišljenih skupnosti piše, da »nacionalizem ni prebujanje narodov in njihove samozvesti: nacionalizem *izumlja* narode, kjer jih ni« (Gellner v Anderson 2007: 23)

dejal, da ima šport zagotovo moč do neke mere; in to pozitivno. Meni, da se je v času svetovnega nogometnega prvenstva v Južni Afriki veliko dogajalo: gradili so stadione, nove ceste, otrokom so podarjali nogometne žoge in podobno. Vendar pa ostaja vprašanje, kakšna je današnja južnoafriška gospodarska in socialna situacija, ko se je svetovno prvenstvo končalo.

A to vprašanje vidim bolj v smislu, če je šport spremenil pogled Slovencev na Južno Afriko in njene prebivalce. Mojca Mavec je mnenja, da je bilo to svetovno prvenstvo bolj pomembno v smislu spreminjanja naše perspektive do Afrike, v smislu, da se tudi v Afriki lahko izvede tak dogodek, in da vidimo, da je tega sposobna. Zdi se ji, da je to neko pozitivno sporočilo javnosti. Da se je spremenil pogled na celino, vsaj za nekaj časa. Pravi, da je bilo razveseljivo odpreti časopis in tisti mesec svetovnega prvenstva brati o Afriki, a kaj, ko se na koncu zopet poroča le o slabih stvareh.

In kakšen je južnoafriški odsev v slovenskih medijih, ki je zrcalo naše družbe? Moram reči, da ne kaj obetajoč. Še vedno ostaja polno stereotipnih predstav, posploševanj in evropocentrične konotacije.¹²⁶ Še vedno se značilnosti ene države posplošuje na celotno Afriko. Mediji na eni strani, kot sem že večkrat dejala, poudarjajo negativne podobe Afrike in Južne Afrike, pri čemer bi lahko rekla, gre že skoraj za medsebojno tekmovalnost, kdo bo napisal bolj odmeven in šokanten naslov, ki bi bolj pritegnil bralce, poslušalce. Na drugi strani pa idealizirajo in romantizirajo predstave o prijaznih domačinih, nasmejanih otrocih in podobno. Večine medijev ne zanima razumevanje glasbene, kulturne in športne podobe Južne Afrike, ampak le to, kaj se piše (kar je 'top' ali 'in') v tujih virih, od katerih nato le površno povzamejo najbolj 'sočne' reprezentacije. Za nameček pa slovenske turistične agencije medtem 'čredno' sledijo programom tujih turističnih ponudb in vozijo turiste na t. i. 'človeški safari', kjer lahko primerjajo svoje življenje z njihovimi in poglabljajo odnos mi – drugi. Da, očitno je pri nas res težko odstopati od povprečja.

¹²⁶ Prek takšnih podob si ustvarjamo tudi "svojo lastno podobo civiliziranega slovenskega oziroma zahodnega jaza. Toda ne samo posledice, temveč tudi mehanizmi, ki jih pri tem uporabljamo, so skrajno vprašljivi." Jeffs

Seveda ne bom rekla, da smo 'Slovenci zaplankani',¹²⁷ ker bi s tem spet posplošila zadevo. Bolje je reči, da niso vsi zaplankani. A za podobo Južne Afrike in Afrike na splošno (pa seveda tudi drugih kontinentov, držav po svetu), bi bilo precej 'ugodno', če 'zaplankanosti' ne bi bilo v samem 'vrhu' medijskega sveta. Tisti, ki so 'pri skledi' pač še vedno odločajo kakšno in koliko 'juhe' bo dobil vsak izmed nas.

Kljub temu pa lahko sami veliko storimo, da se uspešno upiramo vsiljenim, stereotipnim podobam.¹²⁸ Preberemo kakšen članek, monografijo, ki se ne navezuje na slovenska občila ali pa še bolje, se sami odpravimo na teren in iz prve roke spoznavamo kulturo neke države. To je lahko še najboljša šola, boljša od te, ki nam jo je 'prineslo' svetovno nogometno prvenstvo. Ta je svoja vrata že v začetku zaprla.

Da, stereotipne predstave so in bodo gotovo še ostale. Dr. Marko Frelih, kustos za neevropo v Slovenskem etnografskem muzeju, mi je dejal, da se v 160-ih letih od »Sudanske misije«,¹²⁹ ko so se oblikovali prvi stereotipni pogledi na temnopolto ljudstvo in marsikateri vzorec predstav o Afriki, v »*podalpskih glavah*« ni veliko spremenilo. Predsodki torej ostajajo. Ne gre se slepiti, da se bo čez noč situacija popravila. A kot sem rekla, korak za korakom. Morda dosedanja opozorila na napake niso vplivala na medijske

¹²⁷ V enem izmed intervjujev, je novinarka vprašala novinarja Secu M. Condeja, če se mu še vedno dogaja, da se Slovenci čudijo 'ob spoznanju, da v 21. stoletju barva kože in sposobnost za govorjenje slovenščine očitno nista korelacijsko povezani, kot je nekoč sam dejal. Ta je odgovoril z izjavo, ki je v slovenskem prostoru sprožila množico kritik. Dejal je namreč: *"Slovenci so ene take zaplankane živali. In to lahko napišeš, to pravzaprav moraš napisati! Slovenci so kot neka čreda, zaprta v stajo, do katere tu in tam pride kak pastir in jim prinese novice iz zunanjega sveta. To se mi zdi prav neverjetno, še posebej za državo, ki je do pred kratkim vodila Evropsko unijo, po drugi strani pa je tako izrazito neodprta in zaplankana."* (politižurnalist 2010)

¹²⁸ Rešitev bi bila tudi v sodelovanju z različnimi nosilci oziroma posredniki znanja o afriški kulturi, pa naj bo to Afriški center v Ljubljani, med redkimi tudi oddelek Etnologije in kulturne antropologije, ki je v svoj program vključila tudi antropologijo Afrike in podobni. A morali bi začeti pri samem začetku in razširiti oziroma sploh vzpostaviti določeno študijsko disciplino afriških ved, saj pomanjkanje disciplin, kadrov, zaposlenih na področju afrijskih študij občutno primanjkuje; tudi na Oddelku za azijske in afriške študije, na Filozofski fakulteti, Afrika še čaka na svoj zagon.

¹²⁹ Več v monografiji *Sudanska misija* (Frelih 2009), kjer je bil z misijonarskimi odpravami Ignacija Knobleharja med drugim prikazan tudi prvi stik Slovencev z Afričani.

izkrivljene podobe o Južni Afriki v času svetovnega nogometnega prvenstva, morda pa nas lahko preseneti nov val prispevkov v času olimpijskih iger leta 2020, za katere se kot gostiteljica bori tudi Južna Afrika. A le, če ji uspe... In seveda, če se bo tudi nam, po Mandelino, uspelo »iz zgodovine kaj naučiti«.

Zadnje vprašanje, ki se mi je med pisanjem utrnilo, se glasi: kdo je ta 'grešni kozel' za širjenje stereotipov pri nas? Bi morali za takšne usidrane podobe o Južni Afriki in Afriki kriviti slovensko družbo? Osebnostno menim, da moramo krivca, poleg šolskega sistema, iskati v svetu medijev; te sem v nalogi že nekajkrat omenila. Nič novega ni, če rečem, da ne gre verjeti vsemu, kar nam mediji ponujajo. In če ljudje, natančneje, bralci, gledalci in poslušalci, nimajo stika z neznanim, potem se takšne stereotipne predstave težko spreminjajo.¹³⁰ Tako ne pridemo daleč stran od poimenovanja, kot so *plemeniti divjaki*, *ljudožerci in sužnji*.¹³¹ Zanimivo pa je, kot sem ugotovila tudi na samem terenu, kako vsi moji sogovorniki radi poudarjajo, kako so Južnoafričani prijazni, gostoljubni... Torej spet, iz ene skrajnosti v drugo? Podoba Južne Afrike ni le *črno-bela*. Nista le kriminal in lepota narave na drugi strani. Ni le morilcev in roparjev ter nadvse prijaznih domačinov. Seveda so, ampak pozablja se še na množico drugih, vmesnih postaj na poti k dojetju realne podobe oziroma podob Južne Afrike. In zopet sem pri podobah...

S tem strnjnim mnenjem odgovorim tudi na vprašanje slogana I FEEL SOUTH AFRICA(?). Doživeli smo jo, če pa smo jo resnično začutili pa težko rečem. Podobe Južne Afrike so na 'sceno', v času svetovnega nogometnega prvenstva, redno prihajale, a kontekst je ostajal isti. Upam le, da bi se, v prihodnje, le rešili večvrednostnega kompleksa,¹³² ki je izvor vseh superiornih odnosov do 'drugih'.

¹³⁰ Na terenu sem namreč opazila, da so sogovorniki poudarjali prijaznost domačinov, nekateri so bili nad tem prijetno presenečeni, tudi negativnih izkušenj niso imeli. Seveda, to so njihove izkušnje in na podlagi mnenj peščice sogovornikov, zato ne morem posploševati na mnenje vseh, ki so se dogodka udeležili. Pri tem moram upoštevati tudi čas, ki so ga sogovorniki v Južni Afriki preživeli; z izjemo dveh, gre pri večini sogovornikov za kratkotrajen obisk – od enega tedna do enega meseca. A dovolj je že, da sem nakazala, s kakšno predstavo, ki je večinoma posledica medijev, so se sogovorniki odpravili v Južno Afriko. In zanimivo, s kakšno predstavo oziroma podobo države so se potem vrnili domov.

¹³¹ Brumen in Jeffs 2001: 6

¹³² Ki ga v 'Togo albumu' (2007) opisuje tudi dr. Marko Frelih: »Večvrednostni kompleks je spodbujal rasistične nagone, ki so kmalu dosegli grozljive razsežnosti« (Frelih 2007: 13).

9 Abstract

The dissertation in question introduces the relationship of the Slovene media and public towards South Africa which hosted the Football World Cup in 2010. The participation of Slovene football team was not the only notable contact established among Slovenia and South Africa. We can reach far in the past, as far as contacts between the two are concerned, and see that some of our images of South African culture have not changed much. In the past Slovenes have merely described images of South Africa. Today these images are distorted to the extent that they put us in a superior position towards 'others'. Through research of numerous articles published during the World Cup, the author discovered that the most explicit and frequent images have a europocentric connotation. One of the biggest sporting events could be a great opportunity to abolish these false images. Unfortunately, we were not taught a lesson and the general public still has the same associations when South Africa is mentioned: *apartheid, Nelson Mandela, AIDS, diamonds, crime, and poverty*. South Africa is much more than that as the author proves more than once in the dissertation. She presents South African history, its present situation and connection to the popular cultural elements such as music and sport (especially football). The latter served as a means of recognition of South Africa and Africa in general. The author has dedicated her last chapter to the issue whether the Football World Cup contributed anything in the context of relationship between the two or did it only strengthen our own national identity.

VIRI IN LITERATURA

Ackerman, Diane

2000 *Deep play*. New York: Division Random House. (Deloma) Dostopno tudi na:

<<http://www.amazon.com/Deep-Play-Diane>

[Ackerman/dp/0679771352#reader_0679771352](http://www.amazon.com/Deep-Play-Diane)>

A. K.

2010 'Elita na koncert, domačini pred vrati.' *Portal RTV SLO*. Internetni vir:

<<http://www.rtvsl.si/zabava/glasba/elita-na-koncert-domacini-pred-vrati/232125>>, pregledano 2. 4. 2011.

A. P. J.

2010 'JAR: »Umor pomeni napoved vojne belcem«.' Internetni vir:

<<http://www.rtvsl.si/svet/jar-umor-pomeni-napoved-vojne-belcem/227365>>, pregledano 2. 4. 2011.

Aladeojebi, Urška

2010 'Vse barve JAR'. »Afrika v resnici«: 1-11. (Dostopno na:

<http://etnologija.etnoinfolab.org/dokumenti/72/2/2010/Urska_Aladeojebi_-_VSE_BARVE_JUZNE_AFRIKE_1959.pdf>, pregledano 4. 4. 2011.

B. T.

2010a 'JAR: Bo nogometna vročica povečala okuženost s HIV-om?', Internetni vir:

<<http://bam.czp-vecер.si/portali/7dni/v1/default.asp?kaj=2&id=5552533>>, pregledano 3. 4. 2011.

2010b 'Kdo bo dobil bitko za pozornost – nogomet ali kriminal?' Internetni vir:

<<http://www.rtvsl.si/svet/kdo-bo-dobil-bitko-za-pozornost-nogomet-ali->

kriminal/222818>, pregledano 3. 4. 2011.

Baskar, Bojan

- 2004 'Rasizem, neorasizem, antirasizem: Dvojini esej o tranzitivnosti navidezno protislovnih pojmov.' *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 32(217-218): 126-149.

Bergant, Igor E.

- 2009 'Južna Afrika, moja dežela!' *Žurnal*, 11. 12. 2009, str. 12.
- 2010 'Nogometni mesec je treba preživeti! Zato vzljubite nogomet!' *Mladina special: Mundial*, 23. 4. 2010, str. 2.

Blaukopf, Kurt

- 1993 *Glasba v družbenih spremembah: Temeljne poteze sociologije glasbe*.
Ljubljana: ŠKUC: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Bonča, Jože

- 2009 'Južna Afrika, nogomet in Slovenija!' Vir:
<http://www.siol.net/sportal/sportal_plus/novice/2009/10/juzna_afrika_nogomet_in_slovenija.aspx>, pregledano 3. 4. 2011.

Brvar, Veronika

- 2010 'Slovenci o Afriki: Stereotipi in predsodki Slovencev o Afriki.' »Afrika v resnici«. Vir:
<1-5http://etnologija.etnoinfolab.org/dokumenti/72/2/2010/Veronika_Brvar_-_SLOVENCIO_AFRIKI_1960.pdf>, pregledano 3. 4. 2011

Buruma, Ian

- 2010 'Nogomet je vojna.' *Delo*, 2. 7. 2010, str. 5.

Carlin, John

- 2009 *Nepremagljiv: Nelson Mandela in igra, ki je ustvarila narod*. Bled: Produkcijška

hiša RED.

Clothes, Jean in in David Lewis- Williams

2003 *Šamani iz prazgodovine: Trans in magija v okrašenih jamah*. Ljubljana: Studia

humanitatis.

Cubitt, Gerald in Arnold Helfet

1978 *South Africa*. Macmillan Publishing Co: London.

Carlin, John

2009 *Nepremagljiv: Nelson Mandela in igra, ki je ustvarila narod*. Bled: Produkcijka

hiša RED.

»Dear Mandela«, dostopno na: < <http://www.dearmandela.com/>>, pregledano 4. 4. 2011

ali:<http://www.youtube.com/watch?v=fZWIZX_8ub8>, pregledano 4. 4.

2011

Delo

2010 'Halo Južna Afrika.' *Delo*, 14. 6. 2010, str 24.

District Six Museum

2009 'Home.' Vir: <http://www.districtsix.co.za/frames.htm>, pregledano 2. 4. 2011.

Dobnikar, Špela

2010 'Ko se glasba in nogomet združita.' *City Magazine*, 7.-28. 6- 2010, str 19.

Dreweett, Michael

2002 'The Use of Satire in Popular Music in Apartheid and Past-Apartheid South

Africa, Michael Drewett.' V: *Looking back, looking ahead, Popular music studies*

20 years later: Conference Proceedingg. Kimi Kärki, Rebecca Leydon in Henri

Terho, ur. Turku: IASPM-Norden.

- b.n.l. 'The censorship of music in South Africa within the context of the struggle to end apartheid'. (Mentorjeva dokumentacija. Obdelan članek dostopen na:
http://www.ashgate.com/default.aspx?page=637&calctitle=1&pageSubject=3102&title_id=5618&edition_id=8512 ali
http://books.google.com/books?id=aowvjFQod9IC&pg=PA68&dq=drewett+michael&hl=sl&ei=sFyGTbqKDY-aOoOThdAH&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CCcQ6AEwAA#v=onepage&q&f=false). Str: 260-267.

Društvo Afriški center

- 2010 'Afrika v slovenskem šolskem sistemu.' Internetni vir: <http://www.drustvo-dugs.si/dokumenti/Afrika_v_slovenskem_solskem_sistemu.pdf>, 2. 4. 2010.

Derič, Ljiljana

- 2009 'Južna Afrika priložnost za poslovneže.' Vir: <http://www.delo.si/clanek/93278>, pregledano 3. 4. 2011.

Frelih, Marko

- 2007 *Togo album*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.

Gorta, Sonja

- 2007 Reševanje južnoafriške problematike v Združenih narodih. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Halbwachs, Maurice

- 2001 *Kolektivni spomin*. Ljubljana: Studia humanitatis.

Haber, Lena

- 2011 *Mass Culture's Waka-Waka Song, and Singing and Dancing in Kisumu*.

Neobjavljen esej, mentorjev arhiv.

Hip hop against apartheid ndodemnyama free South Africa

2009 Vir: <http://www.youtube.com/watch?v=WMwWBbyZRJQ>, pregledano 4. 4.

2011.

Huš, Anja

2005 'Čas je, da začnemo skrbeti sami zase'. *NeDelo*, 3. 7. 2005, str 6.

Informacijski center Združenih narodov

1973 Zločin proti človeštvu : vprašanja in odgovori o apartheidu v Južni Afriki.

Beograd: Informacijski center Združenih narodov.

Jaenecke, Heinrich

1979 *Beli gospodarji: Tristo let vojne in nasilja v Južni Afriki*. Ljubljana: Borec.

Jeffs, Nikolai

2000 'Podoba Afrike v slovenskih medijih.' Internetni vir: <<http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/09/mediawatch/>>, pregledano 3. 4. 2011.

Južnič, Stane

1980 *Kolonializem in dekolonizacija*. Maribor: Obzorja.

Ki-Zerbo, Joseph

1977 *Zgodovina črne Afrike*. Ljubljana: Borec.

Kock, de W. J.

1972 *Die Geschichte Südafrikas*. Pretoria: Private Bag X (Ministrstvo za informacije).

Kopušar, Sebastijan

2010 'Nacionalkin projekt desetletja.' *Delo*, 14. 6. 2010, str. 13.

Kraner, Robi

2009 'Južno Afriko čaka generalka.' Vir: <http://www.nogomet.net/novica.php?id=4829>, pregledano 3. 4. 2011.

2010 'Se jih moramo bati?' Nogomet. net. Vir: <<http://www.nogomet.net/novica.php?id=4866>>, pregledano 3. 4. 2011.

Kuralt, Vesna

2010 'Desmond Tutu, najglasnejši Južnoafričan.' »Afrika v resnici«:1-9. (Dostopno na: http://etnologija.etnoinfolab.org/dokumenti/72/2/2010/Vesna_Kuralt_-_DESMOND_TUTU2_1967.pdf, pregledano 4.4.2011)

Loboda, Robi

2010 'Kljub vroči zmagi jih zebe.' Vikend, 19.-25.6.2010, str 10.

M. H.

2010 'Blatterjeva napitnina in nadonosni šotori'. Delo, 10. 1. 2011.

M. J.

2010 'Nogometno svetovno prvenstvo je milijardni posel, vendar ne za revne Južnoafričane.' *Delo*, 21. 6. 2010, str. 23.

Ma. B./Ka.K.

2009 'FOTO: Noč, ko so se zgodile sanje'. Vir: <<http://www.delo.si/clanek/92951>>, pregledano 3. 4. 2011.

Makky, Nora

2007 *Song in the Anti-Apartheid and Reconciliation Movements in South Africa*. The Ohio State University. Dostopno na: <<https://kb.osu.edu/dspace/bitstream/handle/1811/28447/ThesisFinalSubmissiontoOSUpdf.pdf;jsessionid=C6CB99662CADE2D6E6F7F6ACC5650B5E?sequence=1>>, pregledano 4. 4. 2011.

Mahlasela, Vusi

2010 'Musicians@Google: Vusi Mahlasela.' Internetni vir:

<<http://www.youtube.com/watch?v=ntNqEZsrea8>>, pregledano 3. 4. 2011.

Mauss, Marcel

1996 *Esej o daru in drugi spisi*. Ljubljana: ŠKUC: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Mavec, Mojca

2010 *Čez planke: Južna Afrika*. Oddaja na Rtv Slovenija, april 2010. Vir:

<http://tvslo.si/#ava2.72427492;;>, pregledano 3. 4. 2011.

Meintjes, Louise

1990 'Paul Simon's Graceland: South Africa, and the Mediation of Musical Meaning.'

Ethnomusicology 34(1): 37-73.

Meskel, Lynn in Lindsay Weiss

2006 'Coetzee on South Africa's Past: Remembering in the Time of Forgetting.'

American Anthropologist 108(1): 88-99.

Murray, Jon in Jeff Williams

2000 *South Africa: Lesotho & Swaziland*. Hawthorn: Lonely Planet.

Muršič, Rajko

1993 *Neubesedljive zvočne igre: Od filozofije k antropologiji glasbe*. Maribor: Katedra.

New World Encyclopedia

2010 'Concentration camp'. Vir:

<http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Concentration_camp#History>,

pregledano 3.4. 2011.

Nugent, Paul

- 2004 'Second Liberation: Guerrilla Warfare, Township Revolt and the Search for a New Social Order. V: *Africa Since Independence: A Comparative History*. Paul Nugent, ur. New York: Palgrave Macmillan. Str 260-325.

P. Z.

- 2010a 'Ganci šli naprej.' *Delo*, 28. 6. 2010, str. 18.
- 2010b 'Tatovi oskubili tudi »Batigola«.' *Delo*, 21. 6. 2010, str. 23.

Pečar, Zdravko

- 1965 *Afrička kretanja*. Zagreb: Naprijed.

Pistotnik, Zoran

- 2005 'Abdullah Ibrahim: »A Celebration« (Enja, 2004).' Vir: Radio Študent; <<http://www.radiostudent.si/article.php?sid=6595&query=bop>>, pregledano 2. 4. 2011.

Plesec, Matjaž in Mojca Doupona Topič

- 2002 *Nogomet in družba: Preporod nogometa v Sloveniji*. Ljubljana: Zavod za šport Slovenije.

Plestenjak, Rok

- 2009 'Novoletno nogometno srečanje na Brdu pri Kranju: Na Gorenjskem je odmeval aplavz.' Internetni vir: <http://www.siol.net/Sportal/Nogomet/SP2010/Novice/2009/12/Novoletno_nogometno_srecanje.aspx>, pregledano 3. 4. 2011.

politižurnalist

- 2010 'Žaljivi Seku M. Conde postal voditelj nacionalkinih poročil0. Vir: <<http://www.politikis.si/?p=4258>>, pregledano 5. 4. 2011.

Ramšak, Mojca

2005 'Etnologija telesa.' *Etnolog* 15: 17-28.

Rijavec, Matej

2010 'Foto: Nogometne superbabice iz Ivory Parka.' Internetni vir:

<<http://www.districtsix.co.za/frames.htm>>, pregledano 4. 4. 2011.

Robins, Steven

2009 'Humanitarian aid beyond »bare survival«: Social movement responses to xenophobic violence in South Africa.' *American Ethnologist* 36(4): 637-650.

Sajovic, Kaja

2009 'JAR: Nogometni spektakel v najbolj nevarni državi.' Internetni vir:

<<http://www.rtvsllo.si/svet/jar-nogometni-spektakel-v-najbolj-nevarni-drzavi/219438>>,

Pregledano 3. 4. 2011.

Salza, Alberto

2001 *South Africa, Countries of the World*. Vercelli: White Star.

Savnik, Dušan

1960 *Afrika včeraj in danes*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

1962 *Črna celina: Prevrati v Afriki*. Celje: Mohorjeva družba.

'Shakira Holds Press To Talk About Inspiration behind "Waka waka" Song'

2010 Dostopno na: <http://www.youtube.com/watch?v=vaMuJf04MqY>, pregledano 5.4. 2011

Shales, Melissa

2003 *Fodor's Exploring: South Africa*. New York: Fodor's Travel Publications.

SSKJ

Vir: <http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=igra&hs=1>,

pregledano 3. 4. 2011

STA

2008 'UMRLA Miriam Makeba.' Vir: Siol trendi/ glasbe,

http://www.siol.net/trendi/glasba/novicke/2008/11/umrla_miriam_makeba.aspx,

pregledano 4. 4. 2011

Starc, Gregor

2006 'Šport kot socialna arena nacije v Sloveniji.' Internetni vir:

www.inv.si/DocDir/Publikacije-PDF/arhiv/RIG%2050_51/17starc.pdf,

pregledano 5. 4. 2011

Stepišnik, Matija

2010 'Jezus, ki jih je odrešil rasizma.' Internetni vir: <<http://bam.czp->

[vecer.si/portali/7dni/v1/default.asp?kaj=2&id=5552533](http://bam.czp-vecer.si/portali/7dni/v1/default.asp?kaj=2&id=5552533)>, pregledano 1. 4. 2010

Suhadolnik, Jernej

2010 'Prilaščanje nogometnih razlik.' *Delo*, 1. 7. 2010, str. 15.

Š. Ro.

2009 'Nogomet med zvermi Južne Afrike.' Vir: <<http://www.delo.si/clanek/95332>>,

Pregledano 3. 4. 2011.

Šalamon, Brane

2010 'Živa Leskovšek Blesius na prizorišču nogometnega SP: Krača z zeljem na jugu

Afrike.' Internetni vir:

<http://www.dnevnik.si/nedeljski_dnevnik/aktualno/1042368854>, pregledano
3. 4. 2011.

Škvarč, Sandi

2002 'Slovenija? Črkujte prosim!' Vir: <
<http://www.mladina.si/tednik/200218/clanek/m-jar/>>, pregledano 3. 4. 2011.

Šmitek, Zmago

1986 *Klic daljnih svetov: Slovenci in neevropske kulture*. Ljubljana: Borec.

T. H.

2009 'Foto: Afrika, prihajamo!' Portal MMC RTV Slovenija. Vir:
<http://www.rtv slo.si/?c_mod=pda&op=view&id=217286>, pregledano 3. 4.
2011.

Ti. B./STA

2008 'Umrila »Mama Afrike.' Internetni vir: <<http://www.delo.si/clanek/70657>>,
pregledano 3. 4. 2011

Thompson, Leonard

2001 *History of South Africa*. London: Yale University Press.

Valenčič, Erik

2004 'Neokolonizacija Južnoafriške republike.' Radio Študent. Vir:
<[http://www.radiostudent.si/article.php?sid=4882&query=Neokolonizacija%20Ju%
8Enoafri%8Ake%20r](http://www.radiostudent.si/article.php?sid=4882&query=Neokolonizacija%20Ju%8Enoafri%8Ake%20r)>, pregledano 4. 4. 2011.

Vezovnik, Andreja

2004 *Reprezentacija žensk v teletabloidih*. Diplomsko delo, Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

Videmšek, Boštjan

2010 'Južna Afrika pred svetovnim prvenstvom: Osebno prvenstvo v preživetju.'
Sobotna priloga, 22. 6. 2010, str. 22.

Vidmar, Ičo

2001a 'Afrike v godbah.' *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*
29 (204-206): 255-272.

2001b 'Levinja: Miriam Makeba in afriške godbe.' Internetni vir:
<<http://www.mladina.si/tednik/200124/clanek/makeba/>>, pregledano 1. 4. 2011

Vilfan, Jože, ur.

1980 *Ljudstva sveta: Severna Afrika in Arabski polotok, Tropska Afrika, Južna Afrika*
(3.knjiga). Ljubljana: Mladinska knjiga.

Vrhovec, Katarina

2010 'Kwaito, kaj je to.' »Afrika v resnici«: 1-10. Dostopno na: <
[http://etnologija.etnoinfolab.org/dokumenti/72/2/2010/Katarina_Vrhovec_-
_KWAITO_1953.pdf](http://etnologija.etnoinfolab.org/dokumenti/72/2/2010/Katarina_Vrhovec_-_KWAITO_1953.pdf)>, pregledano 4. 4. 2011.

Zgonik, Staš

2010a 'Afrika in Slovenci: Prek neuvrščenih do uvrščenih na svetovno prvenstvo.'
Mladina special: Mundial, 23. 4. 2010, str. 10.

2010b 'Priznanje ali miloščina?: Ni tako težko biti najboljši v Afriki.' *Mladina special: Mundial*, 23. 4. 2010, str 12.

Zupan, Tine

2010 'Afrika je drug svet.' *Žurnal*, 10. 6. 2010, str. 16.

Žurnal24.si

2009 'Afrika še brez evforije.' Vir: <http://www.zurnal24.si/slovenija/afrika-se-brez-evforije-151927/clanek>, pregledano 3. 4. 2011.

Seznam fotografij:

Fotografija 1, 3 in 4: Jaenecke, 1979

Fotografija 2, 5: Thompson, 2001

Fotografija 6: Fotografiral Mario Bahorič

Fotografija 7: <<http://sportida.photoshelter.com/gallery/G0000YJEsuakLLn0>>, pregledano 2010.

Fotografija 8: < http://www.facebook.com/note.php?note_id=483088488318>, pregledano 4.4. 2011.

Fotografija 9: < <http://ekobtc.si/ekobtc/clanki/180/%C5%A0ola%20v%20Ju%C5%BEni%20Afriki%20uspe%C5%A1no%20zgrajena%20%20%20/>>, pregledano 4. 4. 2011

Fotografiji 10 in 11: Fotografirala Špela Vidmar